

Όνομα: Γεωργάκος Παναγιώτης – Στυλιανός

Τίτλος Διπλωματικής εργασίας:

**«Οπαδικό κίνημα και κινητικότητα: Απαγορεύσεις,
αντίσταση και διεκδίκηση του χώρου»**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών: «Σπουδές στην κινητικότητα»

Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας

Επιβλέπων Καθηγητής: Μήτσος Μπιλάλης

Μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής:

Πηνελόπη Παπαηλία, Πολυμέρης Βόγλης

Τίτλος: «Οπαδικό κίνημα και κινητικότητα: Απαγορεύσεις, αντίσταση και διεκδίκηση του χώρου»

Περιεχόμενα:

Εισαγωγή.....	3
1^ο Μέρος: Απαγορεύσεις	
1.1 «Για την διαφύλαξη της δημόσιας τάξης».....	10
1.2 «Κυβερνώντας μέσω της κινητικότητας».....	14
1.3 Τεχνολογία και επιτήρηση.....	17
1.4 Αστυνομία και καταστολή.....	21
2^ο Μέρος: Αντίσταση	
2.1 Πολιτική και οπαδισμός.....	25
2.2 «ΝΑΙ ΣΤΙΣ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΟΠΑΔΩΝ».....	29
2.3 «Παράνομες» μετακινήσεις.....	32
2.4 Οπαδική αλληλεγγύη.....	37
2.5 Ψηφιακότητα και αντίσταση.....	41
3^ο Μέρος: Διεκδίκηση του χώρου	
3.1 Περιοχές «υπό έλεγχο».....	44
3.2 Αμφισβητώντας την κυριαρχία.....	48
3.3 Χουλιγκανισμός και «ραντεβού θανάτου».....	52
3.4 Social Media και δικτυακή κινητικότητα.....	57
Συμπεράσματα.....	62
Βιβλιογραφία.....	65

Εισαγωγή

«Χιλιόμετρα κάναμε πάλι, για την μαστούρα μας την πιο μεγάλη...» τραγουδούν οι οπαδοί του ΠΑΟΚ στην Κωνσταντινούπολη, τον Σεπτέμβριο του 2024. Χιλιάδες οπαδοί της ομάδας έχουν ταξιδέψει ως την Τουρκία για να παρακολουθήσουν τον Ευρωπαϊκό αγώνα που δίνει το ποδοσφαιρικό τους τμήμα, απέναντι στην Γαλατάσαραϊ. Την ίδια αλλά και τις επόμενες μέρες μετά τον αγώνα, οι οπαδοί του ΠΑΟΚ αναρτούν στα social media διάφορες φωτογραφίες από την συγκεκριμένη εκδρομή. Ο Σύνδεσμος Φιλάθλων ΠΑΟΚ Ξάνθης δημοσιεύει στο Facebook εικόνες από τα δεκάδες πούλμαν που μετέφεραν τους οπαδούς, αλλά και εικόνες με τους φιλάθλους να βρίσκονται στις κερκίδες του γηπέδου. Το *«Χιλιόμετρα κάναμε πάλι...»* δείχνει ότι η συγκεκριμένη εκδρομή αποτελεί μια μόνο μεταξύ των πολλών που πραγματοποιούν κατά καιρούς οι οπαδοί της ομάδας, είτε εντός, είτε εκτός Ελλάδας και θέλουν να δηλώσουν ότι οι χιλιομετρικές αποστάσεις δεν αποτελούν εμπόδιο μπροστά στην αγάπη τους για την ομάδα.

Την ίδια μέρα δίνει και η ποδοσφαιρική ομάδα του Ολυμπιακού τον Ευρωπαϊκό της αγώνα στο Λυών της Γαλλίας, απέναντι στην τοπική ομάδα. Η πλειοψηφία των οπαδών θα ταξιδέψει αεροπορικώς από την Ελλάδα προς την Γαλλική πόλη και περίπου χίλιοι εξ αυτών θα βρεθούν στις κερκίδες του γηπέδου. Από αυτές τραγουδούν ένα από τα πιο γνωστά συνθήματα της ομάδας, το *«Όπου παίζεις εσύ θα είμαι και εγώ μαζί...»* δηλώνοντας και αυτοί με την σειρά τους, πως δεν αφήνουν ποτέ την ομάδα τους χωρίς στήριξη από τους οπαδούς της, ακόμα και αν αυτή αγωνίζεται αρκετά χιλιόμετρα μακριά από την έδρα της. Στα social media, οι σελίδες που διατηρεί η Θύρα 7, κοινοποιούν αρκετές φωτογραφίες από την παρουσία του κόσμου στην Γαλλική πόλη και μερικές από τις λεζάντες που συνοδεύουν αυτές τις φωτογραφίες αναγράφουν: *«Η γη πολύ μικρή για να σ' αφήσω...»* και *«Παντού είναι Πειραιάς»*.

Τα παραπάνω παραδείγματα αποδεικνύουν την άμεση σύνδεση του οπαδισμού με την κίνηση. Μεγάλες ή μικρές ομάδες ατόμων μετακινούνται αρκετά συχνά, για μεγαλύτερα ή μικρότερα χρονικά διαστήματα και σε κοντινές ή μακρινές αποστάσεις, ώστε να παρακολουθήσουν έναν αγώνα της αγαπημένης τους ομάδας. Αυτές οι κινήσεις αποτελούν βασικό θεμέλιο συγκρότησης των οπαδικών κινημάτων και θεωρούνται ένδειξη αγάπης, πίστης και αφοσίωσης στην ομάδα. Οι εκδρομές αυτές εκθειάζονται συχνά πυκνά από τους οπαδούς, οι οποίοι προσπαθούν να

αναδείξουν σε ολόκληρο τον οπαδικό και μη κόσμο τα χιλιόμετρα και τις “θυσίες” που πραγματοποιούν για να βρεθούν στο πλευρό της αγαπημένης τους ομάδας (Πανταζόπουλος, 2023). «Γεννηθήκαμε για να σε αγαπάμε, ζούμε για να σε ακολουθούμε» αναγράφει ένα πανό που κρεμούν τακτικά οι οργανωμένοι οπαδοί του Παναθηναϊκού στους εκτός έδρας αγώνες που δίνει η ομάδα τους, ενώ ένα από τα πιο γνωστά συνθήματα που τραγουδούν αναφέρει: «Στα πέταλα ολόκληρης της γης, η 13 θα είναι όπου βρεθείς...», ομολογώντας την επιθυμία τους να βρεθούν κοντά στον σύλλογο, ακόμα και αν αυτός αγωνίζεται στα πιο απομακρυσμένα σημεία του πλανήτη.

Το κίνημα των οργανωμένων οπαδών στην Ελλάδα αναπτύχθηκε κυρίως μετά το τέλος της χούντας των συνταγματαρχών, (αν και η αρχή είχε ήδη γίνει με την ίδρυση της Θύρας 13 το 1966), μιας και οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες της Μεταπολίτευσης ευνόησαν την εξάπλωση του (Ζαϊμάκης, 2018). Ήταν μια γενιά που βρισκόταν έτσι κι αλλιώς στις κερκίδες των γηπέδων, αλλά πλέον άρχισε να έχει μια πιο οργανωμένη δομή, μια δομή που θα τους εξυπηρετούσε στο να πραγματοποιήσουν πιο εύκολα τις εκδρομές που ήθελαν (Zaimakis, 2018). Είναι χαρακτηριστικό ότι το καταστατικό ιδρύσεως της Θύρας 13, των οργανωμένων οπαδών του Παναθηναϊκού, τον Νοέμβριο του 1966 κάνει σαφή αναφορά ότι ο σκοπός της ίδρυσης δεν είναι μόνο η ανάγκη να στεγάσουν κάπου την αγάπη τους για τον Παναθηναϊκό, αλλά και η επιθυμία τους να τον ακολουθούν οργανωμένα σε όλα τα γήπεδα. Πιο αναλυτικά σε μια από τις πρώτες παραγράφους αναφέρεται ότι σκοπός είναι να οργανώνονται «διαλέξεις, εκδρομαί, έορταί, λαχειοφόροι αγοραί».

Κάτι ανάλογο μπορεί να παρατηρήσει κανείς και στο καταστατικό ίδρυσης του Συνδέσμου Φιλιάθλων της ΑΕΚ στο Αννόβερο της Γερμανίας το 2013. Στο άρθρο 4 αναφέρεται ότι: «Ο σκοπός του σωματείου θα επιδιωχθεί να πραγματοποιηθεί με κάθε νόμιμο μέσο όπως: α) Με την παρακολούθηση των αθλητικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων της Αθλητικής Ένωσης Κωνσταντινουπόλεως “ΑΕΚ”, όπου και όταν αυτό είναι εφικτό, β) Με την οργάνωση εκδρομών, εορτών, διαλέξεων, εκδηλώσεων και εκδόσεως εντύπων για την προβολή και την διάδοση της αθλητικής ιδέας». Προφανώς κάτι ανάλογο συναντά κανείς και στα μικρότερα σε αριθμό οπαδών, οπαδικά κινήματα της Ελλάδας. Με αφορμή την συμπλήρωση 45 χρόνων από την ίδρυση του οπαδικού τους κινήματος, οι οργανωμένοι οπαδοί του Ατρόμητου Περιστερίου “Fentagin” εξέδωσαν ανακοίνωση στην σελίδα που διατηρούν στο Facebook τον Ιανουάριο του 2025. Σε αυτήν αναφέρουν μεταξύ άλλων πως: «Ο σκοπός μας ήταν και είναι να ακολουθούμε τις ομάδες μας παντού, με αυθεντικότητα και ανιδιοτέλεια για να μην σβήσει ποτέ για μας αυτή η ιερή ιδέα».

Γίνεται αντιληπτό επομένως ότι ακόμα και αν αρκετοί υποστηρικτές ενός συλλόγου βρίσκονται μακριά από την φυσική του έδρα, αυτοί θα βρουν τον τρόπο να οργανώσουν αμέτρητα ταξίδια και να ακολουθήσουν την ομάδα τους «όπου και

όταν αυτό είναι εφικτό». Οπαδοί που καταγράφουν χιλιάδες χιλιόμετρα για να βρεθούν δίπλα στην αγαπημένη τους ομάδα, χιλιόμετρα που συνήθως γίνονται σύνθημα στα χείλη των οπαδών, συνθήματα που έχουν ακουστεί άπειρες φορές στις εξέδρες των γηπέδων. «Και για πάρτη σου χιλιόμετρα μετρώ...» τραγουδούν συχνά οι οπαδοί της ΑΕΚ, ενώ αυτοί της Νίκης Βόλου πω: «...οι πιστοί σου οπαδοί πάντα κοντά σου θα 'ναι, όπου και αν παίζεις θα 'ναι εκεί...». Είναι αμέτρητες άλλωστε και οι περιπτώσεις οπαδών που ακολουθούν τις ομάδες του συλλόγου τους, ακόμα και αν δεν πρόκειται για κάποιο “εμπορικό” αθλητικό τμήμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εκδρομή που οργάνωσαν τον Σεπτέμβριο του 2023 οι οργανωμένοι οπαδοί του Πας Γιάννενα στο Sassari της Ιταλίας, ώστε να παρακολουθήσουν έναν αγώνα γυναικείου μπάσκετ της ομάδας τους. «Γιατί είναι η εκδρομή, η παρέα, το ταξίδι, η όλη εμπειρία του να πηγαίνω για την ομάδα μου» έγραψε στο προφίλ της στο Facebook η μπασκετική σελίδα “Fifty Shades of Basket” επευφημώντας με αυτόν τον τρόπο τους οπαδούς του Πας Γιάννενα.

Το ταξίδι συνεπώς συνιστά ένα βασικό στοιχείο της ταυτότητας του φιλάθλου και αποτελεί έναν τρόπο ώστε οι οπαδοί να εκφράσουν την αφοσίωση και να επιβεβαιώσουν την αγάπη τους για την ομάδα που υποστηρίζουν (Malcolm, 2004). Είναι αυτή η έντονη και συναισθηματική σύνδεση των οπαδών με την ομάδα που τους ωθεί να οργανώνουν και να πραγματοποιούν όλες αυτές τις εκδρομές, οι οποίες αποτελούν κατά κάποιον τρόπο ένα είδος τελετουργίας για αυτούς (Pearson, 2012). Οι οπαδοί που ταξιδεύουν για να υποστηρίξουν την ομάδα τους αποκτούν έναν πιο έντονο δεσμό με την ομάδα και με τους συνοπαδούς τους, δημιουργώντας μια κοινότητα που λειτουργεί υπεράνω γεωγραφικών ορίων (Παπαγιαννίδης, 2017). Μια κοινότητα που αναπτύσσει έντονα την αίσθηση της συλλογικής ταυτότητας και το αίσθημα του “ανήκειν”, ενώ δίνει την δυνατότητα σε διάφορα άτομα (κυρίως νεαρής ηλικίας) να ενταχθούν κοινωνικά και να βρουν νόημα και θέση, μέσα από την συμμετοχή τόσο σε αυτές τις εκδρομές, όσο και στο ευρύτερο οπαδικό κίνημα (Παπαγιαννόπουλος & Μπαλογιάννης, 2012).

Οι οπαδοί επομένως ταξιδεύουν διαρκώς για να δουν την ομάδα τους, δημιουργώντας μια ρευστή, “δικτυακή” σχέση με τον χώρο (Dixon, 2016). Αυτή η πραγματικότητα έρχεται σε αντίθεση με την στερεοτυπική αντίληψη του οπαδού ως ριζικά δεμένο με την “έδρα” της ομάδας του, είτε αυτή είναι το γήπεδο είτε ευρύτερα η πόλη ή η τοπική κοινότητα. Η αντίληψη αυτή παρουσιάζει αφενός την φυσική έδρα (γήπεδο) ως σύμβολο “κατοικίας” της ομάδας και των οπαδών της, δηλαδή ένα είδος “ναού”, όπου οι οπαδοί δεν είναι απλοί θεατές, αλλά τελετουργικά υποκείμενα και αφετέρου εμφανίζει τον οπαδό ως εκπρόσωπο της λαϊκής ταυτότητας της πόλης του (Bale, 1992). Η εικόνα του οπαδού ως προσκολλημένο στην “έδρα” του είναι ένα πολιτισμικά φορτισμένο στερεότυπο που ακόμα κυριαρχεί στη δημόσια φαντασία. Ωστόσο, στην παρούσα εργασία θα γίνει

μια προσπάθεια να αναδειχθούν πολύ πιο ρευστές, περίπλοκες και απρόβλεπτες μορφές οπαδικής εμπλοκής με τον χώρο και την ομάδα.

Η μετακίνηση οπαδών για αγώνες, είτε εντός είτε εκτός έδρας, είναι μια διαδικασία που απαιτεί συντονισμό, ασφάλεια και συχνά την εμπλοκή διαφόρων φορέων, όπως σύνδεσμοι οπαδών, αστυνομία και ποδοσφαιρικές αρχές. Πολλοί οπαδοί επιλέγουν να ταξιδέψουν με δικά τους μέσα (αυτοκίνητα και μηχανές), ειδικά όταν πρόκειται για κοντινές αποστάσεις, ενώ για πιο μακρινές αποστάσεις επιλέγονται τρένα, πλοία και αεροπλάνα. Η πιο συνηθισμένη όμως μορφή μετακίνησης οπαδών είναι μέσω πούλμαν, τα οποία ναυλώνονται κυρίως από τους συνδέσμους φιλάθλων (Μιχαλόπουλος, 2018). Η χρήση πούλμαν για οργανωμένες μετακινήσεις οπαδών ξεκίνησε μαζικά από τις δεκαετίες του 1960 και 1970, όταν το ποδόσφαιρο άρχισε να εδραιώνεται ως κορυφαίο λαϊκό φαινόμενο (Giulianotti, 2002). Οι φίλαθλοι επιθυμούσαν να συνοδεύουν τις ομάδες τους σε εκτός έδρας αγώνες και τα πούλμαν αποτέλεσαν την πιο πρακτική και οικονομική λύση. Τα πούλμαν έγιναν σταδιακά το σύμβολο του "ταξιδιού με την ομάδα", μιας και η διαδρομή με αυτά δεν είναι απλώς μεταφορά, αλλά ένα είδος τελετουργίας για τους οπαδούς (Γεωργιάδου, 2001). Οι οπαδοί μοιράζονται τραγούδια, συνθήματα, αναμνήσεις και ενισχύουν τον δεσμό μεταξύ τους και με την ομάδα. Το "ταξίδι με το πούλμαν" συνεπώς αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της οπαδικής κουλτούρας. Είναι εμπειρία, είναι ιστορία, είναι φορείς πολιτισμού, αφοσίωσης και οπαδικής παράδοσης.

Το πούλμαν άλλωστε, ως μέσο οδικής μαζικής μεταφοράς, κατέχει διαχρονικά σημαντική θέση στην ελληνική κοινωνία, τόσο σε πρακτικό όσο και σε κοινωνικό-πολιτισμικό επίπεδο. Από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια έως σήμερα, εξυπηρετούν κρίσιμες ανάγκες στην μετακίνηση πληθυσμών. Συνολικά, το πούλμαν παραμένει ένα ζωντανό κύτταρο μετακίνησης, κοινωνικής συναναστροφής και συλλογικής εμπειρίας για τους Έλληνες πολίτες, με την σημασία του να υπερβαίνει την απλή μεταφορική του λειτουργία και να αγγίζει βαθύτερα στοιχεία της Ελληνικής κοινωνίας (Καρβούνης, 2009). Έτσι λοιπόν τα πούλμαν όσων αφορά το οπαδικό κίνημα, δεν είναι μόνο ένα πρακτικό μέσο μεταφοράς, αλλά και φορείς οπαδικής ταυτότητας, όπου οι επιβάτες συν-διαμορφώνουν μια συλλογική κουλτούρα, ενισχύοντας το αίσθημα του "ανήκειν" (Μιχαλόπουλος, 2018). «Με τα πούλμαν ξεκινάμε τις εκδρομές ποτέ δεν σταματάμε» έγραφε η λεζάντα που χρησιμοποίησαν οι οπαδοί της ΑΕΚ, για να συνοδεύσουν τις φωτογραφίες από την παρουσία τους σε έναν εκτός έδρα αγώνα. Επιπλέον, οι οπαδοί της Νίκης Βόλου κοινοποίησαν την εικόνα από ένα πούλμαν βαμμένο στα μπλε για να συνοδεύσουν την ανακοίνωση που εξέδωσαν μέσω των social media και στην οποία καλούσαν όλους τους οπαδούς της ομάδας στην εκδρομή που οργάνωναν στα Γιαννιτσά, τον Σεπτέμβριο του 2024.

Η στενή αυτή σύνδεση οπαδισμού και εκδοχών κινητικότητας κέντρισε από την αρχή το ερευνητικό μου ενδιαφέρον. Στις σελίδες που ακολουθούν, επιχειρώ να καταπιαστώ με την σύνδεση αυτή και διερευνώ τους πολλαπλούς παράγοντες που την συγκροτούν. Η κινητικότητα άλλωστε αποτελεί έναν ραγδαία αναπτυσσόμενο τομέα μελέτης στις κοινωνικές επιστήμες. Ο Βρετανός ανθρωπογεωγράφος και ποιητής Tim Cresswell αποτελεί ένας από τους πρωτοπόρους στην έρευνα αυτού του πεδίου και έχει δώσει έμφαση στην μελέτη της κινητικότητας ως κοινωνική κατασκευή. Όπως υποστηρίζει: «*η κινητικότητα δεν είναι απλά μια φυσική ή γεωγραφική κίνηση από το ένα σημείο στο άλλο, αλλά ένα κοινωνικά και πολιτισμικά φορτισμένο φαινόμενο*» (Cresswell, 2006). Η κινητικότητα φέρει νοήματα, αξίες και συμβολισμούς που συνδέονται με την κοινωνική τάξη, την εξουσία και τις σχέσεις μεταξύ ατόμων και ομάδων. Η κινητικότητα συνεπώς αποτελεί ένα φαινόμενο που διαμορφώνει την κοινωνία και αποτελεί μια κοινωνική επιστήμη που αξίζει σε κάθε περίπτωση να μελετηθεί (Urry, 2007).

Η μελέτη των μετακινήσεων οπαδών για αγώνες, είτε πρόκειται για εκτός έδρας αγώνες στο εσωτερικό μιας χώρας, είτε για διεθνείς μετακινήσεις, είναι ένα ζήτημα που έχει προσεγγιστεί κυρίως σε κοινωνιολογικό και αθλητικό επίπεδο. Στην Ελληνική βιβλιογραφία δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένη η μελέτη αυτής της σχέσης οπαδισμού και κινητικότητας, αν και υπάρχουν ορισμένες αναφορές, συνήθως στο πλαίσιο της ανάλυσης του χουλιγκανισμού ή της ευρύτερης οπαδικής κουλτούρας. Αντιθέτως, στην διεθνή βιβλιογραφία το φαινόμενο έχει μελετηθεί ευρύτερα, παρέχοντας πολύτιμες συγκριτικές αναλύσεις, οι οποίες μπορούν να μας φανούν ιδιαίτερα χρήσιμες στην προσπάθεια μελέτης της Ελληνικής περίπτωσης. Μερικές μελέτες εξετάζουν αυτές τις μετακινήσεις και δίνουν κυρίως έμφαση στην σχέση τους με την ταυτότητα των οπαδών, την αίσθηση του "ανήκειν" και τη συλλογική αλληλεγγύη που δημιουργείται μέσω αυτών.

Μια από τις σημαντικότερες μελέτες αποτελεί αυτή του Βρετανού κοινωνιολόγου Dominic Malcolm, με τίτλο: «*Fan Mobilities: Analyzing Football Fandom and Travel*» (2004). Σε αυτήν ο Malcolm αναλύει το φαινόμενο της μετακίνησης των οπαδών, τόσο εντός μιας χώρας όσο και διεθνώς, ειδικά σε περιπτώσεις μεγάλων τουρνουά και αγώνων και εξετάζει πώς το ταξίδι για την υποστήριξη της αγαπημένης ομάδας συνδέεται με την κοινωνική ταυτότητα των φιλάθλων και πώς αυτή η κινητικότητα ενισχύει τις δεσμεύσεις των οπαδών προς την ομάδα. Επιπλέον, το άρθρο του εξετάζει το πώς οι διαφορετικές κοινωνικές τάξεις, η εθνικότητα, και άλλοι κοινωνικοί παράγοντες επηρεάζουν τις ταξιδιωτικές συμπεριφορές των οπαδών, γεγονός που μπορεί να δημιουργήσει διαφορετικές εμπειρίες ανάμεσα στις διάφορες κατηγορίες φιλάθλων. Τέλος, το κείμενο προσφέρει σημαντικές ερμηνείες

για το πώς οι οπαδοί "καταναλώνουν" το ποδόσφαιρο μέσα από το ταξίδι και την αλληλεπίδρασή τους με διαφορετικούς χώρους και κοινότητες (Malcolm, 2004).

Ακόμα μια σημαντική μελέτη αποτελεί το «*Fan Mobilities: Understanding Supporter Travel to International Football Competitions*» (2012) της Tamara Nairn. Η συγγραφέας υποστηρίζει ότι η κινητικότητα των οπαδών αποτελεί πλέον αναπόσπαστο στοιχείο της σύγχρονης κουλτούρας του αθλητισμού και ειδικότερα του ποδοσφαίρου. Αυτή η κινητικότητα αναδεικνύεται ως σημαντική έκφραση της ταυτότητας των φιλάθλων και της δέσμευσής τους στην ομάδα, ενώ αναλύει και τα κίνητρα των φιλάθλων πίσω από αυτά τους τα ταξίδια. Πέρα από την απλή υποστήριξη της ομάδας, η συμμετοχή στις εκδρομές ενσωματώνει και στοιχεία προσωπικής εμπειρίας, κοινωνικής αλληλεπίδρασης και αίσθησης του «ανήκειν» σε μια κοινότητα. Οι οπαδοί συνδέουν τα ταξίδια με την ευκαιρία να βιώσουν διαφορετικές κουλτούρες (ιδίως σε ταξίδια εκτός χώρας), να ενισχύσουν την ταυτότητα του οπαδού και να συμμετάσχουν σε μία μοναδική συλλογική εμπειρία. Τέλος, η Tamara Nairn διερευνά τις κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις της οπαδικής κινητικότητας και πως αυτές διαμορφώνουν τις ταξιδιωτικές εμπειρίες. Στην μελέτη της υποστηρίζει ότι η δυνατότητα συμμετοχής σε τέτοιου είδους ταξίδια συχνά περιορίζεται σε πιο προνομιούχες κοινωνικές τάξεις, με αποτέλεσμα να δημιουργείται μια «ιεραρχία» μεταξύ των οπαδών, όπου οι πιο «κινητικοί» φίλαθλοι κατέχουν υψηλότερη θέση (Nairn, 2012).

Στην παρούσα εργασία λοιπόν θα γίνει μια προσπάθεια να μελετήσουμε το Ελληνικό οπαδικό κίνημα σε συνάρτηση με την κινητικότητα. Στο πρώτο μέρος θα ασχοληθούμε με τις οργανωμένες μετακινήσεις οπαδών σε εκτός έδρας αγώνες εντός της επικράτειας και στο πώς το κράτος προσπαθεί να ελέγξει και να διαχειριστεί όλο αυτό το πλήθος που μετακινείται συνεχώς. Οι απαγορεύσεις που αυτό επιβάλλει φαίνεται ότι έχουν ως στόχο να μετατρέψουν τα κινούμενα υποκείμενα σε «ακίνητα». Στο δεύτερο μέρος θα δούμε το πώς αντιδρούν τα οπαδικά κινήματα στην επιβολή αυτών των απαγορεύσεων. Οπαδοί που αντιδρούν έντονα, αντιστέκονται, κινούνται «παράνομα» και φωνάζουν προς πάσα κατεύθυνση ότι «*απαγορεύονται οι απαγορεύσεις*». Στο τρίτο και τελευταίο μέρος θα μελετήσουμε τον οπαδικό χάρτη της Ελλάδας και το πως αυτός επιδρά στην κίνηση των οπαδών. Οπαδοί – Χούλιγκαν που διεκδικούν έντονα ολόκληρες περιοχές – γειτονιές, γεγονός που οδηγεί κάποιους χώρους να βρίσκονται «υπό κυριαρχία», ενώ κάποιους άλλους «υπό αμφισβήτηση», επηρεάζοντας το ποιος μπορεί να κινηθεί με άνεση και ασφάλεια σε έναν χώρο και ποιος όχι.

Η συγκεκριμένη εργασία βασίστηκε μεθοδολογικά σε μια μορφή ψηφιακής εθνογραφίας που πραγματοποιήθηκε από τον Σεπτέμβριο του 2024 έως τον Ιανουάριο του 2025. Κατά την διάρκεια αυτής, εξετάστηκαν διάφορες οπαδικές σελίδες σε πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης, όπως το Facebook και το Instagram,

φέρονοντας στο προσκήνιο μια σειρά από δημοσιεύσεις, ανακοινώσεις, σχόλια και οπτικοακουστικό υλικό. Στο επίκεντρο βρέθηκαν σελίδες με “χρώμα” που διαχειρίζονται συγκεκριμένα οπαδικά κινήματα και σελίδες “ουδέτερες” που ασχολούνται με τον ευρύτερο οπαδικό κόσμο της Ελλάδας ή του εξωτερικού. Τα οπαδικά κινήματα λοιπόν βρίσκουν την ευκαιρία να εκφράζονται συνεχώς και με μεγαλύτερη ελευθερία στα social media, εκεί όπου οι “κρυφές” κινήσεις και οι κρυφές αντιστάσεις μπορούν να γίνουν φανερές και η διεκδίκηση του χώρου να ξεφύγει από τα στενά όρια του φυσικού κόσμου και να επεκταθεί και στον ψηφιακό.

Γιατί και με ποιόν τρόπο λοιπόν προσπαθεί να ελέγξει ή να απαγορεύσει τις οργανωμένες μετακινήσεις των οπαδών το κράτος; Γιατί αυτές οι κινήσεις θεωρούνται απειλή; Τι συμπεράσματα βγαίνουν για τον τρόπο που ασκείται η εξουσία από το κράτος; Ποιος είναι ο ρόλος της αστυνομίας; Ποιος είναι ο ρόλος της τεχνολογίας στον έλεγχο των κινήσεων και στην επιβολή των απαγορεύσεων; Με ποιόν τρόπο οι οπαδοί αντιδρούν σε αυτές τις απαγορεύσεις; Μπορούν οι “παράνομες” και “κρυφές” μετακινήσεις να θεωρηθούν ως μια μορφή αντίστασης από την πλευρά των οπαδών; Τι ρόλο παίζει η πολιτική και πως συνδέεται με τα οπαδικά κινήματα; Πώς τα social media μπορούν να μετατραπούν σε έναν ψηφιακό χώρο αντίστασης; Πώς σχηματίζεται ο οπαδικός χάρτης της Ελλάδας; Ποιες περιοχές θεωρούνται «υπό κυριαρχία» και ποιες «υπό αμφισβήτησή»; Πώς επηρεάζεται η κίνηση των οπαδών σε αυτές τις περιοχές; Τι αλλαγές παρατηρούνται στις αντιλήψεις και την φαντασία γύρω από την κίνηση μέσω της οπαδικής ταυτότητας σε έναν χώρο; Πως συνδέεται ο φυσικός με τον ψηφιακό κόσμο και πώς μπορεί η διεκδίκηση ενός χώρου να γίνει μέσα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης; Σε αυτά και σε άλλα πολλά ερωτήματα θα γίνει μια προσπάθεια να δοθούν απαντήσεις σε αυτήν την εργασία.

1. Απαγορεύσεις

1.1 «Για την διαφύλαξη της δημόσιας τάξης...»

Τον Μάιο του 2024 το Πανθεσσαλικό στάδιο του Βόλου ετοιμάζεται να φιλοξενήσει τον τελικό κυπέλλου Ελλάδας στο ποδόσφαιρο, ανάμεσα στον Άρη και τον Παναθηναϊκό. Έπειτα από έντονες και πολυήμερες διαβουλεύσεις των διοικήσεων των ομάδων, της αστυνομίας και του Δήμου Βόλου αποφασίζεται ότι ο αγώνας θα διεξαχθεί χωρίς την παρουσία φιλάθλων. Η αστυνομία φαίνεται να αδυνατεί να εγγυηθεί αφενός την ασφαλή μεταφορά των οπαδών του Άρη από την Θεσσαλονίκη και του Παναθηναϊκού από την Αθήνα προς τον Βόλο και αφετέρου την διεξαγωγή του αγώνα χωρίς την πρόκληση επεισοδίων. Είναι ο 5^{ος} τελικός τα τελευταία 6 χρόνια που θα γίνει κεκλεισμένων των θυρών. Οι μοναδικοί παρόντες θα είναι κάποια στελέχη των διοικήσεων, οι οικογένειες των παικτών και ορισμένα άτομα που έλαβαν ειδικές προσκλήσεις από την Ελληνική Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία (Ε.Π.Ο).

Η δημοσίευση της είδησης θα προκαλέσει οργή όχι μόνο στους φιλάθλους των δύο ομάδων, αλλά και στην πλειοψηφία των ποδοσφαιρόφιλων της χώρας. Οι αντιδράσεις και τα σχόλια στα social media καταδεικνύουν αυτήν την οργή. Κάποιος επισημαίνει ότι: *«αυτό δεν είναι γιορτή, αλλά κατάντια...ντροπή για το Ελληνικό ποδόσφαιρο»*, ενώ κάποιος άλλος λέει ότι: *«ούτε στην ζούγκλα δεν γίνονται αυτά»*. Το πιο χαρακτηριστικό σχόλιο όμως προέρχεται από ένα άτομο που καταδικάζει ευθέως την στάση της αστυνομίας, αναφέροντας ότι: *«το όνειρο της αστυνομίας της Ελλάδας είναι οι άνθρωποι να πηγαίνουν στην δουλειά τους και μετά να κάθονται ακίνητοι σπίτι τους μη κάνοντας τίποτα»* (Gazzetta.gr, 2024).

Λίγες μέρες αργότερα η χώρα μας θα φιλοξενήσει ένα από τα μεγαλύτερα ποδοσφαιρικά γεγονότα της χρονιάς, τον τελικό του UEFA Conference League. Σε αυτόν μάλιστα θα συμμετάσχει και μια Ελληνική ομάδα, ο Ολυμπιακός έχοντας ως αντίπαλο την Ιταλική Fiorentina. Το γεγονός ότι ο αγώνας θα διεξαχθεί στην Νέα Φιλαδέλφεια και το νέο γήπεδο της ΑΕΚ, θα προκαλέσει μεγάλη αναστάτωση στο Ελληνικό κράτος και την Ελληνική αστυνομία, καθώς δεν είναι καθόλου εύκολη η μεταφορά χιλιάδων οπαδών του Ολυμπιακού σε μια εχθρική για αυτούς περιοχή. Ο αγώνας θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να διεξαχθεί με την παρουσία φιλάθλων,

(καθώς αυτή είναι η οδηγία της UEFA) και έτσι οι Ελληνικές αρχές θα πρέπει να συμμορφωθούν στις οδηγίες της με κάθε κόστος.

Έτσι λοιπόν τις ημέρες πριν, αλλά και ανήμερα του τελικού η Αθήνα θα θυμίζει φρούριο. Πάνω από 5.000 αστυνομικοί θα βρίσκονται στους δρόμους, ενώ έχει καταστρωθεί ένα ολόκληρο σχέδιο για την ασφαλή μεταβίβαση των οπαδών στο γήπεδο. Κυκλοφοριακές ρυθμίσεις, μπλόκα της αστυνομίας, ελικόπτερα, drones παρακολουθήσης, ακόμα και σκύλοι αξιοποιούνται για να αποτρέψουν κάθε πιθανό ενδεχόμενο. Ειδικά η Νέα Φιλαδέλφεια θα θυμίζει έρημη πόλη, με τους κατοίκους να χρειάζονται ειδική άδεια ώστε να κυκλοφορήσουν στους δρόμους και με την αστυνομία να διεξάγει χιλιάδες ελέγχους, θυμίζοντας σε όλους την κατάσταση με την καραντίνα την περίοδο του COVID – 19 (Euronews, 2024). Ο προφανής στόχος φαίνεται να είναι η ασφάλεια θεατών και κατοίκων, όμως στην πραγματικότητα τα αυστηρά μέτρα έρχονται ως δικλείδα ασφαλείας, για να μην αμαυρωθεί η εικόνα της χώρας στο εσωτερικό και το εξωτερικό από πιθανά επεισόδια.

Μέσα σε λίγες μέρες λοιπόν οι αρχές θα τηρήσουν μια διαφορετική στάση σχετικά με την παρουσία ή μη οπαδών στις εξέδρες των δύο τελικών. Στα social media αρκετοί είναι αυτοί που αναρωτιούνται *«Πώς γίνεται οι ίδιοι που θέλουν τελικό κυπέλλου Ελλάδας χωρίς κόσμο, να είναι οι ίδιοι που μπορούν να διασφαλίσουν την ομαλή διεξαγωγή του τελικού του UEFA Conference League στην Νέα Φιλαδέλφεια;»*. Προφανώς και μέσα από αυτήν την αντικρουόμενη στάση μπορεί κανείς να αντιληφθεί την αναστάτωση και την πολιτική αναταραχή που μπορούν να προκαλέσουν οι οπαδοί και οι μετακινήσεις τους, σε συνδυασμό πάντα με τα συχνά φαινόμενα αθλητικής βίας και για αυτόν τον λόγο το κράτος προσπαθεί να τα έχει όλα (ή να δείχνει ότι τα έχει) υπό τον έλεγχο του.

Αναμφίβολα, η οπαδική βία αποτελεί ένα εξαιρετικά σημαντικό κοινωνικό και πολιτικό πρόβλημα των τελευταίων δεκαετιών. Οι συζητήσεις για αυτήν έχουν αναζωπυρωθεί έντονα το τελευταίο διάστημα με αφορμή τρεις δολοφονίες που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα και σχετίζονται με το φαινόμενο του χούλιγκανισμού. Αρχικά ήταν η δολοφονία του φιλάθλου του Άρη, Άλκη Καμπανού έπειτα από καταδρομική επίθεση που έκαναν χούλιγκαν αντίπαλης ομάδας, τον Φεβρουάριο του 2022. Στην συνέχεια η δολοφονία του οπαδού της ΑΕΚ, Μιχάλη Κατσούρη στα επεισόδια που πραγματοποιήθηκαν στην Νέα Φιλαδέλφεια με χούλιγκαν από το εξωτερικό τον Αύγουστο του 2023 και τέλος η δολοφονία του αστυνομικού Γιώργου Λυγγερίδη, έπειτα από επίθεση που δέχτηκαν οι αστυνομικές δυνάμεις από οπαδούς – χούλιγκαν στην περιοχή του Ρέντη, τον Δεκέμβριο του 2023.

Τα γεγονότα αυτά, όπως ήταν λογικό πήραν μεγάλη δημοσιότητα και εξέθεσαν σημαντικά την Ελληνική κυβέρνηση. Πολλά ήταν τα ερωτήματα σχετικά με την στάση της αστυνομίας (ειδικά στην περίπτωση με την επιδρομή των χούλιγκαν από το εξωτερικό στην Νέα Φιλαδέλφεια), ενώ πολλοί ήταν αυτοί που έκριναν αρνητικά

την τωρινή αλλά και τις προηγούμενες κυβερνήσεις για τα ανεπαρκή μέτρα στην καταπολέμηση της αθλητικής βίας. Επιφανειακές προσπάθειες (όπως θα δούμε και παρακάτω) έχουν γίνει όλα αυτά τα χρόνια, όμως όταν αυτές έρχονται με μοναδικό κίνητρο να παρουσιάσουν στην κοινή γνώμη ότι το κράτος είναι ικανό να παράγει έργο και ειδικά όταν αυτές φαίνεται να εστιάζουν αποκλειστικά στην καταστολή και την τιμωρία, τότε είναι εξαιρετικά δύσκολο να υπάρχουν πραγματικά αποτελέσματα, μιας και το ζήτημα όπως φαίνεται όλα αυτά τα χρόνια είναι βαθύτατα κοινωνικό (Williams, Dunning, & Murphy, 1984).

Αρκετά πρόσφατα η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας ανήγγειλε νέες νομοθετικές ρυθμίσεις με σκοπό την καταπολέμηση της οπαδικής βίας. Για ακόμα μια φορά στο επίκεντρο αυτών βρίσκονται οι σύνδεσμοι/λέσχες φιλάθλων, το κλείσιμο των οποίων θεωρείται ότι θα περιορίσει το πρόβλημα, παρόλο που ανάλογες ενέργειες στο παρελθόν δεν έδειξαν να επιφέρουν τα επιθυμητά αποτελέσματα. Από εκεί και πέρα προβλέπεται ηλεκτρονικό σύστημα παρακολούθησης και εποπτείας των αθλητικών εγκαταστάσεων, αξιοποίηση της τεχνολογίας για την ταυτοποίηση και την είσοδο στο γήπεδο και τέλος ενίσχυση του νομικού πλαισίου με αυστηρότερες ποινές για αδικήματα αθλητικής βίας (IEFIMERIDA.GR, 2023). Ένα από τα σημαντικότερα μέτρα όμως που βρίσκεται σε ισχύ εδώ και περίπου μια εικοσαετία είναι η απαγόρευση οργανωμένων μετακινήσεων οπαδών σε εκτός έδρας αγώνες.

Μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 2000, οι οργανωμένες μετακινήσεις ήταν ελεύθερες. Χρόνο με τον χρόνο όμως οι μαζικές συμπλοκές, οι βανδαλισμοί και οι συγκρούσεις εντός και εκτός γηπέδων (σε εθνικές οδούς και σταθμούς) αυξανόταν ραγδαία, μιας και οι Έλληνες οπαδοί ενσωμάτωσαν σταδιακά την κουλτούρα των ultras (Νικηφορίδης, 2012). Μια κουλτούρα πιο σκληρή, πιο οργανωμένη και πολλές φορές αρκετά πιο βίαιη (Doidge, Kossakowski & Mintert, 2020). Έτσι λοιπόν, οι απαγορεύσεις άρχισαν να εφαρμόζονται κατά διαστήματα από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, με κορύφωση και μόνιμο χαρακτήρα από το 2007 και έπειτα. Το έτος αυτό αποτελεί σημείο καμπής για το Ελληνικό οπαδικό κίνημα, μιας και τον Μάρτιο εκείνης της χρονιάς η Ελληνική κοινωνία σοκαρίστηκε από την δολοφονία του Μιχάλη Φιλόπουλου, οπαδού του Παναθηναϊκού, σε ραντεβού θανάτου με οπαδούς του Ολυμπιακού στην Παιανία της Αττικής (στο πλαίσιο ενός αγώνα βόλεϊ γυναικών!). Από τότε λοιπόν, αν και δεν υφίσταται μόνιμη νομοθετική απαγόρευση, η απαγόρευση των οργανωμένων μετακινήσεων αποτελεί διοικητικό μέτρο που ανανεώνεται από τις εκάστοτε κυβερνήσεις και το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη/Δημόσιας Τάξης, σε συνεργασία με την ΕΛ.ΑΣ. (Νικηφορίδης, 2012).

Αρχικά, η απαγόρευση των οργανωμένων μετακινήσεων τέθηκε σε ισχύ για «αγώνες υψηλού κινδύνου», δηλαδή στα ντέρμπι μεταξύ των μεγάλων ομάδων της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, αλλά σταδιακά επεκτάθηκε και πλέον ισχύει και για πολλούς αγώνες που δεν υπάρχει μέγιστος κίνδυνος. Η απαγόρευση ή ο

περιορισμός των μετακινήσεων λοιπόν έρχεται ως απόρροια της προσπάθειας του κράτους να ελέγξει και να περιορίσει την βία και τα επεισόδια που λαμβάνουν χώρα σε ποδοσφαιρικούς (και μη) αγώνες, όπου στις εξέδρες συνυπάρχουν οπαδοί και των δύο ομάδων (Pearson, 2016). Είναι αμέτρητα άλλωστε τα περιστατικά, όπου αντίπαλοι οπαδοί συγκρούονται είτε εντός είτε εκτός σταδίου και για αυτόν τον λόγο το κράτος συχνά απαγορεύει στους οπαδούς να μετακινηθούν από μια πόλη σε άλλη ή σε συγκεκριμένα γήπεδα, ειδικά όταν υπάρχουν ενδείξεις ή φόβοι ότι μπορεί να προκύψουν καταστάσεις που θα φέρουν σε κίνδυνο την δημόσια τάξη (Πανούσης, 2011).

Έχει γίνει κανόνας σχεδόν κάθε εβδομάδα το Υπουργείο Παιδείας και Αθλητισμού, σε συνεργασία με την Ελληνική αστυνομία να απαγορεύουν τις οργανωμένες ή και μεμονωμένες μετακινήσεις οπαδών σε μια σειρά από αγώνες ακόμα και αν δεν υπάρχει σαφής αντιπαλότητα μεταξύ των οπαδών των δύο ομάδων.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απαγόρευση που επιβλήθηκε στα τέλη Αυγούστου του 2024 στους οπαδούς της ΑΕΚ και του Ολυμπιακού να μετακινηθούν στην Στερεά Ελλάδα για να παρακολουθήσουν τις αναμετρήσεις των ομάδων τους σε Λιβαδιά και Λαμία αντίστοιχα. Η ανακοίνωση του υπουργείου αναφέρει ότι η απόφαση αυτή λήφθηκε για «*σοβαρούς λόγους διαφύλαξης της δημόσιας τάξης και ασφάλειας*» και ότι «*ο συγκεκριμένος περιορισμός κρίθηκε αναγκαίος προκειμένου να αποφευχθούν ενδεχόμενα επεισόδια και να διασφαλιστεί η ομαλή διεξαγωγή του αγώνα*» (CNN.gr, 2024).

Παρόλο λοιπόν που οι συγκεκριμένοι αγώνες δεν ανήκουν στην κατηγορία του «*υψηλού κινδύνου*», το κράτος με πρόφαση την «*διαφύλαξη της δημόσιας τάξης*» δείχνει να αδυνατεί να εγγυηθεί την ασφαλή μεταφορά εκατοντάδων ή μερικών χιλιάδων φιλάθλων σε δύο πόλεις μόλις λίγα χιλιόμετρα μακριά από την Αθήνα. Ίσως κάποιοι ανεπίσημοι λόγοι γύρω από αυτές τις αποφάσεις να είναι η έλλειψη επαρκών αστυνομικών δυνάμεων, που σημαίνει την δυσκολία στον έλεγχο αυτού του πλήθους και ο φόβος ότι η παρουσία των οπαδών στις δύο αυτές επαρχιακές πόλεις μπορεί να διαταράξει την δημόσια ζωή και να απειλήσει την ηρεμία και την ασφάλεια των ντόπιων. Το κράτος λοιπόν μοιάζει να λειτουργεί κυρίως προληπτικά, έχοντας ως βασικό στόχο να προστατευτεί και να προλάβει κάθε πιθανό ενδεχόμενο που μπορεί να το εκθέσει στα μάτια των πολιτών (Κουκλάδα, 2023).

Ενώ λοιπόν ήταν αυτονόητη για πολλά χρόνια η παρουσία φιλάθλων και των δύο ομάδων στις εξέδρες, πλέον κάτι τέτοιο συμβαίνει σε ελάχιστες περιπτώσεις και σχετικά σπάνια όταν μιλάμε για ντέρμπι. Μόνο κατόπιν συνεννόησης των οπαδών των δύο ομάδων (και συνήθως χωρίς την διαμεσολάβηση της αστυνομίας) έχουμε παραδείγματα παρουσίας οπαδών των φιλοξενούμενων σε ντέρμπι. Μια τέτοια περίπτωση ήταν όταν βρέθηκαν οπαδοί του Άρη Θεσσαλονίκης στο γήπεδο Γεώργιος Καραϊσκάκης, για να δουν τον αγώνα της ομάδας τους με τον Ολυμπιακό

τον, Μάρτιο του 2022. Και ενώ το γεγονός αυτό θα έπρεπε να θεωρείθεί κάτι φυσιολογικό, η αλήθεια είναι ότι αντιμετωπίστηκε με μεγάλη έκπληξη από τα δημοσιογραφικά site και τον φίλαθλο κόσμο, καθώς δεν υπήρξε προηγουμένως κάποια ανακοίνωση ή σχετική ενημέρωση της αστυνομίας. Η λεζάντα: «*Εικόνες που βλέπουμε σπάνια στα Ελληνικά γήπεδα*» που χρησιμοποίησε το αθλητικό site “Gazzetta.gr” πάνω από την φωτογραφία με τους οπαδούς του Άρη, αποτυπώνει όλη την αλήθεια για το τι πραγματικά συμβαίνει.

Συμπερασματικά, οι κινήσεις των οπαδών είναι κάτι που προβληματίζει το κράτος, καθιστώντας τον έλεγχο τους κάτι παραπάνω από αναγκαίο. Στο τροποποιημένο αθλητικό νομοσχέδιο, το άρθρο 9 για τις οργανωμένες μετακινήσεις οπαδών παρουσιάζει ένα ολοκληρωμένο πλάνο για τον τρόπο που αυτές πρέπει να συντελούνται. Σε αυτό γίνεται διαρκώς λόγος για «*τήρηση της δημόσιας τάξης*», ενώ γίνεται έκδηλη η εξουσία και οι αρμοδιότητες που θα έχει η Ελληνική αστυνομία εντός και εκτός γηπέδων, λειτουργώντας για ακόμα μια φορά ως το βασικό όργανο του κράτους (Αθανασίου, 2017). Στην παράγραφο 8.α. ορίζεται ξεκάθαρα το τι θεωρείται «*οργανωμένη μετακίνηση*» και τι όχι, ενώ αναγράφονται με λεπτομέρεια όλες οι πιθανές ποινικές κυρώσεις για κάθε ενδεχόμενο ποινικό αδίκημα. Τέλος, στην παράγραφο 19 επισημαίνεται ότι ένας αγώνας μπορεί να χαρακτηριστεί ως «*υψηλού κινδύνου από άποψη τάξης και ασφάλειας*» μόνο μετά από απόφαση του Γενικού Γραμματέα Αθλητισμού και κατόπιν πρότασης της αστυνομικής αρχής.

Σχεδόν σε όλη την Ευρώπη ισχύουν νόμοι και κανονισμοί που διέπουν την μετακίνηση των φιλάθλων και η χώρα μας δεν θα μπορούσε να αποτελεί εξαίρεση σε αυτό (Pearson, 2016). Προφανώς και το ρυθμιστικό πλαίσιο ποικίλλει ανά χώρα, με ορισμένες (μεταξύ αυτών και η Ελλάδα) να εφαρμόζουν αυστηρά περιοριστικά μέτρα (Stott, Adang & Schreiber, 2008). Μέτρα που όπως θα αναλύσουμε και στην συνέχεια έχουν ως στόχο αφενός την αποτροπή της βίας και του χουλιγκανισμού και αφετέρου την διασφάλιση της δημόσιας τάξης. Ο τρόπος συνεπώς που διαχειρίζονται οι σύγχρονες κυβερνήσεις τις μεγάλες μάζες οπαδών και τις κινήσεις τους, μας βοηθά να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο προσπαθούν να ασκήσουν εξουσία...

1.2. «Κυβερνώντας μέσω της κινητικότητας...»

Παραπάνω παρακολουθήσαμε μερικά παραδείγματα όπου το κράτος προσπαθεί να διαμεσολαβήσει στον έλεγχο της κίνησης των οπαδών και στην καταπολέμηση της αθλητικής βίας. Τα νέα νομοθετικά μέτρα, η αύξηση των εξουσιών της αστυνομίας και η επιβάρυνση με βαρύτατες ποινές για όσους διαπράξουν ποινικές πράξεις συνθέτουν το ένα περίεργο σκηνικό. Όπως παρατηρούμε, το κράτος θέτει συνεχώς

έναν λόγο περί «*διαφύλαξης της δημόσιας τάξης*» και ως εκ τούτου είναι πολλές οι φορές που λειτουργεί προληπτικά και κατόπιν σχεδίου, ώστε να εξασφαλίσει την ασφάλεια των πολιτών και να μειώσει παράλληλα την όποια πολιτική πίεση. Η άσκηση της εξουσίας συνεπώς δεν περιορίζεται μόνο στη νομοθεσία και την καταστολή, αλλά επικεντρώνεται στην οργάνωση και τη διαχείριση της ζωής των πολιτών (Foucault, 2009). Ο Γάλλος φιλόσοφος και ψυχολόγος Michel Foucault, σχολιάζοντας τις τεχνικές και τις στρατηγικές με τις οποίες οι κυβερνήσεις διαχειρίζονται τους πληθυσμούς, έχει προτείνει την έννοια της «κυβερνησιμότητας» (Foucault, 2009).

Η «κυβερνησιμότητα» (“governmentality”) στηρίζεται σε τρεις τομείς: την ασφάλεια, την διαχείριση του πληθυσμού και την διαχείριση του εδάφους. Ο συνδυασμός των τριών στοχεύει στην ορθή διαχείριση των ανθρώπων και των πόρων με τελικό στόχο «*την βελτίωση της κοινωνικής τάξης και της οικονομικής παραγωγικότητας*» (Foucault, 2009). Το μοντέλο της ασφάλειας βασίζεται αρκετά στην επιτήρηση και την πρόληψη των απειλών και των κινδύνων πριν αυτοί εμφανιστούν και τη διατήρηση της τάξης μέσω της παρακολούθησης και της πρόβλεψης συμπεριφορών. Για να συμβεί αυτό μεγάλη σημασία έχει η ανάλυση των στατιστικών στοιχείων και των πιθανοτήτων, μαζί με την ρύθμιση όλων εκείνων των συμπεριφορών και των συνθήκων που θα μπορούσαν να προκαλέσουν προβλήματα (Foucault, 2009). Μέσα από την παραπάνω θεωρητική οπτική, θα μπορούσαμε να κατανοήσουμε πληρέστερα γιατί το κράτος σε συνδυασμό με τις αστυνομικές αρχές απαγορεύουν την πλειοψηφία των οργανωμένων μετακινήσεων ακόμα και όταν δεν υπάρχουν σαφείς ενδείξεις για μέγιστο κίνδυνο. Με αυτές τους τις αποφάσεις προσπαθούν να προλάβουν ενδεχόμενα επεισόδια και διαταράξεις της ευημερίας των πολιτών, έχοντας μελετήσει και λάβει υπόψιν μια σειρά από δεδομένα και παραδείγματα του παρελθόντος.

Σύμφωνα με τον Foucault η διαχείριση του πληθυσμού είναι ένα βασικό στοιχείο άσκησης της εξουσίας. Όπως αναφέρει, η εξουσία θα πρέπει να ρυθμίζει και να βελτιώνει τις συνθήκες ζωής σε μαζική κλίμακα και για αυτόν τον λόγο εισάγει τον όρο της “βιοπολιτικής” (biopolitics). Αυτή η έννοια περιλαμβάνει όλες εκείνες τις μορφές εξουσίας που στοχεύουν στην ρύθμιση της ζωής των ανθρώπων (γεννητικότητα, θνησιμότητα, υγεία, κ.α.) και στον ευρύτερο έλεγχο του πληθυσμού. Επιπλέον, κεντρικό ρόλο στην σκέψη του Foucault έχει και η έννοια του “εδάφους” (territory). Το έδαφος δεν είναι απλά ένας χώρος που ελέγχεται από μια κυβέρνηση, αλλά μια περιοχή που ρυθμίζεται μέσω πρακτικών και στρατηγικών που συνδέονται με την ασφάλεια και την εξουσία (Foucault, 2009).

Ακόμα, ο Foucault αναλύει πόσο κρίσιμοι μηχανισμοί για την άσκηση της εξουσίας είναι η αστυνόμευση και η παρακολούθηση (surveillance). Η επιτήρηση δεν αφορά μόνο τον έλεγχο της συμπεριφοράς αλλά την πρόβλεψη των αναγκών και

προσαρμογή στον τρόπο διαχείρισης του πληθυσμού. Είναι το περίφημο “Πανοπτικόν” για το οποίο μιλάει ο Γάλλος φιλόσοφος, που αποτελεί συμβολική μορφή του «πανταχού παρόντος ελέγχου» που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες κοινωνίες. Είναι η ιδέα της επιτήρησης που υπάρχει σε πολλές σύγχρονες θεσμικές δομές, δηλαδή μια συνεχής παρακολούθηση των ατόμων χωρίς αυτά να ξέρουν συνέχεια αν και πότε παρατηρούνται (Foucault, 1991). Κάτι ανάλογο συμβαίνει από την μια και με τους χώρους εντός και εκτός γηπέδων, με την αυξημένη χρήση της τεχνολογίας να βοηθά στην διαρκή παρακολούθηση των ατόμων που μπαίνουν ή βγαίνουν από αυτά, αλλά και στην επιτήρηση των οπαδών που μετακινούνται για να παρακολουθήσουν εκτός έδρας αγώνες από την άλλη.

Πατώντας πάνω στις ιδέες του Michel Foucault περί “κυβερνησιμότητας”, ο Δανός θεωρητικός Jorgen Ole Baerenholdt στο άρθρο του *"Governmobility: The Powers of Mobility"* (2013) φέρνει στο επίκεντρο την κινητικότητα (mobility) και την συνδέει άμεσα με την εξουσία και την διακυβέρνηση. Ο Baerenholdt υποστηρίζει ότι η κινητικότητα έχει εξελιχθεί σε έναν κεντρικό μηχανισμό μέσω του οποίου διοικούνται οι σύγχρονες κοινωνίες και για τον λόγο αυτό εισάγει τον όρο *"Κυβερνοκινητικότητα"*, υποδεικνύοντας ότι «οι κοινωνίες διοικούνται πλέον μέσω της κινητικότητας», αντί να περιορίζεται η κινητικότητα με παραδοσιακούς τρόπους. Η έννοια της “Κυβερνοκινητικότητας” αναλύει το πώς η κυκλοφορία ανθρώπων και αγαθών αποτελεί έναν παραγωγικό παράγοντα που συμβάλλει στη λειτουργία των κοινωνιών. Ο συγγραφέας αναλύει τις συνέπειες αυτής της προσέγγισης και υπογραμμίζει πώς η εξουσία ασκείται μέσα από πολιτικές και συστήματα που ρυθμίζουν τη ροή και τις μετακινήσεις (Baerenholdt, 2013).

Φαίνεται λοιπόν ότι η κινητικότητα επηρεάζεται από εξωτερικές δυνάμεις, όπως οι πολιτικές και κοινωνικές δομές και πως η εξουσία και οι υποδομές διαμορφώνουν τις δυνατότητες ή τους περιορισμούς στην κίνηση ανθρώπων και μη (Manderscheid, 2016). Το κράτος επιχειρεί να ελέγξει την κινητικότητα με διάφορους τρόπους, αξιοποιώντας νόμους, υποδομές, πολιτικές, τεχνολογίες και κοινωνικές πρακτικές για να ρυθμίσει, κατευθύνει ή περιορίσει την κίνηση, τόσο εντός των συνόρων του όσο και σε διεθνές επίπεδο. Αυτοί οι μηχανισμοί και τα εργαλεία αποδεικνύουν πώς το κράτος μπορεί να ελέγχει ή να κατευθύνει την κινητικότητα των ανθρώπων, ρυθμίζοντας την ελευθερία κίνησης και ενσωματώνοντας τις μετακινήσεις σε γενικότερα σχέδια κοινωνικής και πολιτικής διαχείρισης (Urry, 2007). Αυτή η ανάλυση είναι ιδιαίτερα σημαντική για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι κυβερνήσεις διαχειρίζονται μεγάλες κινητικότητες ανθρώπων (όπως αυτές των οπαδών), κάνοντας χρήση μιας σειράς κανονισμών που έχουν ως στόχο την διατήρηση της δημόσιας ασφάλειας. Η κυβερνοκινητικότητα, συνεπώς, ερμηνεύει πληρέστερα μια διπλή συνθήκη, το πώς δηλαδή οι σύγχρονες κοινωνίες από την μια προάγουν την κινητικότητα και από την άλλη την ελέγχουν (Baerenholdt, 2013).

Έτσι λοιπόν οι κυβερνήσεις, όσων αφορά τον τομέα των οπαδικών μετακινήσεων, καταβάλουν συνεχώς προσπάθειες για να διαχειριστούν αυτές τις μεγάλες μάζες ατόμων, που ενδεχομένως να αποτελούν απειλή για τις ίδιες και για την κοινωνία. Σε περιπτώσεις όπου δεν επιβάλλεται πλήρης απαγόρευση, το κράτος ή οι αθλητικές αρχές εφαρμόζουν συγκεκριμένα μέτρα ελέγχου για την πραγματοποίηση των μετακινήσεων. Αυτά περιλαμβάνουν την αστυνομική συνοδεία κατά τη διάρκεια των μετακινήσεων (ειδικά όταν αυτές γίνονται με πούλμαν ή τρένα), με τις δυνάμεις ασφαλείας να συνοδεύουν τους οπαδούς καθ' όλη τη διάρκεια του ταξιδιού, για να αποτρέψουν πιθανές συγκρούσεις. Επιπλέον, η αστυνομία καταγράφει τους οπαδούς που συμμετέχουν στις μετακινήσεις, με ονομαστικά εισιτήρια και καταγραφή προσωπικών στοιχείων. Αυτό διευκολύνει τον εντοπισμό των υπεύθυνων για επεισόδια, με τις αρχές να λειτουργούν συνεχώς έχοντας ως βάση την πρόληψη (Pearson, 2012).

Από εκεί και πέρα η αστυνομία συχνά απαγορεύει την γηπεδούχο ομάδα να παραχωρήσει πολλά εισιτήρια για τις ανάγκες των φιλάθλων της φιλοξενούμενης ομάδας. Ο περιορισμός στον αριθμό των εισιτηρίων για τους φιλοξενούμενους οπαδούς στοχεύει στην μείωση του μεγέθους των ατόμων που θα μετακινηθούν, κάτι που θα κάνει πιο εύκολη την δουλειά των αστυνομικών δυνάμεων και θα ελαττώσει κατά πολύ την πιθανότητα για συγκρούσεις (Αθανασίου, 2017). Έπειτα, εντός των γηπέδων υπάρχει ένας εμφανής χωροταξικός διαχωρισμός στις κερκίδες, με ξεχωριστές εισόδους και εξόδους για τους οπαδούς των δύο ομάδων, καθώς και ενδιάμεσες ζώνες ασφαλείας που διαχωρίζουν τους οπαδούς των γηπεδούχων από αυτούς των φιλοξενούμενων (Pearson, 2012). Τέλος, είναι πολλές οι περιπτώσεις που έχει επιβληθεί απαγόρευση εισόδου στα γήπεδα σε άτομα ή ομάδες ατόμων που έχουν συμμετάσχει σε επεισόδια κατά το παρελθόν, με τις απαγορεύσεις να είναι είτε δια βίου, είτε για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Στο ίδιο καλούπι μπαίνουν και συγκεκριμένοι οπαδοί που υποχρεούνται να βρίσκονται υπό αστυνομική επιτήρηση (σε ημέρες και ώρες αγώνων), για να αποτραπεί η εκ νέου συμμετοχή τους σε οπαδικά επεισόδια (Μπράτσος, 2018).

1.3 Τεχνολογία και επιτήρηση

Ο έλεγχος των οπαδικών μετακινήσεων και η είσοδος των οπαδών στις κερκίδες των γηπέδων εξαρτάται πλέον όλο και περισσότερο από τα τεχνολογικά μέσα. Στη διάρκεια, για παράδειγμα, του τελικού του Conference League η ΕΛΑΣ προέβη σε εκτεταμένη χρήση drones, για να ελέγχει συνεχώς την πορεία των φιλάθλων προς το γήπεδο και για να αποτρέψει τάχιστα την πιθανότητα χούλιγκαν άλλων ομάδων να επιτεθούν στους μετακινούμενους (Euroneews, 2024). Επιπλέον, γίνεται όλο και πιο συχνή η ηλεκτρονική καταγραφή των στοιχείων όλων των οπαδών που

μετακινούνται για να παρακολουθήσουν τις ομάδες τους σε εκτός έδρας αγώνες. Η αστυνομία διατηρεί βάσεις δεδομένων για «επικίνδυνους οπαδούς», που έχουν εμπλακεί σε βίαια επεισόδια κατά το παρελθόν, με τις κινήσεις τους να απαγορεύονται ή να ελέγχονται αυστηρά, σε αντίθεση με το τι συνέβαινε μέχρι το πρόσφατο παρελθόν, όπου η αστυνομία δεν ασχολούταν με το ποια άτομα επιβιβάζονταν στα λεωφορεία ή τα Ι.Χ. που χρησιμοποιούταν σε αυτές τις μετακινήσεις. Τέλος, για την είσοδο στο γήπεδο, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, πλέον αξιοποιείται όλο και περισσότερο το ηλεκτρονικό εισιτήριο και η ταυτοποίηση των κατόχων τους κατά την είσοδο τους σε αυτό, ενώ η χρήση καμερών υψηλής ευκρίνειας στα γήπεδα και περιμετρικά αυτών είναι υποχρεωτική για την τέλεση ενός αγώνα (Μπράτσος, 2018).

Η τεχνολογία επομένως παίζει κεντρικό ρόλο στον τρόπο που οι κυβερνήσεις επιχειρούν να ελέγξουν την κινητικότητα και την ασφάλεια του πληθυσμού. Μέσω διαφόρων τεχνολογιών επιτήρησης, τα κράτη μπορούν να παρακολουθούν, να ελέγχουν και να ρυθμίζουν τη ροή των ανθρώπων και να διασφαλίζουν την εφαρμογή νόμων και κανόνων που αφορούν τη δημόσια ασφάλεια (Zuboff, 2019). Είναι ενδεικτικό ότι το τροποποιημένο αθλητικό νομοσχέδιο κάνει νόμιμη την χρήση όλων αυτών των ηλεκτρονικών μέσων για την επιτήρηση των οπαδών. Στην παράγραφο 14 του άρθρου 9 για τις οργανωμένες μετακινήσεις επισημαίνεται ότι επιτρέπεται στην Ελληνική Αστυνομία *«η συλλογή και περαιτέρω επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα φυσικών προσώπων, μέσω κινητών συσκευών καταγραφής ήχου ή εικόνας ή οποιωνδήποτε άλλων ειδικών τεχνικών μέσων, ψηφιακών ή μη, οπτικής ή ηχητικής καταγραφής, εντός των αθλητικών εγκαταστάσεων...καθώς και στους περιβάλλοντες χώρους αυτών»*. Σκοπός της χρήσης τους είναι η *«αντιμετώπιση πράξεων βίας και ποινικών αδικημάτων με αφορμή αθλητικές εκδηλώσεις και για τους σκοπούς της πρόληψης, της διεύρυνσης, της ανίχνευσης, της δίωξης ποινικών αδικημάτων, της επιβολής και της εκτέλεσης ποινικών κυρώσεων ή περιοριστικών όρων»* (Υπουργείο Πολιτισμού, 2021).

Επηρεασμένος από τις τεχνολογικές εξελίξεις του 20^{ου} αιώνα, ο Γάλλος φιλόσοφος και συγγραφέας Gilles Deleuze μίλησε για την μετάβαση από τις «πειθαρχικές κοινωνίες» του Michele Foucault στις *«κοινωνίες ελέγχου»* (Societies of control). Η θεωρία του επικεντρώνεται σε έναν νέο τρόπο άσκησης της εξουσίας, μιας εξουσίας που είναι πιο διάχυτη και εφαρμόζεται μέσω συνεχούς παρακολούθησης και τεχνολογιών. Ο Deleuze αναφέρει ότι στην τεχνολογική εποχή οι κανόνες και οι έλεγχοι είναι πιο ρευστοί. Ο έλεγχος γίνεται με τρόπους που είναι διασυνδεδεμένοι, διάχυτοι και ευέλικτοι, με την επιτήρηση της συμπεριφοράς να βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στα ψηφιακά μέσα. Έτσι λοιπόν, οι άνθρωποι παρακολουθούνται και διαχειρίζονται μέσω δικτύων, με συνέπεια η συμπεριφορά και η υποκειμενικότητά τους να διαμορφώνεται με έναν πιο αόρατο και ευέλικτο τρόπο (Deleuze, 1992).

Με τις τεχνολογίες και τις πολιτικές επιτήρησης να έχουν αυξηθεί σημαντικά, φαίνεται ότι κυριαρχεί μια νέα αίσθηση επείγουσας ανάγκης για ασφάλεια. Οι κυβερνήσεις αναπτύσσουν συνεχώς ολοένα και πιο εξελιγμένα συστήματα παρακολούθησης για την πρόληψη μελλοντικών κινδύνων (Lyon, 2003). Τα συστήματα CCTV (κάμερες παρακολούθησης) και η ψηφιακή παρακολούθηση μέσω των κινητών τηλεφώνων και των εφαρμογών εντοπισμού μπορούν να καταγράψουν και να ελέγξουν τις κινήσεις των ανθρώπων, επιτρέποντας στο κράτος να παρακολουθεί την κινητικότητα σε πραγματικό χρόνο. Επιπρόσθετα, γίνεται όλο και πιο ευρεία η χρήση εργαλείων τεχνητής νοημοσύνης και δεδομένων κινητικότητας, που προέρχονται από την χρήση καρτών συγκοινωνίας, GPS και συστημάτων αναγνώρισης προσώπου και επιτρέπουν την χαρτογράφηση της κίνησης των ανθρώπων και την πρόβλεψη των συμπεριφορών τους (Urry, 2007). Αυτά τα συστήματα συλλογής δεδομένων σε συνάρτηση με τις βιομετρικές και ψηφιακές τεχνολογίες που συνδυάζουν προσωπικά δεδομένα με αναλυτικά εργαλεία, ενισχύουν όλο και περισσότερο την ικανότητα των κυβερνήσεων να επιτηρούν τους πολίτες και την κινητικότητα τους (Lyon, 2003).

Ο Βρετανός ιστορικός Stephen Graham που έχει ασχοληθεί αρκετά με την στρατιωτική ιστορία έχει προτείνει την εισαγωγή ενός νέου όρου, της «Νέας Στρατιωτικής Αστικότητας» (*"New military urbanism"*). Σύμφωνα με αυτόν, οι στρατιωτικές τακτικές, τεχνολογίες και λογικές που αναπτύχθηκαν σε πολέμους και στρατιωτικές επιχειρήσεις εφαρμόζονται όλο και περισσότερο στις σύγχρονες πόλεις, με αυτές να αντιμετωπίζονται ως δυνητικά πεδία μάχης, όπου η ασφάλεια, η επιτήρηση και ο έλεγχος παίζουν κυρίαρχο ρόλο (Graham, 2010). Συνεπώς, η αστυνομία και οι άλλες υπηρεσίες ασφαλείας κάνουν εντατική χρήση των drones, των συστημάτων παρακολούθησης, των τεχνολογιών αναγνώρισης προσώπου και των άλλων στρατιωτικών μέσων (που χρησιμοποιούνται και για τον έλεγχο των οπαδών) για την παρακολούθηση και τον έλεγχο του αστικού πληθυσμού. Οι αστικές περιοχές μετατρέπονται με αυτόν τον τρόπο σε χώρους διαρκούς παρακολούθησης, γίνονται χώροι δηλαδή που υπόκεινται σε στρατιωτική επιτήρηση και καταστολή (Graham, 2010).

Όλες αυτές οι μορφές συνεχούς παρακολούθησης έχουν οδηγήσει σταδιακά στην «κανονικοποίηση» της. Η επιτήρηση έχει γίνει "κανονική" και αποδεκτή στην κοινωνία, καθώς πολλές από τις νέες τεχνολογίες και πολλές από τις νέες πολιτικές έχουν υιοθετηθεί χωρίς έντονες αντιδράσεις από το πλήθος. Είναι χαρακτηριστικό πώς η ιδέα ότι η παρακολούθηση είναι αναγκαία για την ασφάλεια έχει εδραιωθεί στη συνείδηση του κόσμου. Παρόλα αυτά ο Σκωτσέζος κοινωνιολόγος David Lyon θέτει στο επίκεντρο την σχέση μεταξύ ασφάλειας και ελευθερίας. Αν και η αυξημένη επιτήρηση θεωρείται ότι συμβάλλει στην ασφάλεια, τίθενται σημαντικά ερωτήματα σχετικά με τις επιπτώσεις στην προσωπική ελευθερία και την

ιδιωτικότητα. Ο Lyon λοιπόν εκφράζει ανησυχίες για την υπέρβαση των ορίων της επιτήρησης και για τον τρόπο που τα δεδομένα χρησιμοποιούνται χωρίς τον απαιτούμενο έλεγχο (Lyon, 2003).

Όλες αυτές οι τεχνικές επιτήρησης υποδηλώνουν έναν έντονο φόβο των κυβερνήσεων, μιας και οι μάζες και οι κινήσεις τους θεωρούνται μια διαρκής απειλή για αυτές (Bauman, 2000). Ο Γάλλος ακαδημαϊκός Didier Bigo έχει εισάγει την έννοια της «κυβερνητικότητας της ανησυχίας» (*“Governmentality of unease”*), για να μιλήσει για την διακυβέρνηση της κοινωνίας, μέσω της καλλιέργειας ενός κλίματος φόβου και ανησυχίας. Όπως τονίζει πολλές φορές οι κυβερνήσεις και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης δημιουργούν ή διατηρούν μια αίσθηση απειλής για την κοινωνία έχοντας ως στόχο να νομιμοποιήσουν μια σειρά από νέες πολιτικές ελέγχου και παρακολούθησης. Ο Bigo επισημαίνει ότι οι ειδικοί στην ασφάλεια (όπως οι αστυνομικές δυνάμεις, οι υπηρεσίες πληροφοριών, οι οργανισμοί ελέγχου συνόρων, κ.α.) παίζουν κεντρικό ρόλο στην δημιουργία και διατήρηση της «αίσθησης του φόβου». Αυτοί οι φορείς χρησιμοποιούν την τεχνογνωσία τους για να προωθήσουν την ανάγκη για περισσότερη ασφάλεια, προτείνοντας συνεχώς νέες τεχνολογίες παρακολούθησης και ελέγχου. Η εξουσία αυτών των «επαγγελματιών της ασφάλειας» στηρίζεται στην «καλλιέργεια της ανησυχίας», η οποία επιτρέπει την ανάπτυξη ενός είδους αστυνόμευσης που επεκτείνεται διαρκώς στην καθημερινή ζωή (Bigo, 2002).

Ο Bigo χρησιμοποιεί τον όρο «κυβερνητικότητα της ανησυχίας» έχοντας στο μυαλό του τα όσα συμβαίνουν γύρω από το φαινόμενο της μετανάστευσης και της κατασκευής ενός κλίματος φόβου από την κοινωνία προς τους μετανάστες (Bigo, 2002). Παρόλα αυτά κάλλιστα μπορούμε να δούμε τις ιδέες του να συσχετίζονται με τα οπαδικά κινήματα και την οπαδική κινητικότητα. Το 2022, για παράδειγμα, ο τότε Υφυπουργός Αθλητισμού Λευτέρης Αυγενάκης ανακοίνωσε την απαγόρευση της διάθεσης εισιτηρίων στις θύρες των οργανωμένων οπαδών, επιτρέποντας μόνο την είσοδο σε κατόχους εισιτηρίων διαρκείας. Η απόφαση αυτή παρουσιάστηκε ως αναγκαίο μέτρο για την αντιμετώπιση της βίας στα γήπεδα, δημιουργώντας έναν κυρίαρχο λόγο που συνδέει άμεσα τους οργανωμένους οπαδούς με την επικινδυνότητα. Αυτή η προσέγγιση ενισχύει τον ηθικό πανικό γύρω από τους οργανωμένους οπαδούς και δικαιολογεί την αυστηροποίηση των μέτρων ασφαλείας (Παπαμακάριος, 2022).

Τα ελληνικά ΜΜΕ (και ειδικά τα φιλοκυβερνητικά) συχνά αναπαράγουν και ενισχύουν τον κυρίαρχο λόγο περί «επικίνδυνων» οπαδών, παρουσιάζοντας τους ως απειλή για τη δημόσια τάξη. Αυτή η παρουσίαση συμβάλλει στη δημιουργία ενός ηθικού πανικού, όπου οι οπαδοί αντιμετωπίζονται ως «εσωτερικός εχθρός» που απαιτεί αυστηρή επιτήρηση και καταστολή (Μαστρογιαννάκης, 2021). Η ρητορική

αυτή ενισχύει την ανάγκη για αυξημένα μέτρα ασφαλείας και ελέγχου, δικαιολογώντας την επέκταση των κρατικών παρεμβάσεων. Εν κατακλείδι η οπαδική βία είναι μεν υπαρκτή, αλλά σε καμία περίπτωση δεν αντιμετωπίζεται ελέγχοντας τους οργανωμένους, τοποθετώντας κάμερες παρακολούθησης, ούτε εισάγοντας το ηλεκτρονικό εισιτήριο και την ταυτοπροσωπία. Μήπως η καλλιέργεια από πλευρά κυβερνήσεων ότι οι οπαδοί και οι κινήσεις τους αποτελούν απειλή για την δημόσια ασφάλεια έδωσε πάτημα σε αυτές να πολλαπλασιάσουν τις τεχνολογίες παρακολούθησης και ελέγχου εντός και εκτός γηπέδων; Σε κάθε περίπτωση, ο έλεγχος των οπαδών με τεχνολογικά μέσα, αργά ή γρήγορα αναμένεται να γίνει κανόνας και να κάμψει τις όποιες αντιδράσεις.

1.4. Αστυνομία και καταστολή

Στις σελίδες που προηγήθηκαν, είχαμε την ευκαιρία να παρακολουθήσουμε τον σημαντικό ρόλο της αστυνομίας στην επιβολή των απαγορεύσεων και τον έλεγχο των οπαδικών μετακινήσεων (Αθανασίου, 2017). Η αστυνομία προχωρά στην επιβολή κατασταλτικών μέτρων με στόχο την αντιμετώπιση του χουλιγκανισμού και την μείωση των φαινομένων αθλητικής βίας και στο επίκεντρο αυτών των μέτρων βρίσκονται οι μετακινήσεις (Πανούσης, 2004). Η αστυνομική συνοδεία είναι επιβεβλημένη για όσους μετακινούνται σε εκτός έδρας αγώνες, ενώ τόσο εντός όσο και εκτός των αθλητικών εγκαταστάσεων η αστυνομική παρουσία είναι αυξημένη. Επιπλέον, σε περιπτώσεις υψηλής επικινδυνότητας η χρήση ειδικών δυνάμεων (ΜΑΤ, ΟΠΚΕ) είναι υποχρεωτική. Η αστυνομία πλέον είναι υπεύθυνη και για τους προσωπικούς ελέγχους που διεξάγονται στους οπαδούς κατά την είσοδο τους στο γήπεδο, προχωρώντας σε αυστηρούς σωματικούς ελέγχους αναζητώντας επικίνδυνα αντικείμενα και απαγορευμένα είδη. Σε γενικές γραμμές, η σχέση ανάμεσα στην αστυνομία και τους οπαδούς αποτελεί ένα κρίσιμο ζήτημα στην καταπολέμηση της αθλητικής βίας (Αθανασίου, 2017).

Έντονος όμως είναι ο προβληματισμός του οπαδικού κινήματος για αυτήν την κατασταλτική προσέγγιση που εφαρμόζει η αστυνομία (Pearson, 2016). Η ενίσχυση της αστυνομικής παρουσίας και τα αυστηρά μέτρα καταστολής έχουν επικριθεί για την έλλειψη πρόληψης και την υπερβολική χρήση βίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αναίτια επίθεση που δέχθηκαν οι οπαδοί του Άρη Θεσσαλονίκης τον Νοέμβριο του 2022, κατά την αποχώρησή τους από το Περιστέρι, όπου είχαν πάει να παρακολουθήσουν τον αγώνα της ομάδας τους ενάντια στον τοπικό Ατρόμητο. Παρά το γεγονός ότι αριθμός που μετακινήθηκε δεν ήταν μεγάλος, οι αστυνομικές δυνάμεις ήταν ισχυρές και κατά την συνοδεία των οπαδών

μακριά από το γήπεδο, τους επιτέθηκαν βίαια, χωρίς να υπάρχει κάποιος έντονος διαπληκτισμός προηγουμένως (όπως επιβεβαιώνουν οι μαρτυρίες) (Gazzetta.gr, 2022). Οι αντιδράσεις στα social media ήταν έντονες και στο επίκεντρο αυτών δεν βρέθηκε μόνο η στάση της Ελληνικής Αστυνομίας, αλλά και η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας μαζί με τον τότε Υπουργό Προστασίας του Πολίτη κ. Τάκη Θεοδωρικάκο. *«Πώς γίνεται αυτοί που προσπαθούν να καταπολεμήσουν την βία στα γήπεδα, να είναι οι ίδιοι που ασκούν βία στους οπαδούς;»* ήταν το βασικό ερώτημα που απασχόλησε τους χρήστες των social media.

Πατώντας πάνω σε αυτό το γεγονός και με αφορμή παρόμοια περιστατικά του παρελθόντος, ο οργανωμένος οπαδικός κόσμος αντέδρασε μαζικά. Την επόμενη μέρα από το συμβάν, ο επίσημος λογαριασμός των οργανωμένων οπαδών του Άρη (Super 3) ανάρτησε μια μακροσκελή ανακοίνωση εξαπολύοντας κατηγορίες κατά παντός υπευθύνου. Σε αυτήν χαρακτηρίζουν τους οπαδούς ως το *«μαύρο πρόβατο της κοινωνίας»*, επισημαίνοντας όμως ότι *«δεν είναι όλοι οι οπαδοί εγκληματίες και αποβράσματα, όπως έχετε την ανάγκη να μας παρουσιάσετε στην κοινή γνώμη»*, κατηγορώντας με αυτόν τον τρόπο την επικοινωνιακή και προπαγανδιστική τακτική που ακολουθεί η εκάστοτε κυβέρνηση μέσω των Μ.Μ.Ε.. Στην ανακοίνωση τους αναγνωρίζουν ότι το οπαδικό κίνημα έχει *«δώσει δικαιώματα»* και ότι έχουν γίνει λάθη, όμως σε αυτό έχει παίξει ρόλο το κράτος και οι πολιτικές που ασκεί ενάντια στους οπαδούς, καθώς το να βάλει *«τα πλοκάμια του»* στον δικό τους χώρο επιδείνωσε την κατάσταση και τα φαινόμενα οπαδικής βίας.

Συνεχίζοντας τονίζουν ότι *«οι συνεχείς απαγορεύσεις π.χ. μετακινήσεων και το κλείσιμο των συνδέσμων που είχαν ως στόχο να βρεθεί μια ισορροπία και να γίνει μια “κάθαρση”»* δεν έχουν επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Επιπλέον, επισημαίνουν ότι: *«οι κανόνες είναι απαραίτητοι»* ώστε να βρεθούν λύσεις, όμως αυτοί δεν θα πρέπει σε καμιά περίπτωση να απαγορεύουν τις μετακινήσεις, καθώς *«ο φίλαθλος κόσμος θα πρέπει να μπορεί να δει την ομάδα του και να μην γίνεται το εξιλαστήριο θύμα της σαπίλας αυτού του κράτους»*. Κλείνοντας την ανακοίνωση τους προσπαθούν να βροντοφωνάξουν προς το κράτος και την κοινωνία ότι *«οι οπαδοί ούτε είναι παιδιά ενός κατώτερου Θεού, ούτε πρέπει να αντιμετωπίζονται ως επίδοξοι εγκληματίες και δολοφόνοι»*, ενώ προστάζουν για ακόμα μια φορά: *«ΚΑΝΤΕ ΤΙΣ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΕΣ»*.

Στο ίδιο μήκος κύματος κυμάνθηκαν σχεδόν όλες οι ανακοινώσεις που εξέδωσε η πλειοψηφία των οπαδικών κινήματων εκείνες τις μέρες. Το Blue Angels Club των οργανωμένων οπαδών της Νίκης Βόλου έστειλε ένα μήνυμα συμπαράστασης προς τον οπαδό του Άρη, χαρακτηρίζοντας τα όργανα της αστυνομίας ως τα *«σκυλιά του κράτους»* και τονίζοντας ότι *«η γραμμή του νόμος και τάξη που ακολουθείται από την κυβέρνηση ενάντια σε όλη την κοινωνία, δεν θα μπορούσε να μην*

περιλαμβάνει και τους “κακούς” οπαδούς». Επιπλέον, οι οπαδοί της Νίκης Βόλου θέλησαν να στείλουν ένα μήνυμα ένωσης προς όλους τους οπαδούς λέγοντας ότι «η αλληλεγγύη είναι το όπλο μας απέναντι τους» δείχνοντας ότι παρά τις εν μέρει αντιπαλότητες που μπορεί να έχουν τα οπαδικά κινήματα μεταξύ τους, μόνο μέσω της συνεργασίας και της αλληλοϋποστήριξης θα μπορέσουν να κάνουν ένα βήμα μπροστά και να ανατρέψουν τις όποιες άδικες απαγορεύσεις επιβάλλει το κράτος.

Από τα παραπάνω γίνεται εμφανές ότι τα κατασταλτικά μέτρα, με την αυξημένη παρουσία της αστυνομίας, την αστυνομική βία και τους περιορισμούς στην κίνηση των οπαδών, θεωρούνται από τους φιλάθλους καταπιεστικά και αδικαιολόγητα, ενώ συχνά μπορεί να οδηγήσουν σε μεγαλύτερες εντάσεις και συγκρούσεις (Pearson, 2016). Ο Βρετανός ακαδημαϊκός Geoff Pearson που έχει ασχοληθεί με ζητήματα αστυνόμευσης και οπαδισμού στο Αγγλικό ποδόσφαιρο, θεωρεί πως η αστυνόμευση των φιλάθλων κατά τη διάρκεια των αγώνων διαμορφώνει τις εμπειρίες των οπαδών και την συμπεριφορά τους. Ο συγγραφέας διαπιστώνει ότι οι πρακτικές της αστυνομίας με τους αυστηρούς περιορισμούς επηρεάζουν αρνητικά την εμπειρία των φιλάθλων, μειώνοντας τη χαρά του ταξιδιού και της υποστήριξης της ομάδας τους, ενώ συχνά εντείνουν την αίσθηση σύγκρουσης και αντιπαράθεσης, κάτι που μπορεί να οδηγήσει σε ανεπιθύμητες αντιδράσεις από τους οπαδούς (Pearson, 2012).

Οι Clifford Stott και Geoff Pearson στο βιβλίο τους *“Football Hooliganism: Policing and the War on the English Disease”* (2007) θεωρούν ότι ο χουλιγκανισμός αναπτύσσεται μέσα από την αλληλεπίδραση των οπαδών με την αστυνομία και τις άλλες αρχές. Η κεντρική τους ιδέα βασίζεται στην θεωρία της «δυναμικής αλληλεπίδρασης» (*“Elaborated Social Identity Model – ESIM”*), όπου σύμφωνα με αυτήν η συμπεριφορά των οπαδών δεν είναι προδιαγεγραμμένη, αλλά διαμορφώνεται από τον τρόπο που αντιλαμβάνονται τη στάση και τη δράση των δυνάμεων ασφαλείας. Εάν η αστυνομία για παράδειγμα αντιμετωπίζει τους οπαδούς με αυστηρότητα ή καταστολή (όπως συμβαίνει σε μεγάλο βαθμό στην Ελλάδα), αυτό συχνά οδηγεί σε πιο βίαιες αντιδράσεις (Stott & Pearson, 2007).

Σύμφωνα με την θεωρία της δυναμικής αλληλεπίδρασης, η συλλογική συμπεριφορά βασίζεται στην κοινωνική ταυτότητα. Οι άνθρωποι σε ομαδικά πλαίσια συμπεριφέρονται βάσει της κοινωνικής τους ταυτότητας, δηλαδή της αίσθησης του “ποιοι είμαστε” ως μέλη μιας ομάδας. Αυτή η ταυτότητα επηρεάζει τις αντιλήψεις τους για το ποια είναι η κατάλληλη και δικαιολογημένη συμπεριφορά σε μια συγκεκριμένη κατάσταση. Η συλλογική δράση διαμορφώνεται δυναμικά μιας και η συμπεριφορά των ομάδων π.χ. οπαδών, δεν είναι σε καμία περίπτωση στατική, αλλά αντιθέτως αλλάζει ανάλογα με την εξέλιξη της αλληλεπίδρασης με άλλες ομάδες, όπως η αστυνομία. Οι δράσεις μιας εξουσιαστικής αρχής (π.χ., κατασταλτική αστυνόμευση) συχνά ενισχύουν τη συλλογική ταυτότητα και αυτή η

δυναμική αλληλεπίδραση μπορεί να οδηγήσει σε κλιμάκωση (κυρίως) ή αποκλιμάκωση των συγκρούσεων (Stott & Pearson, 2007).

Από την άλλη μεριά οι τακτικές της αστυνομίας επηρεάζονται από τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές δομές και συχνά αντανακλούν τις ευρύτερες σχέσεις εξουσίας στην κοινωνία (Πανούσης, 2004). Η αστυνομία δεν δρα απομονωμένα, αλλά μέσα σε ένα πλαίσιο θεσμικών ρυθμίσεων και κοινωνικών πιέσεων, με τις κατασταλτικές τακτικές μεν να είναι αναγκαίες για την αποτροπή και την τιμωρία βίαιων περιστατικών, αλλά στην πραγματικότητα να αποτυγχάνουν σε μεγάλο βαθμό να αντιμετωπίσουν τα βαθύτερα αίτια που οδηγούν στη βία (Αθανασίου, 2017). Έτσι λοιπόν, οι πολιτικές ενάντια στον οπαδισμό φαίνεται να εκφράζουν τις κοινωνικές ανησυχίες για την ασφάλεια και την τάξη, αλλά όπως είδαμε μπορεί να χρησιμοποιούνται και για να ενισχύσουν τις πολιτικές ελέγχου και καταστολής (Stott & Pearson, 2007).

Η σύγχρονη βιβλιογραφική παραγωγή έχει αναδείξει την ανάγκη να επικεντρωθούν οι αρχές στην οικοδόμηση εμπιστοσύνης με τους φιλάθλους και στη διαχείριση της δημόσιας τάξης με λιγότερο κατασταλτικά μέτρα (Pearson, 2016). Ίσως να απαιτείται μια πιο συνολική προσέγγιση που να περιλαμβάνει κοινωνικές, εκπαιδευτικές και πολιτισμικές παρεμβάσεις. Η ενίσχυση της παιδείας, η ενσωμάτωση των νέων σε δημιουργικές δραστηριότητες και η βελτίωση των κοινωνικών συνθηκών θα μπορούσαν να συμβάλουν στην αντιμετώπιση των βαθύτερων αιτιών της βίας. Επιπλέον, μοιάζει σημαντική η προσαρμογή των στρατηγικών δημόσιας τάξης στις ιδιαίτερες συνθήκες των ποδοσφαιρικών αγώνων και των κινημάτων των φιλάθλων. Φαίνεται να υπάρχει μια επιτακτική ανάγκη για καλύτερη κατανόηση της κοινωνικής δυναμικής των οπαδών και συνεπώς κάποιες πιο συνεργατικές και προληπτικές προσεγγίσεις να επέφεραν καλύτερα αποτελέσματα και μείωση της βίας και των εντάσεων (Stott, Adang & Schreiber, 2008). Όσο τα μέτρα όμως συνεχίζουν να θεωρούνται από τους φιλάθλους καταπιεστικά και αδικαιολόγητα, όσο οι κυβερνήσεις και η αστυνομία συνεχίζουν να λένε «ΟΧΙ» στις μετακινήσεις, τότε θα γίνεται όλο και πιο έκδηλη η τάση των οπαδών για αντίδραση και αντίσταση απέναντι στο κράτος και τους κανόνες που θέτει...

2. Αντίσταση

2.1 Πολιτική και οπαδισμός

«ΔΟΛΟΦΟΝΟΙ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΡΑΣΤΕΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΜΕ ΑΝΑΣΤΟΛΕΣ, Ο ΚΟΣΜΟΣ ΘΑ ΣΑΣ ΚΡΙΝΕΙ ΓΟΥΡΟΥΝΙΑ ΔΙΚΑΣΤΕΣ». Το παραπάνω μήνυμα έγραψαν σε ένα πανό μερίδα οργανωμένων οπαδών της ΑΕΚ, από τον σύνδεσμο φιλάθλων ΑΕΚ Νέας Ιωνίας Αττικής. Η φωτογραφία με τους οπαδούς της ΑΕΚ να κρατάνε το πανό αναρτήθηκε στην επίσημη σελίδα του συνδέσμου στο Facebook: “ΝΕΑ ΙΩΝΙΑ Club Hardcore 9-11” με στόχο να κοινοποιηθεί και να διαδοθεί. Σκοπός ήταν να σταλεί ένα μήνυμα προς κράτος και δικαιοσύνη για τον τρόπο που διαχειρίστηκαν μια σειρά από υποθέσεις που απασχόλησαν την κοινή γνώμη μέσα στο 2022, όπως για παράδειγμα την υπόθεση παιδεραστίας στον Κολωνό. Παρόμοια μηνύματα ανάρτησαν και οπαδοί άλλων ομάδων το ίδιο διάστημα, θέλοντας να πάρουν μια ξεκάθαρη θέση ενάντια στα φαινόμενα πολιτικής και δικαστικής συγκάλυψης.

Αρκετά είναι και τα πανό που έχουν ανέβει στις κερκίδες των γηπέδων που καταδικάζουν την χρήση βίας από τις αστυνομικές δυνάμεις. Σύσσωμα τα οπαδικά κινήματα είχαν εκφράσει την έντονη οργή τους για την δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου από αστυνομικούς το 2008 και κάθε χρόνο στην επέτειο θανάτου του (6 Δεκεμβρίου) είναι δεκάδες τα μηνύματα που αναρτούν οι οπαδοί δείχνοντας ότι «δεν ξεχνούν» τι έγινε τότε. Με αφορμή την συμπλήρωση 10 χρόνων από την δολοφονία, οι οργανωμένοι οπαδοί του Παναθηναϊκού ανέβασαν ένα πανό που έγραφε: «Για να κρυφτεί η σαπίλα της κοινωνίας, χρειάζεται η σφαίρα της αστυνομίας. ΑΛΕΞΗ ΖΕΙΣ!». Σε μια ανάλογη κίνηση είχαν προχωρήσει και οι οργανωμένοι οπαδοί της Νίκης Βόλου, οι οποίοι τάχθηκαν ενάντια στις γενικότερες πράξεις της αστυνομίας αναφέροντας πως: «Για μια ανίκανη αστυνομία, η χούντα είναι εύκολη λύση».

Έντονη όμως είναι και η κριτική που ασκούν οι οπαδοί προς τις κυβερνήσεις για την ανικανότητα τους να διαχειριστούν διάφορες φυσικές καταστροφές π.χ. σεισμούς, δασικές πυρκαγιές, πλημμύρες, κ.α.. Ένα από τα οπαδικά κινήματα που έχει σταθεί ανοιχτά έναντι της κρατικής ανεπάρκειας στην διαχείριση τέτοιων φαινομένων (και είναι γνωστό για τις αντί-εξουσιαστικές του δράσεις), είναι η Αυτόνομη Θύρα 10 των οργανωμένων οπαδών του Ηρακλή Θεσσαλονίκης. Μετά από ένα ακόμα καλοκαίρι όπου οι πυρκαγιές κατέκαψαν μεγάλες εκτάσεις γης στην χώρα μας πριν

λίγα χρόνια, οι οπαδοί του Ηρακλή εκφράσαν την αγανάκτηση τους μέσω ενός πανό που έγραφε: «Έρχονται φλόγες από τα δάση και η φωτιά θα σας κάψει...», καταγγέλλοντας με αυτόν τον τρόπο την αδυναμία του κράτους, αλλά και τις κερδοσκοπικές τακτικές που κρύβονται πίσω από αυτές τις καταστροφές.

«Η ανικανότητα και η ασχετοσύνη σας να διαχειριστείτε την κρίση της πανδημίας, τα γελοία μέτρα που κατά καιρούς ανακοινώνετε και εσείς οι ίδιοι δεν τηρείτε, τα 50.000 κρούσματα ημερησίως είναι μερικοί από τους λόγους που καλούμε σε συμβολική διαμαρτυρία...όλον τον απλό κόσμο ανεξαρτήτου ομάδας, όλους αυτούς που νιώθουν την αδικία των νέων μέτρων στο πετσί τους, όλους αυτούς που νιώθουν φυλακισμένοι σε μια κατά τ' άλλα ελεύθερη κοινωνία. ΟΛΟΙ ΕΚΕΙ». Το παραπάνω απόσπασμα αποτελεί μέρος της ανακοίνωσης που εξέδωσαν οι οργανωμένοι οπαδοί της ΑΕΚ «ORIGINAL 21» στο Facebook τον Ιανουάριο του 2022. Μετά από σχεδόν δύο χρόνια πανδημίας λόγω COVID-19, τα μέτρα της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας ήταν κατά την άποψη τους ανεπαρκή. Με την διαδικτυακή αυτή ανακοίνωση προσπάθησαν να καλέσουν όσο περισσότερο κόσμο μπορούσαν σε μια ειρηνική διαμαρτυρία, όπου απώτερος σκοπός θα ήταν η ανάδειξη της οργής τους και η επιθυμία τους για αλλαγή.

Χρησιμοποιώντας ξανά τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, κάποια από τα πιο σημαντικά οπαδικά κινήματα της χώρας προσπάθησαν να στείλουν ένα κοινό μήνυμα και κατά της πολιτικής συγκάλυψης του σιδηροδρομικού δυστυχήματος στα Τέμπη, που συνέβη το 2023. Στην κοινή ανακοίνωση που εξέδωσαν σχεδόν ένα χρόνο μετά το συμβάν, καλούν οπαδούς και μη να αποτρέψουν «την κατάργηση του περιβόητου άρθρου 86 περί μη ευθύνης υπουργών», το οποίο παρέχει ασυλία στους πολιτικούς υπεύθυνους. Στην ανακοίνωση τους, χαρακτηρίζουν την τραγωδία των Τεμπών ως «κρατική δολοφονία», ενώ εκφράζουν την δυσαρέσκεια τους για το γεγονός ότι «οι ένοχοι παραμένουν ατιμώρητοι» και παράλληλα μιλούν για ένα «σάπιο σύστημα συγκάλυψης». Σκοπός αυτής της κοινής δήλωσης όπως αναγράφεται στο τέλος είναι «να μην ξεχαστεί το έγκλημα και να αποτραπεί η ολοφάνερη συγκάλυψη που συμβαίνει μπροστά στα μάτια μας».

Από όλα τα παραπάνω παραδείγματα γίνεται εμφανές ότι η δράση των οπαδικών κινήματων δεν περιορίζεται μόνο στην υποστήριξη των ομάδων τους στο πλαίσιο των αθλητικών γεγονότων. Αντιθέτως, παρατηρείται μια συνεχής και έντονη δράση γύρω από πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα που ταλανίζουν την Ελληνική κοινωνία και οι απόψεις τους εκφράζονται διαρκώς είτε εντός, είτε εκτός των γηπέδων (Ζαϊμάκης & Κοταρίδης, 2013). Τα οπαδικά κινήματα σε όλον τον κόσμο συχνά αναλαμβάνουν έναν δυναμικό και εξαιρετικά ενεργό ρόλο, συμμετέχοντας σε διάφορες διαμαρτυρίες και κοινωνικές δράσεις (Doidge, 2015). Ο οπαδισμός λοιπόν μπορεί να γίνει εργαλείο πολιτικής έκφρασης και κοινωνικής κινητοποίησης και ειδικά σε περιόδους κοινωνικής και πολιτικής κρίσης γίνεται ακόμα πιο έντονα

πολιτικοποιημένος. Οι ομάδες οπαδών (ειδικά στα ποδοσφαιρικά γήπεδα), εκφράζουν συχνά την αντίθεσή τους προς την πολιτική εξουσία, την κρατική καταστολή και άλλες μορφές κοινωνικής αδικίας, με αυτές τις διαμαρτυρίες να εκφράζονται με την μορφή συνθημάτων, πανό, διαδηλώσεων ή ακόμα και συγκρούσεων με τις αστυνομικές δυνάμεις, καταγγέλλοντας έτσι τις κρατικές αποφάσεις, τον ρόλο των Μ.Μ.Ε. και την γενικότερη πολιτική και κοινωνική εξαθλίωση (Αθανασιάδης, 2015).

Ο οπαδισμός συνεπώς παίρνει την μορφή της πολιτικής δράσης, ιδιαίτερα όταν οι οπαδοί οργανώνονται για να διεκδικήσουν δικαιώματα ή να διαμαρτυρηθούν για τις ευρύτερες κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις. Με τον τρόπο αυτό, η συμμετοχή στο οπαδικό κίνημα μετατρέπεται σ' ένα μέσο προσωπικής ή συλλογικής έκφρασης και συμμετοχής σε μια ευρύτερη κοινότητα, στην οποία «οι οπαδοί διεκδικούν εξουσία και λόγο» (Brown, 1998). Μέσω της οπαδικής τους ταυτότητας συνεπώς, αρκετές ομάδες οπαδών βρίσκουν το πάτημα ώστε να εκφράσουν τη θέση τους απέναντι σε κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα και όταν χρειάζεται προχωρούν στις ανάλογες δράσεις αντίστασης (Testa & Armstrong, 2010). Επιπλέον, οι οπαδοί χρησιμοποιούν τα αθλητικά γεγονότα για να εκφράσουν απόψεις και συναισθήματα που μπορεί να σχετίζονται με διάφορους τομείς της καθημερινής ζωής π.χ. την θρησκεία, την κοινωνική τάξη, την εθνική ταυτότητα, κ.α. (Giulianotti, 1991).

Είναι αρκετά τα παραδείγματα όπου τα οπαδικά κινήματα της Ελλάδας έχουν ταυτιστεί με συγκεκριμένες πολιτικές ιδεολογίες ή κοινωνικές τάξεις. Γίνεται κατανοητό ότι όλοι οι οπαδοί δεν μπορεί να ανήκουν μόνο σε ένα πολιτικό μόρφωμα. Αντιθέτως, όπως συμβαίνει στην ευρύτερη κοινωνία έτσι και σε ένα πέταλο οργανωμένων οπαδών μπορεί να υπάρχουν άτομα όλων των πολιτικών αντιλήψεων. Ιδίως στα πιο μεγάλα οπαδικά κινήματα είναι εύλογο ένας δεξιός να είναι δίπλα σε έναν αριστερό ή ένας ακροδεξιός δίπλα σε έναν αντιφασίστα και να τραγουδάνε μαζί τα συνθήματα της αγαπημένης τους ομάδας, με τις όποιες πολιτικές τους απόψεις να παραμερίζονται κάτω από το συμφέρον της ομάδας (Κουκλάδα, 2023). Δεν είναι όμως και λίγες οι περιπτώσεις όπου η οπαδική ταυτότητα είναι έντονα συνδεδεμένη με την πολιτική ταυτότητα και ολόκληρες ομάδες οπαδών ή συγκεκριμένοι σύνδεσμοι οπαδών εκφράζουν ανοιχτά τις πολιτικές τους αντιλήψεις μέσα από την οπαδική τους δράση (Ζαϊμάκης, 2018).

Ένα από τα πιο γνωστά παραδείγματα αποτελούν οι οργανωμένοι οπαδοί της ΑΕΚ (Original 21), οι οποίοι συχνά πυκνά εκφράζουν τις αντιφασιστικές τους απόψεις εντός και εκτός γηπέδων. Μάλιστα σε έναν Ευρωπαϊκό αγώνα της ομάδας τους πριν μερικά χρόνια είχαν αναρτήσει ένα μεγάλο πανό στο σημείο όπου βρισκόταν οι οργανωμένοι οπαδοί, το οποίο ανέγραφε: «Love AEK, Hate racism – Original 21 ANTI-NAZI. Throw Nazis out of football». Επιπλέον, όταν στο παρελθόν μικρές

ομάδες οπαδών της ΑΕΚ είχαν συνδεθεί με την ακροδεξιά, η πλειοψηφία των οπαδών είχε κάνει σαφές προς αυτούς ότι δεν μπορούν να ανήκουν στην ίδια κερκίδα μαζί τους, δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο ότι οι πολιτικές ιδεολογίες μπορεί μερικές φορές να μπουκνάν από την ομάδα. Σε ανακοίνωση που είχε αναρτήσει στα social media η Original 21 με αφορμή αυτό το περιστατικό είχε τονίσει προς πάσα κατεύθυνση ότι «...η προσφυγική ιστορία της ΑΕΚ δεν επιτρέπει να παρερμηνήσουν ακροδεξιά στοιχεία στην κερκίδα μας».

Για τις πολιτικές και κοινωνικές τους απόψεις ξεχωρίζουν και οι οργανωμένοι οπαδοί του Ατρόμητου Περιστερίου, οι οποίοι αυτοαποκαλούνται «Fentagin». Η λέξη «Fentagin» σημαίνει στα Αραβικά «μαχητής» και με αυτόν τον τρόπο προσπαθούν να δηλώσουν ότι είναι έτοιμοι να δώσουν όποια «μάχη» χρειαστεί, ώστε να υπερασπιστούν την ομάδα, την γειτονιά και την ιδεολογία τους. Οι έντονες αντιφασιστικές και αντιρατσιστικές τους δράσεις είναι γνωστές σε όλον τον οπαδικό κόσμο της Ελλάδας και αρκετοί είναι αυτοί που τους έχουν επευφημήσει για το γεγονός ότι εκφράζουν δημοσίως τις πολιτικές τους θέσεις (Σταθάτος, 2015). Το 2024 ανάρτησαν ένα πανό στο γήπεδο τους με το μήνυμα: «FREEDOM TO PALESTINE», θέλοντας να δηλώσουν την υποστήριξη τους προς τον λαό της Παλαιστίνης, ενώ παλαιότερα είχαν καταδικάσει την δολοφονία του Παύλου Φύσσα και είχαν εναντιωθεί ανοιχτά κατά της Χρυσής Αυγής. Το πανό που είχαν ανεβάσει στο κερκίδα ανέφερε: «Η σιωπή σας είναι συννενοχή στο έγκλημα σας...Καλό ταξίδι KILLAH – P».

Τα οπαδικά κινήματα απαρτίζονται σε μεγάλο ποσοστό από άνδρες νεαρούς σε ηλικία και κυρίως από άτομα που προέρχονται από περιθωριοποιημένα κοινωνικά στρώματα (αν και αυτό δεν αποτελεί κανόνα). Το γεγονός αυτό έχει ωθήσει πολλούς εξ αυτών να υιοθετήσουν πιο ακραίες πολιτικές απόψεις (ιδίως σε περιόδους κρίσης) και χρησιμοποιούν τον οπαδισμό ως μέσο έκφρασης της κοινωνικής τους οργής και της πολιτικής τους δυσαρέσκειας (Αθανασιάδης, 2015). Αυτή η ριζοσπαστικοποίηση των οπαδών προφανώς και αποτελεί ένα φαινόμενο που έχει βαθύτατες κοινωνικές ρίζες και δεν μπορεί να απομονωθεί από το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο, εκφράζεται όμως συχνά με ακραίες έως και βίαιες πρακτικές και με μια διαρκή επιθυμία για αντίσταση κατά των αρχών (Πανούσης, 2011).

Αυτή η επιθυμία για αντίσταση γίνεται ακόμα πιο έντονη, όταν το κράτος παρεμβαίνει στον οπαδισμό. Οι αυστηρές κατασταλτικές πολιτικές που υιοθετεί το κράτος ενάντια στους οπαδούς και οι συνεχείς παρεμβάσεις των αστυνομικών αρχών θεωρούνται καταπιεστικές από τους φιλάθλους και εμπόδιο στην ανάγκη τους να διεκδικήσουν την παρουσία τους και την αναγνώριση των ταυτοτήτων τους (Doidge, Kossakowski & Mintert, 2020). Το γεγονός ότι ο οπαδισμός έχει βασιστεί πάνω στην ιδέα της διαρκούς κίνησης για την υποστήριξη της ομάδας και η κίνηση

αυτή πλέον απαγορεύεται όλο και πιο συχνά από τις αρχές, έχει θεωρηθεί ένα χτύπημα στην καρδιά του οπαδισμού. Η επιθυμία για αντίδραση στις απαγορεύσεις που επιβάλλει το κράτος γίνεται όλο και πιο έντονη και ο οπαδικός κόσμος προσπαθεί σύσσωμος να διαδώσει όσο περισσότερο γίνεται ένα και μόνο μήνυμα: «*ΝΑΙ ΣΤΙΣ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΟΠΑΔΩΝ*».

2.2 «ΝΑΙ ΣΤΙΣ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΟΠΑΔΩΝ»

Οι πολιτικές παρεμβάσεις στην κινητικότητα έχουν ωθήσει τους οπαδούς να αισθάνονται ότι αντιμετωπίζονται ως μια εν δυνάμει απειλή για το κράτος. Οι οπαδικές κοινότητες συχνά βλέπουν τις απαγορεύσεις ως μέρος ενός ευρύτερου σχεδίου καταστολής και ελέγχου του οπαδισμού, γεγονός που δημιουργεί στους οπαδούς την αίσθηση ότι στοχοποιούνται αδικώς. Οι οπαδοί θεωρούν αναφαίρετο δικαίωμα τους να μετακινούνται για να παρακολουθήσουν ένα αθλητικό γεγονός στο οποίο συμμετέχει η ομάδα που υποστηρίζουν και όποιος τους απαγορεύει αυτό το δικαίωμα θεωρείται άμεσα εχθρός τους. Οι οπαδοί συνεπώς εναντιώνονται στις απαγορεύσεις που επιβάλλουν οι αρχές, βλέποντας τες ως καταπίεση της ελευθερίας τους να υποστηρίξουν την ομάδα τους και ως άδικη στοχοποίηση ολόκληρου του οπαδικού κόσμου ή μερίδας αυτού. Οι αντιδράσεις αυτές μάλιστα ενσωματώνουν πολλά πολιτικά και κοινωνικά μηνύματα (Nairn, 2012).

Ένας πρώτος τρόπος αντίδρασης και αντίστασης στις κρατικές πολιτικές που απαγορεύουν τις οργανωμένες μετακινήσεις των οπαδών είναι μέσω του λόγου. Τα οπαδικά κινήματα εκφράζονται μέσω επίσημων ανακοινώσεων. Ανακοινώσεις που κοινοποιούνται πλέον στα social media και διαδίδονται ταχύτατα σε όλο τον οπαδικό και μη κόσμο. Ανακοινώσεις, μέσω των οποίων, προσπαθούν να κάνουν συνεχώς όλο και πιο σαφείς τις θέσεις τους πάνω σε ζητήματα που αφορούν τον οπαδισμό και τις κρατικές απαγορεύσεις, θέλοντας με αυτόν τον τρόπο να στείλουν το δικό τους μήνυμα προς το κράτος και την κοινωνία. Ορισμένες φορές μάλιστα τα διάφορα οπαδικά κινήματα της Ελλάδας (και παρά τις όποιες αντιπαλότητες που μπορεί να έχουν δημιουργηθεί κατά καιρούς) αναρτούν κοινές ανακοινώσεις ή ανακοινώσεις με παρόμοιο περιεχόμενο, ώστε να αναδείξουν τη κοινή γραμμή που έχουν σε σημαντικά ζητήματα που αφορούν τον χώρο τους.

Με αφορμή την έναρξη της ποδοσφαιρικής σεζόν 2024 – 2025 στην Ελλάδα, μερικά από τα μεγαλύτερα οπαδικά κινήματα της χώρας έστειλαν μαζικά τα μηνύματα τους. Σε αυτά εξέφραζαν την αγανάκτηση τους για το γεγονός ότι οι μετακινήσεις οπαδών θα είναι για ακόμα μια χρονιά εξαιρετικά περιορισμένες. Στις 1 Σεπτεμβρίου 2024, η Θύρα 13 των οργανωμένων οπαδών του Παναθηναϊκού, με ανακοίνωση της στα social media ζήτησε από το κράτος να γίνει το

αυτονόητο...«Χιλιάδες οι αναρτήσεις μας, πανιά, ανακοινώσεις, προσπάθειες και ενέργειες για να υπάρχει μετακίνηση οπαδών σε κάθε άθλημα εδώ και τόσα χρόνια...Σε μια χώρα όπου πονάει το χέρι και κόβει το κεφάλι, εμείς ζητάμε το αυτονόητο...Αυτό που σε κάθε χώρα είναι φυσιολογικό εδώ είναι ταμπού και παράλογο...ΝΑΙ ΣΤΙΣ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΟΠΑΔΩΝ!!!». Η ανακοίνωση αυτή συνοδεύεται από μια φωτογραφία, όπου απεικονίζεται η Ελληνική Βουλή και το σήμα της Ελληνικής Αστυνομίας, με την λεζάντα να γράφει: «Οι οπαδοί δεν είναι εγκληματίες, εγκληματίες είστε εσείς».

Την ίδια μέρα οι οργανωμένοι οπαδοί της ΑΕΚ “ORIGINAL 21” κοινοποίησαν την δική τους ανακοίνωση. «Σήμερα Κυριακή, έτοιμοι για εκδρομή...Πούλμαν από το δωματιάκι και όλη την Ελλάδα. Τι όχι; “Απαγορεύονται οι οργανωμένες μετακινήσεις”...Αλήθεια είναι πιο “ασφαλές και ελεγχόμενο” να ταξιδέψουν 10 πούλμαν ή 200 αυτοκίνητα;». Συνεχίζοντας αναφέρουν: «Δεν είναι δυνατόν το 2024 να απαγορεύεται η είσοδος σε πόλεις της επικράτειας σε πολίτες της ίδιας της χώρας. Δεν είναι δυνατόν να δηλώνει η ΕΛ.ΑΣ. ότι δεν μπορεί να διαφυλάξει την ασφάλεια πενήντα, εκατό, διακοσίων ανθρώπων». Και όμως όπως δηλώνουν έπειτα, κάτι τέτοιο είναι δυνατό «...όταν ζεις σε μια χώρα όπως η Ελλάδα, δηλαδή στην χώρα του “πάμε και όπου βγει”, σε μια κοινωνία η οποία καθημερινά σαπίζει ολοένα και πιο γρήγορα, στην χώρα της αρπακόλλας και της αρπαχτής...». Κλείνοντας τονίζουν ότι: «Θέλουμε τους οπαδούς όλων των ομάδων στην Νέα Φιλαδέλφεια!» ενώ παράλληλα κατακρίνουν τα κατασταλτικά μέτρα που εφαρμόζει η πολιτεία: «Μη μας μιλήσετε για βία...πρόληψη είναι η λύση και όχι η κατόπιν εορτής καταστολή».

Με λίγες ώρες διαφορά αλλά την ίδια μέρα, το δικό της μήνυμα προς το κράτος έστειλε και η «ΘΥΡΑ 7» των οργανωμένων οπαδών του Ολυμπιακού. Αν και δεν εξέδωσαν κάποια μακροσκελή ανακοίνωση (δηλώνοντας πως κάτι τέτοιο έχει γίνει αρκετές φορές στο πρόσφατο παρελθόν), αλλά θέλοντας να συμπαρασταθούν και αυτοί με την σειρά τους στην ευρύτερη προσπάθεια που κάνει το οπαδικό κίνημα στην Ελλάδα, ανάρτησαν στις επίσημες σελίδες τους σε Facebook και Instagram μια φωτογραφία. Στην φωτογραφία αυτή απεικονίζεται ένα πανό που κρεμούν συχνά στις κερκίδες των γηπέδων όταν αγωνίζεται η ομάδα τους. Το μήνυμα που αναγράφεται στο πανό είναι: «ΝΑΙ ΣΤΙΣ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΟΠΑΔΩΝ», ενώ η λεζάντα που συνοδεύει το συγκεκριμένο post τονίζει πως: «Τα πολλά λόγια είναι φτώχεια!».

Την αρχή με τις ανακοινώσεις για την συγκεκριμένη αγωνιστική περίοδο είχαν κάνει λίγες μέρες νωρίτερα με διπλή ανακοίνωσή τους οι οργανωμένοι οπαδοί του Ατρόμητου Περιστερίου “Fentagin”. Στην πρώτη ανακοίνωση που ανέβασαν στα social media στις 11 Αυγούστου 2024 καταγγέλλουν ανοιχτά τα μέτρα που λαμβάνει η κυβέρνηση...«Νέα εκδικητική κυβερνητική εντολή βρίσκει για ακόμα μια φορά τον

κόσμο του ποδοσφαίρου στο στόχαστρο και τον κάνει πειραματόζωο για τα συμφέροντα και το κέφι λίγων. Το μεγαλύτερο λαϊκό άθλημα που...προσφέρει ψυχαγωγία, χαρά και διατηρεί το ενδιαφέρον κάθε γενιάς, κάποιοι ελάχιστοι χωρίς καμία επαφή με το άθλημα έχουν βαλθεί να το λερώσουν και να το καταστρέψουν». Στην συνέχεια απευθύνουν πρόσκληση προς όλους τους οπαδούς να αντιδράσουν και να ανατρέψουν την παρούσα κατάσταση: «Όσοι...ζουν και αναπνέουν μέσα από τις ομάδες, είναι χρέος τους να αντιδράσουν στην νέα κυβερνητική εκδικητική εντολή που θέλει το ποδόσφαιρο και τα γήπεδα άχρωμα και χωρίς το πάθος που τα διακατέχει».

Η δεύτερη τους ανακοίνωση ανέβηκε στο επίσημο site που διατηρούν στο διαδίκτυο και τιτλοφορούταν: «ΝΑΙ ΣΤΙΣ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΟΠΑΔΩΝ». Σε αυτήν αναφέρουν πως: «Ένα από τα μείζονα ζητήματα που αφορά τον ευρύτερο οπαδικό χώρο τα τελευταία χρόνια είναι οι μετακινήσεις. Σε όλους μας είναι γνωστό και ακόμα περισσότερο αισθητό το θέμα της απαγόρευσης των μετακινήσεων». Και συνεχίζουν αναπολώντας με μια ρομαντική ματιά το τι συνέβαινε στο παρελθόν: «Δυστυχώς πάνε τα χρόνια που βλέπαμε από παιδιά αντίπαλους οπαδούς στο ίδιο στάδιο να δίνουν χρώμα στις κερκίδες με τα πανιά και τα βαρέλια τους, να δημιουργούν πανδαιμόνιο με τις φωνές και τα καπνογόνα τους, πάνε τα χρόνια που ζήσαμε αυτό το συναίσθημα...». Μάλιστα στον πρώτο εντός έδρας αγώνα της ομάδας τους λίγες μέρες αργότερα κρέμασαν μπροστά από την εξέδρα των οργανωμένων ένα πανό που ανέφερε: «Νέα κυβερνητική εντολή – Το ποδόσφαιρο και ο κόσμος του οι εχθροί».

Ανακοινώσεις και πανό λοιπόν από ολόκληρο τον οπαδικό χώρο, που σύσσωμος προσπαθεί να στείλει ένα ξεκάθαρο μήνυμα: «Ναι στις μετακινήσεις των οπαδών». Ανακοινώσεις, πανό και δημόσιες διαμαρτυρίες που αντιμετωπίζουν το κράτος ως εχθρό του οπαδισμού και το κατηγορούν για αυταρχισμό. Οι οπαδοί εκλαμβάνουν τα μέτρα ως αυταρχικά, μιας και οι οργανωμένες μετακινήσεις θεωρούνται ως μια παραδοσιακή πράξη υποστήριξης προς την ομάδα τους, που δεν θα έπρεπε σε καμία περίπτωση να περιορίζεται από το κράτος (Doidge, 2015). Οι οπαδοί όμως δεν μένουν μόνο στα λόγια, αλλά είναι αρκετές οι φορές που μετατρέπουν τα λόγια σε πράξεις. Πράξεις αντίστασης προς το κράτος και τις πολιτικές του. Πράξεις που αντιτίθενται στην απαγόρευση των μετακινήσεων. Πράξεις που στέλνουν ένα ξεκάθαρο μήνυμα προς όλους: «ΑΠΑΓΟΡΕΥΟΝΤΑΙ ΟΙ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΕΙΣ»...

2.3 «Παράνομες» μετακινήσεις

Όπως παρατηρήσαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, η «κινητικότητα» δεν αποτελεί μια ουδέτερη έννοια, αλλά αντιθέτως συνδέεται άμεσα με σχέσεις εξουσίας. Ορισμένες μορφές κινητικότητας επιδοκιμάζονται και ενθαρρύνονται (π.χ. η κινητικότητα των τουριστών, των επιχειρηματιών, κ.α.), ενώ άλλες στιγματίζονται ή ελέγχονται για λόγους δημόσιας ασφαλείας (π.χ. μετανάστευση, φυγή προσφύγων, κ.α.). Η κινητικότητα, λοιπόν, έχει μια πολιτική διάσταση, με κάποιους να έχουν προνόμια στην ελεύθερη κίνηση, την ίδια ώρα που κάποιοι άλλοι αντιμετωπίζουν εμπόδια (Cresswell, 2006). Εμπόδια με τα οποία έρχεται συνεχώς αντιμέτωπος και ο οπαδικός κόσμος, εμπόδια τα οποία καλείται να διαχειριστεί και να βρει τρόπους να τα ξεπεράσει.

Όταν το κράτος απαγορεύει τις οργανωμένες μετακινήσεις οπαδών για να αποτρέψει τη βία, οι οπαδοί συχνά οργανώνονται και βρίσκουν ανεπίσημους τρόπους μετακίνησης. Αυτή η παραβίαση των κρατικών εντολών αποτελεί μια μορφή αντίστασης στην κρατική παρέμβαση πάνω στην οπαδική κουλτούρα και ελευθερία. Οποιαδήποτε πράξη αμφισβήτησης αυτών των περιορισμών, μπορεί να ερμηνευτεί και ως μια ευρύτερη προσπάθεια αντίστασης ενάντια στις πρακτικές ελέγχου της κοινωνικής ή πολιτικής ζωής (Nairn, 2012). Η κινητικότητα συνεπώς μπορεί να είναι τόσο πηγή εξουσίας, όσο και πηγή αντίστασης. Η σύνδεση της κινητικότητας (mobility) με την αντίσταση (resistance) αποτελεί ένα πεδίο μελέτης που διαπραγματεύεται την πολιτική και κοινωνική διάσταση των μετακινήσεων, ειδικά σε περιπτώσεις όπου η κινητικότητα αμφισβητεί την εξουσία ή έρχεται σε σύγκρουση με τις επιβαλλόμενες δομές ελέγχου (Cresswell, 2006).

Από την στιγμή λοιπόν που είναι αρκετές οι περιπτώσεις όπου το κράτος ή άλλες μορφές εξουσίες ελέγχουν ή απαγορεύουν την κινητικότητα, τότε εύλογα αρκετά είναι και τα παραδείγματα από πρακτικές που παραβιάζουν αυτούς τους περιορισμούς και από κινήσεις που μπορούν να θεωρηθούν «πράξεις αντίστασης». Όπως για παράδειγμα οι μετανάστες μετακινούνται παρά τους αυστηρούς συνοριακούς ελέγχους, έτσι και οι οπαδοί ταξιδεύουν παρά τις απαγορεύσεις των οργανωμένων μετακινήσεων, θέτοντας υπό αμφισβήτηση την κρατική κυριαρχία και τους κανόνες που επιβάλλει (Brown, 1998). Οι οπαδοί βλέπουν τις μετακινήσεις ως αναπόσπαστο κομμάτι της οπαδικής τους ταυτότητας και η κρατική παρέμβαση πάνω σε αυτές αντιμετωπίζεται ως καταπίεση. Οι όποιες μορφές ανυπακοής και διεκδίκησης των δικαιωμάτων τους, μας δίνει την ευκαιρία να φέρουμε στο επίκεντρο έννοιες όπως: «*κινητικότητα ως δικαίωμα*» και «*κινητικότητα ως αντίδραση στους περιορισμούς της*» (Cresswell, 2006).

Είναι αρκετά τα παραδείγματα στον οπαδικό χώρο, όπου οι φίλαθλοι οργανώνονται και μετακινούνται με δικούς τους τρόπους, παρακάμπτοντας τις απαγορεύσεις και τα μέτρα ασφαλείας (Καψάλης, 2011). Παράνομες μετακινήσεις που οργανώνονται από τα μέλη των συνδέσμων ενός οπαδικού κινήματος, μέσω των προσωπικών επαφών και των φιλιών που έχουν αναπτυχθεί μεταξύ τους. Μετακινήσεις που οργανώνονται σε αυτές τις λέσχες οπαδών και συμμετέχουν κυρίως κάποια επιλεκτικά μέλη (οι πιο «σκληροπυρηνικοί» οπαδοί), που διψούν να τα βάλουν με το σύστημα, ένα σύστημα που τους απαγορεύει να δουν την ομάδα τους σε εκτός έδρας αγώνες. Η οργάνωση αυτών των μετακινήσεων δεν διαδίδεται στα social media, ούτε υπάρχει ανοιχτό κάλεσμα προς όλους τους οπαδούς της ομάδας να συμμετάσχουν σε αυτές, καθώς θέλουν να αποφευχθεί ο κίνδυνος να τους “χαλάσουν τα σχέδια” οι αστυνομικές αρχές. Ομάδες οπαδών λοιπόν που ταξιδεύουν «ανεπίσημα» χωρίς την έγκριση της πολιτείας και χωρίς να δηλώνουν την παρουσία τους. Ομάδες οπαδών που χρησιμοποιούν κρυφές διαδρομές ή μέσα, για να φτάσουν στον προορισμό τους και να υποστηρίξουν την ομάδα τους.

Ένα τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είχαμε τον Νοέμβριο του 2023, όταν οι οργανωμένοι οπαδοί της Νίκης Βόλου θέλησαν να παρακολουθήσουν τον αγώνα της ομάδας τους στην Καρδίτσα απέναντι στην τοπική Αναγέννηση Καρδίτσας. Παρά την απαγόρευση μετακίνησης, οι ίδιοι θέλησαν να ακολουθήσουν την ομάδα τους και όπως δήλωσαν σε ανακοίνωση που εξέδωσαν μετά το τέλος του αγώνα χρειάστηκε να “μάθουν” γεωγραφία για να μπουν στην πόλη της Καρδίτσας. Η παραπάνω φράση καταδεικνύει την προσπάθεια των οπαδών να αποφύγουν τα μπλόκα της αστυνομίας και να φτάσουν στον τελικό τους προορισμό. Πιο αναλυτικά η ανακοίνωση τους αναφέρει: *«Απαγορεύονται οι απαγορεύσεις...Χθες το μεσημέρι κάποιοι “μάθαμε” γεωγραφία για να μπούμε στην πόλη της Καρδίτσας, κάποιοι άλλοι γυρίσανε πίσω και κάποιοι άλλοι πιο “τυχεροί” την βγάλανε στο τμήμα για πάνω από μια ώρα. Όλα αυτά επειδή απλά θέλαμε να δούμε από κοντά την αγαπημένη μας ομάδα...»*

Συνεχίζοντας στην ανακοίνωση ευχαριστούν τους οπαδούς της αντίπαλης ομάδας που τους επέτρεψαν να εισέλθουν στο γήπεδο, πάρα τις έντονες αντιρρήσεις της αστυνομίας: *«Όσοι λοιπόν καταφέραμε να φτάσουμε στο γήπεδο σε συνεννόηση με οπαδούς της Α.Σ.Α άνοιξε κερκίδα και είδαμε τον αγώνα σαν άνθρωποι χωρίς να γίνει το παραμικρό, όσο και αν κάποιοι άλλοι θέλουνε»*. Κλείνοντας στέλνουν το δικό τους μήνυμα προς την πολιτεία: *«ΕΚΔΡΟΜΕΣ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ ΚΑΙ ΠΑΝΤΟΥ!»*. Η ανακοίνωση που δημοσίευσαν στα social media συνοδευόταν από δύο φωτογραφίες με τους οπαδούς της Νίκης Βόλου. Η πρώτη τους δείχνει να περπατάνε όντας μαυροντυμένοι στους δρόμους της Καρδίτσας και με κατεύθυνση το γήπεδο, ενώ στην δεύτερη ποζάρουν όλοι μαζί σε ένα σημείο κοντά στο γήπεδο θέλοντας με αυτήν τους την κίνηση να εκδηλώσουν την “νίκη” τους έναντι των

αστυνομικών αρχών, που δεν κατάφεραν να τους εμποδίσουν να φτάσουν στην πόλη. Οι φωτογραφίες συνοδεύονται από την λεζάντα: «ΚΑΡΔΙΤΣΑ 2023. ΑΠΑΓΟΡΕΥΟΝΤΑΙ ΟΙ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΕΙΣ!».

Κάτι ανάλογο συνέβη και με τους οπαδούς του Ηρακλή Θεσσαλονίκης, όταν αυτοί θέλησαν να παρακολουθήσουν τον ποδοσφαιρικό αγώνα της ομάδας τους με τον ΠΑΣ Γιάννινα τον Σεπτέμβριο του 2024. Η εκ νέου απαγόρευση μετακίνησης που τους επέβαλε η αστυνομία, τους ώθησε να εκδώσουν ανακοίνωση μέσω των social media, στην οποία εξέφραζαν την αγανάκτηση και το μίσος που νιώθουν για την απόφαση αυτή: «Δεν ξέρουμε πως πρέπει να εκφραστούμε για να αποτυπώσουμε το μίσος που νιώθουμε μέσα στην ψυχή μας» αναφέρουν αρχικά και συνεχίζουν περιγράφοντας τους άθλους και τις περιπέτειες που καλούνται να ξεπεράσουν κάθε φορά που θέλουν να δουν την αγαπημένη τους ομάδα σε έναν εκτός έδρας αγώνα: «Από το 2012 είναι ελάχιστες οι περιπτώσεις που κατορθώσαμε να πάμε κάποια εκδρομή χωρίς να κρυθόμαστε, χωρίς να αλλάζουμε δρομολόγια για να αποφύγουμε μπλόκα, χωρίς να δίνουμε μάχες έξω από τις κλειστές πόρτες των γηπέδων ούτως ώστε αυτές να ανοίξουν».

Παρά την απαγόρευση η μετακίνηση πραγματοποιήθηκε και οι οπαδοί του Ηρακλή κατόπιν συνεννόησης με αυτός του ΠΑΣ Γιάννινα κατάφεραν να βρεθούν στις κερκίδες των γηπέδων. Το γεγονός αυτό πανηγυρίστηκε έντονα στο διαδίκτυο από του φίλους της ομάδας. Με ανάρτηση τους στο Facebook σχολίασαν: «Η αστυνομία “αναγκάστηκε” να ανοίξει την θύρα 7 των Ζωσιμάδων για τον κόσμο του Ηρακλή. Έχουμε εισιτήρια απ’ έξω...Απαγορευσαχαχα». Τα σχόλια κάτω από την ανάρτηση είναι ενδεικτικά της κατάστασης και του κλίματος που επικρατεί με τις απαγορεύσεις. Κάποιος σχολιάζει: «Ποιος μωρέ μπορεί να σταματήσει τον αφρισμένο χείμαρρο; Ακούς εκεί απαγόρευση. Η λέξη είναι άγνωστη για τούτα τα αλάνια της κερκίδας. Δεν θα σα αφήσουν μόνο ποτέ Ηρακλή», ενώ κάποιος άλλος σχολίασε ειρωνικά «Φιλιά από Γιάννινα». Την επόμενη μέρα η Αυτόνομη Θύρα 10 των οπαδών του Ηρακλή δημοσίευσε μια φωτογραφία των οπαδών από την εξέδρα του γηπέδου, δείχνοντας ότι καμία απαγόρευση δεν μπορεί να τους σταματήσει από τον να πετύχουν τον στόχο τους. Η λεζάντα της φωτογραφίας αναφέρει: «Δεν υπάρχει καμία απαγόρευση που μπορεί να μας σταματήσει...».

Πολλές είναι οι περιπτώσεις που και οι οργανωμένοι οπαδοί του Παναθηναϊκού έχει χρειαστεί να «σπάσουν» τις απαγορεύσεις για να δουν την ομάδα τους. Το 2019 και με αφορμή τον αγώνα του Παναιτωλικού με τον Παναθηναϊκό στο Αγρίνιο, η ΘΥΡΑ 13 Γυθείου δημοσίευσε στο Facebook (μια μέρα μετά τον αγώνα), μια φωτογραφία όπου ορισμένα μέλη του συνδέσμου τους μετακινούνται οδικώς και κάτω από άκρα μυστικότητα, σε νυχτερινές ώρες και με στόχο να προσελκύσουν την πόλη της Αιτωλοακαρνανίας, χωρίς να γίνουν αντιληπτοί από τις αστυνομικές δυνάμεις. Το σχόλιο τους πάνω από την εικόνα αναγράφει: «Αγρίνιο 2019. Κόντρα

σε όλους, διοικήσεις, κράτος και νόμους!». *Ναι στις μετακινήσεις οπαδών*». Μια αντίσταση συνεπώς όπου η κίνηση γίνεται στα «κρυφά» και πολλές φορές μοιάζει με ένα ατελείωτο παιχνίδι, με ένα ατελείωτο κρυφτοκυνηγητό ανάμεσα στους οπαδούς και την αστυνομία.

Όμως αυτές οι παράνομες κινήσεις δεν επιτυγχάνουν πάντα τον στόχο τους. Ορισμένοι οπαδοί του Παναθηναϊκού μπορεί να κατάφεραν να σπάσουν τις απαγορεύσεις και δουν την ομάδα τους από κοντά στο Αγρίνιο το 2019, όμως δεν συνέβη το ίδιο και σε αγώνα στο Ηράκλειο της Κρήτης τον Φεβρουάριο του 2024. Αρκετοί οπαδοί της ομάδας μπορεί να κατάφεραν να βρεθούν στην πόλη της Κρήτης, όμως η αστυνομία δεν τους επέτρεψε να μπουν εντός σταδίου και να παρακολουθήσουν τον αγώνα. Η θύρα 13 Ιεράπετρας με ανακοίνωση της στα social media δήλωσε ότι παρά τα αυστηρά μέτρα, οι οπαδοί έκαναν αυτό που έπρεπε, δηλαδή να ακολουθήσουν την ομάδα τους, παρόλο που τελικά δεν κατάφεραν να την δουν από κοντά. Πιο αναλυτικά αναφέρουν: *«Απέναντι στα πιο δικτατορικά μέτρα...Ήρθαμε κομμένοι και μη κομμένοι και κάναμε αυτό που πρέπει...Κανένα μέτρο και καμία απαγόρευση δεν θα μας στερήσει την αρρώστια μας. Υ.Γ. ΑΠΑΓΟΡΕΥΟΝΤΑΙ ΟΙ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΕΙΣ»*.

Κάτι ανάλογο βίωσαν και οι οπαδοί του ΠΑΟΚ όταν θέλησαν να βρεθούν κοντά στην ομάδα τους τον Μάιο του 2023. Το Πανθεσσαλικό στάδιο του Βόλου θα φιλοξενούσε τον τελικό κυπέλλου Ελλάδας στο ποδόσφαιρο ανάμεσα στον ΠΑΟΚ και την ΑΕΚ. Ο αγώνας θα διεξαγόταν κεκλεισμένων των θυρών και οι οπαδοί των δύο ομάδων απαγορευόταν με απόφαση της αστυνομίας να προσεγγίσουν την πόλη, ώστε να αποφευχθούν πιθανά επεισόδια. Παρόλα αυτά περίπου 200 οπαδοί του ΠΑΟΚ αποφάσισαν να κινηθούν οδικώς ξεκινώντας από την Θεσσαλονίκη για να φτάσουν στην πόλη του Βόλου και να εμψυχώσουν την ομάδα τους. Κινούμενοι νυχτερινές ώρες και σε μικρές ομάδες διέσχισαν πολλούς επαρχιακούς δρόμους και χωριά προσπαθώντας με κάθε τρόπο να αποφύγουν τα μπλόκα της αστυνομίας. Η προσπάθεια τους τελικά απέτυχε όταν “εντοπίστηκαν” από τις ισχυρές αστυνομικές δυνάμεις στην Κερασιά Μαγνησίας, λίγα μόλις χιλιόμετρα έξω από τον Βόλο, με τους αστυνομικούς να τους σταματούν και να τους υποχρεώνουν να γυρίσουν πίσω στο σημείο αφετηρίας τους (Sportdog, 2023).

Παράνομες και κρυφές μετακινήσεις συνεπώς που τείνουν να γίνουν κανόνας στον οπαδικό χώρο. Μια πολιτική ανυπακοή των οπαδών, μέσω της οποίας εκφράζουν την αντίθεση τους με το κράτος και τους κανόνες που θέτει, μια αντίθεση που κορυφώνεται στο πεδίο της κινητικότητας, ταυτίζοντάς το σχεδόν με τον συνολικό ορίζοντα των πολιτικών και ταυτοτικών διεκδικήσεων (Καψάλης, 2011). Πράξεις αντίστασης ενάντια στις άδικες διακρίσεις που βιώνουν, πράξεις αντίστασης που ενσωματώνουν πολλές φορές ένα ευρύτερο πολιτικό μήνυμα ενάντια στην εξουσία και την κρατική καταστολή (Giulianotti, 1991). Είναι μάλιστα πολλές οι περιπτώσεις

όπου οι οπαδοί έρχονται σε έντονη αντιπαράθεση με τις αστυνομικές δυνάμεις, κατά την προσπάθεια τους να παρακάμψουν τα μέτρα. Αντιπαραθέσεις που συχνά καταλήγουν και σε βίαιες συγκρούσεις, συγκρούσεις που από πολλούς θεωρούνται ως μια ακόμα μορφή αντίστασης στην υπερβολική αστυνόμευση και στον περιορισμό της ελευθερίας κίνησης (Πανούσης, 2011).

Οι παράνομες μετακινήσεις των οπαδών μοιάζουν με μικρές μορφές αντίστασης, σαν αυτές που λαμβάνουν χώρα σε καθημερινό επίπεδο στην κοινωνία. Οι Παπαδόπουλος, Stephenson και Τσιάνος στο βιβλίο τους *“Escape routes: Control and subversion in the 21st Century”* (2008) μιλούν για τις «διαδρομές διαφυγής» (escape routes). Ο όρος αυτός αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι μπορούν να αποφύγουν ή να αποδράσουν από τα συστήματα ελέγχου και καταστολής. Οι συγγραφείς τονίζουν ότι οι διαδρομές αυτές δεν είναι προφανείς και ότι δεν ακολουθούν πάντα παραδοσιακές μορφές αντίστασης, όπως οι διαδηλώσεις ή οι εξεγέρσεις. Αντίθετα, οι διαδρομές διαφυγής μπορούν να βρεθούν στην καθημερινή ζωή, σε μικρές πράξεις υπονόμευσης και υποκειμενικής αυτονομίας. Στο βιβλίο τους υποστηρίζουν ότι: «οι άνθρωποι δεν είναι απλώς παθητικά υποκείμενα των δομών ελέγχου, αλλά μπορούν να δημιουργήσουν χώρους για υποκειμενική απελευθέρωση και αντίσταση» (Papadopoulos, Stephenson & Tsianos, 2008, σελ.xii).

Πιο αναλυτικά, οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η κινητικότητα, που άλλοτε θεωρούνταν σύμβολο ελευθερίας, έχει πλέον μετατραπεί σε έναν μηχανισμό ελέγχου (ο.π. σελ.162-164). Η μετακίνηση είναι συχνά διαμεσολαβημένη από βιοπολιτικά συστήματα που κατηγοριοποιούν, αποκλείουν ή χειραγωγούν τους ανθρώπους και η ανατροπή αυτών των συστημάτων μπορεί να γίνει μέσω των καθημερινών πρακτικών των ανθρώπων. Μικρές και ατομικές ή ομαδικές πράξεις αντίστασης, που μπορεί να έχουν έως ένα σημείο την δύναμη να δημιουργήσουν διαρροές και ρωγμές στα συστήματα ελέγχου. Οι διαδρομές διαφυγής μπορεί να είναι πολυεπίπεδες και συχνά «αόρατες», όμως έχουν την δυνατότητα να δημιουργήσουν νέους χώρους ελευθερίας, πέρα από τα παραδοσιακά πολιτικά πλαίσια (ο.π. σελ.79-82). Έτσι και οι παράνομες μετακινήσεις των οπαδών αποτελούν μικρές και διακριτικές πράξεις αμφισβήτησης της εξουσίας και βασίζονται στην αίσθηση αδικίας και κοινωνικής ανισότητας που νιώθουν οι οπαδοί. Αποτελούν μορφές αντίστασης που είναι «υπόγειες» και συχνά δύσκολα ανιχνεύσιμες από τις αρχές και μπορούν να συμπεριληφθούν στο σύνολο των καθημερινών, «ανεπίσημων» αντιστάσεων που λαμβάνουν χώρα σε μια κοινωνία (Scott, 1985).

Το να καταφέρεις να μετακινηθείς και να δεις την ομάδα σου παρά τις απαγορεύσεις, θεωρείται συχνά ως μια «νίκη» του οπαδικού κόσμου ενάντια σε όλους όσους επιβάλλουν το αντίθετο. Οι εκδρομές προσφέρουν υγεία και ζωή στον

οπαδισμό και «δεν έχουν σταματήσει ποτέ για αυτούς που το θέλουν και το κάνουν πράξη» (Zaimakis, 2018). «ΟΤΙ ΚΑΙ ΝΑ ΚΑΝΕΤΕ ΕΜΕΙΣ ΤΗΝ ΑΕΚΑΡΑ ΘΑ ΤΗΝ ΒΛΕΠΟΥΜΕ» ήταν το μήνυμα που συνόδευε ένα κολλάζ φωτογραφιών που κοινοποίησε στα social media η ORIGINAL 21. Οι φωτογραφίες απεικονίζουν τις αμέτρητες φορές που οι οπαδοί τους έχει χρειαστεί να δουν έναν εκτός έδρας αγώνα από τις ταράτσες διπλανών πολυκατοικιών και από μικρούς λόφους πέριξ των γηπέδων και όχι από τις κερκίδες αυτών, όπως θα ήταν το φυσιολογικό. Ένα οπαδικό κίνημα συνεπώς που στο σύνολο του βρίσκει συνεχώς τρόπους να αντιστέκεται, να δείχνει την δύναμη του και να κινείται διαρκώς (έστω και παράνομα) την στιγμή που “κάποιοι” το θέλουν “ακίνητο”.

2.4 Οπαδική αλληλεγγύη

Η αλληλεγγύη που αναπτύσσεται μεταξύ των οπαδικών κινημάτων αποτελεί μια ακόμα μορφή αντίστασης. Οι συνεργασίες που αναπτύσσονται κατά διαστήματα μεταξύ των αντίπαλων οπαδών αποδεικνύουν την συσπείρωση που υπάρχει στον οπαδικό χώρο και την κοινή γραμμή που ακολουθούν σε ορισμένα ζητήματα. Οι απαγορεύσεις που επιβάλλει το κράτος στις μετακινήσεις, έχουν συμβάλλει στην πραγμάτωση αυτής της συσπείρωσης, καθώς οι οπαδοί θεωρούν ότι μόνο ενωμένοι μπορούν να τα βάλουν με τον κοινό «εχθρό». Είναι πολλές οι φορές, όπου οι παράνομες μετακινήσεις συντελούνται κατόπιν συνεργασίας και επικοινωνίας μεταξύ των οπαδών. Όταν οι φιλοξενούμενοι οπαδοί φτάνουν στον τόπο διεξαγωγής του αγώνα, συχνά συνεννοούνται με τους οπαδούς των γηπεδούχων, ώστε να ανοίξει κάποια θύρα του γηπέδου και να παρακολουθήσουν τον αγώνα, παρά τις αντιρρήσεις της αστυνομίας. Ως μια ένδειξη αλληλοϋποστήριξης συνομιλούν από κοινού με τις αστυνομικές δυνάμεις και με τις διοικήσεις των ομάδων, με σκοπό να εκπληρωθεί το αίτημα τους για παρουσία των φιλοξενούμενων στις κερκίδες του γηπέδου.

Η αλληλεγγύη μεταξύ των οπαδών μπορεί να μην είναι κανόνας, αλλά αποτελεί ένα αξιοσημείωτο φαινόμενο που έχει βρει την ευκαιρία να αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια στον χώρο του οπαδισμού. Οι εμπειρίες από παρόμοιες καταστάσεις ενδυναμώνει την αίσθηση του αλληλοσεβασμού και δημιουργούν ισχυρούς δεσμούς εντός της οπαδικής κοινότητας (Pearson, 2012). Είναι αρκετά μάλιστα τα παραδείγματα, όπου οπαδοί διαφορετικών ομάδων έχουν αδελφοποιηθεί. Οι αδελφοποιήσεις οπαδών είναι ένα συχνό φαινόμενο της οπαδικής κουλτούρας και αφορά τη δημιουργία σχέσεων φιλίας, συνεργασίας και αλληλεγγύης μεταξύ οργανωμένων οπαδικών ομάδων από διαφορετικές ομάδες, πόλεις ή ακόμα και χώρες. Αυτές οι αδελφοποιήσεις συχνά βασίζονται σε «κοινές αξίες, ιδεολογίες, ιστορικές σχέσεις ή ακόμα και κοινά συμφέροντα» (Dunning, 1999). Άλλωστε, ο

οπαδισμός είναι μια μορφή συλλογικής ταυτότητας που μπορεί να φέρει τους ανθρώπους κοντά και να δημιουργήσει ισχυρούς δεσμούς φιλίας και αλληλοϋποστήριξης, ξεπερνώντας πολλές φορές τα στενά όρια του αθλητικού πεδίου (Brown, 1998).

Ο οπαδικός κόσμος συνεπώς στηρίζεται στην αλληλεγγύη που αναπτύσσεται μεταξύ των οπαδικών κινημάτων και συχνά συσπειρώνεται ενάντια στις κατασταλτικές πρακτικές που εφαρμόζει το κράτος απέναντί του. Σε χαρακτηριστική ανακοίνωση που εξέδωσαν οι οργανωμένοι οπαδοί του Παναιτωλικού “ΘΥΡΑ 6 – WARRIORS” στα social media τον Ιανουάριο του 2025 και η οποία απευθύνεται στο κράτος και την πολιτεία, δηλώνουν ότι αυτή η αλληλεγγύη μεταξύ των οπαδών έχει γίνει «ο εφιάλτης τους». Πιο αναλυτικά αναφέρουν: *«Η αλληλεγγύη και ο αλληλοσεβασμός μεταξύ των οπαδών είναι ο εφιάλτης τους. Τα τελευταία χρόνια στα γήπεδα έχουν γίνει άλματα προόδου και ενώ υπάρχουν ελάχιστα ίχνη επεισοδίων, οι συγκεκριμένοι κύριοι μένουν προσκολλημένοι στο παρελθόν είτε από άγνοια είτε από επιλογή. Δεν τους αρέσει αυτό που γίνεται. Μάλλον δεν τους αρέσει το ειρηνικό κλίμα που επικρατεί και αντιθέτως θέλουν ταραχή, θέλουν βία, θέλουν να δικαιολογήσουν τον άχαρο ρόλο τους...»*.

Μπορεί λοιπόν σε κάποιους «να μην αρέσει αυτό που γίνεται», όμως ο οπαδισμός το τελευταίο διάστημα δείχνει συνεχώς την δύναμή του μέσα από πράξεις αλληλοϋποστήριξης. Τον Νοέμβριο του 2024, σε πολλούς προκάλεσε εντύπωση το γεγονός ότι οπαδοί του Ηρακλή Θεσσαλονίκης και του Παναθηναϊκού παρακολούθησαν μαζί και κατόπιν συνεννόησης στο Ιβανώφειο της Θεσσαλονίκης, τον αγώνα των ομάδων τους για το μπάσκετ γυναικών. Οι οπαδοί του Παναθηναϊκού μάλιστα ανέβασαν ένα πανό με το μήνυμα: *«ΝΑΙ ΣΤΙΣ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΟΠΑΔΩΝ»*, ενώ οι αντίστοιχοι του Ηρακλή ένα πανό που ευχόταν *«ΚΑΛΟ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΙΣ ΚΕΡΚΙΔΕΣ ΤΟΥ ΟΥΡΑΝΟΥ»* σε έναν προσφάτως αποθανόντα φίλο του Παναθηναϊκού, δείχνοντας με την κίνηση τους ότι ο οπαδισμός μπορεί να ενώσει και όχι να χωρίσει. Το να βρεθούν οπαδοί δύο μεγάλων ομάδων μαζί ώστε να παρακολουθήσουν ένα αθλητικό γεγονός των ομάδων τους μπορεί να συντελεστεί πλέον μόνο με αυτόν τον τρόπο και αποτελεί προϊόν της αλληλοεκτίμησης του ενός οπαδικού κινήματος προς το άλλο.

Με αφορμή αυτό το γεγονός οι οπαδοί του Παναθηναϊκού αναρτήσαν μια ανακοίνωση, όπου αναφέρουν ότι παρόλο που το κράτος βρίσκεται ενάντια σε τέτοιες κινήσεις, οι οπαδοί βρίσκουν τον τρόπο και αντιστέκονται...*«Το σημερινό ήταν η απόδειξη για όσα φωνάζουμε τόσα χρόνια. Απέναντι σε όλους και σε όλα. Απέναντι σε ένα κράτος που όλα αυτά τα χρόνια προκειμένου να καλύψει την ανεπάρκεια του “πετάει το μπαλάκι” στους οπαδούς. Έτσι πρέπει να διεξάγονται οι αγώνες. Με γεμάτες κερκίδες από οπαδούς και των δύο ομάδων, με αντιθέσεις χρωμάτων στα αντίπαλα πέταλα...Ζητάμε εισιτήρια από όλους τους οπαδούς και σε*

όσους φοράνε παντελόνια και τα τιμάνε θα πράττουμε αναλόγως. ΝΑΙ ΣΤΙΣ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΟΠΑΔΩΝ». Διάφοροι χρήστες των social media και αρκετές οπαδικές σελίδες επικρότησαν αυτήν την κίνηση, με μια εξ αυτών να αναφέρει: «Δεν υπάρχει πιο υγιής συνθήκη για τους οπαδούς να έχουν τον αντίπαλο απέναντι, όσοι δεν το έχουν ζήσει δεν μπορούν να αντιληφθούν την μαγεία».

Αυτές οι συνεργασίες μοιάζει να είναι το «όπλο» των οπαδών απέναντι σε όσους τους θέτουν εμπόδια. Την οπαδική αλληλεγγύη που επέδειξαν οι οπαδοί του Πανιωνίου επαίνεσαν οι οργανωμένοι οπαδοί του ΠΑΟΚ, όταν οι δεύτεροι θέλησαν να παρακολουθήσουν τον εκτός έδρας ποδοσφαιρικό αγώνα της ομάδας τους στην Νέα Σμύρνη τον Δεκέμβριο του 2019. Παρά τις απαγορεύσεις, οι οπαδοί του ΠΑΟΚ κατάφεραν να βρεθούν στην Αθήνα και έπειτα από διαβουλεύσεις με τους οπαδούς του Πανιωνίου και την διοίκηση της γηπεδούχου ομάδας, τους επιτράπηκε η είσοδος τους στο γήπεδο. Ως ένδειξη ευγνωμοσύνης το ΠΑΟΚ SERRES CLUB εξέδωσε μια ευχαριστήρια ανάρτηση μέσω του λογαριασμού του στο Facebook, όπου ευχαριστούσαν τους οπαδούς του Πανιωνίου: *«ΑΠΑΓΟΡΕΥΟΝΤΑΙ ΟΙ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΕΙΣ! Ευχαριστούμε τους Πάνθηρες για την βοήθεια τους, ώστε να παρακολουθήσουμε τον αγώνα από την κερκίδα...Σήμερα έδειξαν τι σημαίνει οπαδική αλληλεγγύη».*

Ανάλογη περίπτωση συναντάμε και τον Σεπτέμβριο του 2024, όταν οπαδοί του Άρη Θεσσαλονίκης από τον σύνδεσμο που διατηρούν στην Αθήνα θέλησαν να παρακολουθήσουν τον αγώνα κυπέλλου Ελλάδας στο ποδόσφαιρο απέναντι στον Εθνικό Πειραιώς. Παρά την απαγόρευση, οι οπαδοί του Άρη κατάφεραν να φτάσουν ως την Καλλιθέα (όπου διεξαγόταν ο αγώνας) και να μπουν στο γήπεδο με την βοήθεια των οργανωμένων οπαδών του Εθνικού. Το ARIS Athens Club σε ανακοίνωση του μετά τον αγώνα αναφέρει: *«Σε ένα ωραίο απόγευμα στην Καλλιθέα, που παρά τις παράλογες απαγορεύσεις που εφευρίσκουν για να αποτρέψουν το αυτονόητο στις μετακινήσεις οπαδών, βρεθήκαμε σε ακόμα μια κερκίδα για να φωνάξουμε για την ΑΡΕΙΑΝΑΡΑ. Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τους οπαδούς του Εθνικού που βοήθησαν με κάθε τρόπο ώστε να έχουμε μια θέση στο γήπεδο, δείχνοντας για ακόμα μια φορά τον δρόμο για τις ελεύθερες μετακινήσεις οπαδών». Τα σχόλια κάτω από την ανακοίνωση είναι ενδεικτικά. Κάποιος αναφέρει: «Μπράβο ρε αλάνια, εισιτήρια για όλους και εκδρομές παντού», ενώ κάποιος οπαδός άλλης ομάδας αναφέρει: «Εδώ δεν χωράνε οπαδικά! Μπράβο σε όλους σας μάγκες, γιατί είναι δικαίωμα μας να ταξιδεύουμε!».*

Μάλιστα η αλληλεγγύη μεταξύ των οπαδών μπορεί να επεκταθεί και πέρα από το αθλητικό πλαίσιο. Η μεταξύ τους αλληλεγγύη μπορεί να λειτουργήσει και ως ένας τρόπος αντίστασης σε κοινωνικοπολιτικές καταστάσεις (Bromberger, 1995). Όπως αναλύσαμε και προηγουμένως οι οπαδοί συχνά αναλαμβάνουν ενεργό ρόλο στην κοινωνική και πολιτική σφαίρα, συμμετέχοντας σε διαμαρτυρίες και κοινωνικές δράσεις (Ζαϊμάκης & Κοταρίδης, 2013). Οπαδοί διάφορων ομάδων ενώνονται για

να διαμαρτυρηθούν ενάντια σε κοινωνικά προβλήματα π.χ. είδαμε την πρόσκληση των οπαδών της ΑΕΚ προς τους οπαδούς όλων των ομάδων για διαμαρτυρία ενάντια στα κρατικά μέτρα για τον COVID – 19. Κάτι ανάλογο συνέβη και τον Μάρτιο του 2021 μετά από ένα φαινόμενο αστυνομικής βίας στην Νέα Σμύρνη της Αττικής. Σε ειρηνική συγκέντρωση διαμαρτυρίας που οργάνωσαν οι κάτοικοι της περιοχής στην Πλατεία της Νέας Σμύρνης, αρκετοί οπαδοί των Αθηναϊκών ομάδων συσπειρώθηκαν και αφήνοντας στην άκρη τις όποιες διαφορές, διαδήλωσαν μαζί και δυναμικά ενάντια στην αστυνομική βία (Luben, 2021).

Κοινές είναι οι δράσεις των οπαδών και σε περιπτώσεις τραγωδίας, φυσικών καταστροφών ή ανθρωπιστικών κρίσεων, με οπαδούς διαφορετικών ομάδων να συνεργάζονται για να συγκεντρωθούν τρόφιμα, ρούχα, χρήματα και άλλα είδη πρώτης ανάγκης, δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο την υποστήριξη τους προς τους πληγέντες (Bromberg, 1995). Μετά τις καταστροφικές πλημμύρες στην Θεσσαλία τον Σεπτέμβριο του 2023, με πρωτοβουλία των οργανωμένων οπαδών του Παναθηναϊκού απευθύνθηκε ανοιχτό κάλεσμα προς οπαδούς και μη για συλλογή ειδών πρώτης ανάγκης προς τους πληγέντες. Το διαδικτυακό κάλεσμα της Θύρας 13 ανέφερε: *«Ο λαός έχει την δύναμη σε μια δύσκολη στιγμή με όπλο την αλληλεγγύη»*. Μια ανάλογη πρωτοβουλία πήραν και οι οπαδοί του Ατρομήτου όταν εκδώσαν *«κουπόνια οικονομικής ενίσχυσης για την προμήθεια αναβατορίου για άτομα με κινητικά προβλήματα»* που έβαλαν ως σκοπό να αγοράσουν. Την κίνηση αυτή στηρίξαν αρκετά από τα οπαδικά κινήματα αγοράζοντας αυτά τα κουπόνια και δείχνοντας για ακόμα μια φορά το αλληλέγγυο πρόσωπο τους.

Ο οπαδικός κόσμος λοιπόν οργανώνεται και αντιστέκεται. Αντιστέκεται στο κράτος και τις απαγορεύσεις που επιβάλλει, αντιστέκεται στις κατασταλτικές πολιτικές που εφαρμόζει η αστυνομία, αντιστέκεται μέσω κοινών πράξεων εντός και εκτός γηπέδων, αντιστέκεται μέσω της αλληλοστήριξης και της συνεργασίας, μα πάνω από όλα αντιστέκεται στα εγχειρήματα περιορισμού της κινητικότητάς του. Ο οπαδός συνεπώς, είναι ένα ιδιαίτερα ενεργό υποκείμενο που συμμετέχει δυναμικά στην διαμόρφωση των οπαδικών συνθηκών, αλλά και στην διαμόρφωση της κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας. Ο οπαδός αποτελεί το ενεργητικό υποκείμενο για το οποίο κάνουν λόγο στο βιβλίο τους “Empire” (2000) οι Michael Hardt και Antonio Negri. Αυτό το ενεργητικό υποκείμενο που δεν είναι απλώς ένας παθητικός δέκτης των εξωτερικών επιρροών, αλλά διαδραματίζει έναν κρίσιμο ρόλο στην παραγωγή και την αλλαγή μέσω της συλλογικής δράσης και της αλληλεπίδρασης. Μια συλλογική δράση από ένα πλήθος του οποίου η δυναμική μπορεί όλο και πιο συχνά να δημιουργήσει νέες μορφές αντίστασης και δημιουργικότητας απέναντι στην εξουσία (Hardt & Negri, 2000).

Οι Hardt και Negri στην θεωρία τους εισάγουν την έννοια της *«ευφυΐας του σμήνους»*. Μια συλλογική μορφή νοημοσύνης δηλαδή που αναδύεται από την

αλληλεπίδραση πολλών ατόμων μέσα σε ένα δίκτυο ή μια ομάδα. Η «*ευφυΐα του σμήνους*» εφαρμόζεται στην ανάλυση των σύγχρονων κοινωνικών κινημάτων και των μορφών πολιτικής δράσης που είναι αποκεντρωμένες και βασίζονται στη συνεργασία και την αυτοοργάνωση. Για αυτά τα κοινωνικά κινήματα η αντίσταση δεν είναι απλώς αντίδραση, αλλά «*μια δημιουργική διαδικασία που επιδιώκει τη διαμόρφωση νέων κοινωνικών σχέσεων και μορφών ζωής*». Συνοψίζοντας, η «*ευφυΐα του σμήνους*», που εμπνέεται από παρατηρήσεις φυσικών φαινομένων, όπως η συμπεριφορά των μυρμηγκιών ή των πουλιών, προσαρμόζεται για να περιγράψει τις νέες μορφές κοινωνικής οργάνωσης και δράσης στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και της ψηφιακής επικοινωνίας (Hardt & Negri, 2000). Άλλωστε στις μέρες μας η δικτύωση και η συνδεσιμότητα επιτρέπουν την ταχεία ανταλλαγή πληροφοριών και την προσαρμογή στις αλλαγές του περιβάλλοντος...

2.5 Ψηφιακότητα και αντίσταση

Έχει μεγάλη αξία να εξετάσουμε τις μορφές οπαδικής αντίστασης μέσα από την σχέση τους με τον ψηφιακό κόσμο. Στα παραδείγματα που αναφέραμε προηγουμένως παρατηρούμε μια μεγάλη σύνδεση των οπαδικών κινημάτων με τις πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης (κυρίως Facebook και Instagram). Οι διάφορες ανακοινώσεις αναρτώνται στις σελίδες που διατηρούν τα οπαδικά κινήματα σε αυτές τις πλατφόρμες, ώστε οι απόψεις τους ή τα καλέσματα που απευθύνουν για δράση να διαδίδονται ταχύτατα στους ακόλουθους τους. Οι διάφορες δράσεις που πραγματοποιούν τόσο εντός όσο και εκτός των γηπέδων π.χ. πανό, διαδηλώσεις, κ.α., κοινοποιούνται συνεχώς στα social media. Ακόμα και σε περιπτώσεις παράνομων/κρυφών μετακινήσεων όπως είδαμε, μετά την πραγμάτωση τους δημοσιεύεται πλούσιο οπτικοακουστικό υλικό, αναδεικνύοντας αυτές τις οπαδικές πράξεις που αντιστέκονται στις κρατικές πολιτικές. Έτσι λοιπόν το διαδίκτυο μπορεί να δημιουργήσει έναν νέο «*χώρο αντίστασης*» και να προσφέρει στους οπαδούς ένα ακόμα πάτημα για να ακουστεί η φωνή τους (Dixon, 2016).

Ο ψηφιακός κόσμος και τα social media συνεπώς έχουν εξελιχθεί σε σημαντικούς «*χώρους αντίστασης*», προσφέροντας στους ανθρώπους νέες δυνατότητες για να οργανωθούν, να εκφράσουν τις απόψεις τους και να αντισταθούν σε καταπιεστικές δομές εξουσίας. Τα μέσα αυτά δημιουργούν μια πλατφόρμα, όπου οι φωνές που παραδοσιακά αποκλείονται από τον δημόσιο διάλογο μπορούν πλέον να ακουστούν πιο εύκολα. Τα κοινωνικά δίκτυα, επιτρέπουν στους πολίτες να οργανώσουν διαμαρτυρίες, να διαδώσουν πολιτικά και κοινωνικά μηνύματα και να συντονιστούν πιο άμεσα και αποτελεσματικά (Δημητρίου, 2015). Αυτή η άμεση επικοινωνία αποτελεί το μεγάλο πλεονέκτημα των social media, καθώς δίνουν την δυνατότητα για πιο ευέλικτες και άμεσες αντιδράσεις (ακόμα και υπό δύσκολες

συνθήκες), γεγονός που ενισχύει την δυναμική αυτών των κινημάτων διαμαρτυρίας (Bennett & Segerberg, 2012). Τα κοινωνικά δίκτυα λοιπόν μέσα από τη δυναμική τους για κινητοποίηση και την προβολή θεμάτων που αφορούν την πολιτική και την κοινωνική ανισότητα, μπορούν να αποτελέσουν ένα σημαντικό εργαλείο κοινωνικής αλλαγής (Βασιλείου, 2018).

Τα social media δίνουν τη δυνατότητα σε ανθρώπους με κοινούς στόχους και αντιλήψεις να δημιουργήσουν «ψηφιακές κοινότητες αντίστασης». Αυτές οι κοινότητες ενισχύουν την αίσθηση αλληλεγγύης και συνεργασίας, ενώ επιτρέπουν την ανταλλαγή πληροφοριών και την ενίσχυση της ηθικής στήριξης (Castells, 2012). Οι Lance Bennett και Alexandra Segerberg στο βιβλίο τους με τίτλο *“The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics”* εισάγουν την έννοια της «συνδετικής δράσης» (connective action), η οποία αναφέρεται σε μορφές συλλογικής δράσης που βασίζονται σε ψηφιακά μέσα και κοινωνικά δίκτυα. Αυτή η μορφή δράσης επιτρέπει στους πολίτες να συμμετέχουν σε κινητοποιήσεις χωρίς την ανάγκη για τυπική οργανωτική δομή (Bennett & Segerberg, 2012). Αυτή η «συνδετική δράση» είναι ιδιαίτερα σημαντική και για τον οπαδικό κόσμο, που βρίσκει μέσω αυτής έναν άμεσο τρόπο να συμμετάσχει σε ζητήματα που αφορούν όχι μόνο τον οπαδισμό, αλλά την πολιτική και την κοινωνία.

Ο Ισπανός κοινωνιολόγος Manuel Castells στο έργο του: *«Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age»* του 2012, υποστηρίζει ότι το Διαδίκτυο έχει φέρει επανάσταση στον τρόπο που οργανώνονται και κινητοποιούνται οι κοινωνικές ομάδες. Ο τίτλος του βιβλίου αναφέρεται στα δύο βασικά συναισθήματα που κινητοποιούν τους ανθρώπους: την «οργή ενάντια στις αδικίες» και την «ελπίδα για αλλαγή». Τα δίκτυα «οργής και ελπίδας» (“Networks of outrage and hope”) ενεργοποιούνται, ενδυναμώνονται και ορισμένες φορές κυριαρχούν μέσω των κοινωνικών μέσων δικτύωσης (Castells, 2012). Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με τα οπαδικά κινήματα, τα οποία εκφράζουν συνεχώς μέσω των social media την οργή και την αγανάκτηση τους για τις απαγορεύσεις που επιβάλλει το κράτος, αλλά παράλληλα οι πράξεις αντίστασης, όπως οι παράνομες μετακινήσεις και η οπαδική αλληλεγγύη, δίνουν την ελπίδα ότι θα έρθουν καλύτερες μέρες στον οπαδικό κόσμο.

Παρατηρούμε επομένως μια άμεση σύνδεση του φυσικού κόσμου με τον ψηφιακό κόσμο. Μια άμεση σύνδεση των φυσικών χώρων αντίστασης με τους ψηφιακούς χώρους αντίστασης. Μια άμεση σύνδεση της φυσικής κινητοποίησης με την ψηφιακή κινητοποίηση. Μια σχέση όπου οι διαδικτυακές εκστρατείες μπορούν εύκολα να μετατραπούν σε φυσικές διαμαρτυρίες και το αντίστροφο. Βέβαια παρόλο που τα social media παρέχουν εύκολη πρόσβαση στη συμμετοχή μέσω της διαδικτυακής επικοινωνίας, η πραγματική επιτυχία των κοινωνικών κινημάτων συχνά εξαρτάται από τη μετάβαση των διαδικτυακών δραστηριοτήτων σε φυσικές

πράξεις αντίστασης και διαμαρτυρίας (Δημητρίου, 2015). Έτσι και στο οπαδικό κίνημα, παρόλο που η χρήση των social media ευνοεί την ταχύτερη διάδοση μηνυμάτων και την ταχύτερη κινητοποίηση, ο μόνος τρόπος για αλλαγή και ανατροπή των απαγορεύσεων είναι μέσα από πράξεις στον φυσικό κόσμο. Πράξεις όπου οι οπαδοί «αντιστέκονται μέσω της κινητικότητας». Πράξεις που βρίσκουν τους οπαδούς να κινούνται παράνομα στους δρόμους, πράξεις που βρίσκουν τους οπαδούς να διαδηλώνουν, πράξεις που βρίσκουν τους οπαδούς στις κερκίδες των γηπέδων παρά τις όποιες απαγορεύσεις.

3. Διεκδίκηση του χώρου

3.1 Περιοχές «υπό έλεγχο»

Οι κάτοικοι μιας συγκεκριμένης περιοχής συνήθως υποστηρίζουν μια συγκεκριμένη ομάδα, γεγονός που μας ωθεί στο να σχηματίσουμε έναν «νέο χάρτη» της Ελλάδας. Έναν χάρτη όπου οι διάφορες πόλεις και γειτονιές χωρίζονται ανάλογα με τις οπαδικές προτιμήσεις. Αυτός ο «οπαδικός χάρτης» της Ελλάδας δημιουργεί «ζώνες κυριαρχίας» από οπαδούς σε συγκεκριμένες περιοχές, αλλά και ζώνες «υπό αμφισβήτηση» ή «υπό διεκδίκηση» σε κάποιες άλλες (Ζαϊμάκης & Κοταρίδης, 2013). Αυτές οι ζώνες έχουν άμεση επίδραση και στην κίνηση. Ανάλογα με την οπαδική ταυτότητα του καθενός, υπάρχουν περιοχές όπου κάποιος μπορεί να κινηθεί με άνεση και με ασφάλεια, ενώ υπάρχουν και περιοχές όπου η κίνηση είναι δύσκολη έως και επικίνδυνη, για αυτό και είτε αποφεύγεται η πραγμάτωση της, είτε πραγματοποιείται στα κρυφά.

Η κυριαρχία των οπαδών μιας ομάδας σε μια περιοχή είναι ένα αρκετά συχνό φαινόμενο. Ο οπαδικός χάρτης της Ελλάδας καταγράφει τις περιοχές όπου οι φίλαθλοι συγκεκριμένων ομάδων έχουν έντονη παρουσία και επιρροή και συχνά κυριαρχούν σε αυτές. Οι ομάδες με μεγάλη βάση οπαδών (π.χ. Ολυμπιακός, Παναθηναϊκός, ΑΕΚ, ΠΑΟΚ) έχουν οπαδούς σε όλη τη χώρα, ενώ μικρότερες ομάδες διατηρούν την υποστήριξή τους, κυρίως σε τοπικό επίπεδο. Οι οπαδοί συχνά συνδέουν την ομάδα που υποστηρίζουν με την τοπική τους ταυτότητα (Παπαγιαννόπουλος & Μπαλογιάννης, 2012). Είναι χαρακτηριστικό ότι οι μεγάλες πόλεις χωρίζονται σε αρκετές «ζώνες επιρροής». Στην Αθήνα για παράδειγμα, περιοχές όπως ο Πειραιάς, η Νίκαια, τα Καμίνια ή το Κερατσίνι θεωρούνται και είναι γειτονιές όπου κυριαρχούν οι οπαδοί του Ολυμπιακού. Από την άλλη στο κέντρο της Αθήνας και σε περιοχές όπως οι Αμπελόκηποι, το Γκύζη και το Ζωγράφου θεωρούνται «κάστρα» των οπαδών του Παναθηναϊκού, ενώ η Νέα Φιλαδέλφεια, η Νέα Ιωνία και το Νέο Ηράκλειο αυτών της ΑΕΚ. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στην Θεσσαλονίκη όπου διάφορες συνοικίες θεωρούνται «προπύργια» των οπαδών του ΠΑΟΚ και άλλες αυτών του Άρη.

Ο έλεγχος μιας περιοχής επιτυγχάνεται πιο εύκολα λόγω της αριθμητικής υπεροχής των οπαδών της μιας ομάδας, έναντι των άλλων. Αυτή η υπεροχή γίνεται αισθητή μέσω της φυσικής παρουσίας των φιλάθλων σε διάφορα μέρη μιας γειτονιάς π.χ. πλατείες, καφετέριες, σχολεία, κ.α., ακόμα και σε μέρη όπου δεν διεξάγεται

κάποιος αγώνας της ομάδας τους. Προφανώς και η ένδειξη κυριαρχίας, αλλά και η «βάση» των οπαδών σε μια περιοχή αποτελεί ο τοπικός σύνδεσμος φιλάθλων. Κτήρια βαμμένα στο χρώμα της ομάδας, όπου συγκεντρώνονται οι οπαδοί και σχεδιάζουν της διάφορες δράσεις τους. Κτήρια τα οποία αποτελούν χώρους κοινωνικοποίησης, σύσφιξης των σχέσεων μεταξύ των οπαδών και ανάπτυξης φιλιών που επεκτείνονται και πέρα από τα όρια του αθλητισμού (Γεωργίου, 2020). Αρκετές φορές, η τοποθεσία του συνδέσμου είναι στρατηγικής σημασίας, ώστε να είναι εμφανής η κυριαρχία των οπαδών στην περιοχή, αλλά και για να επηρεάζονται πιο εύκολα οι νεότεροι υποστηρικτές (Κρεκούκας, 2022).

Οι σύνδεσμοι φιλάθλων λειτουργούν ως οργανωμένες κοινότητες που ενορχηστρώνουν τη δραστηριότητα των οπαδών. Οι δραστηριότητές τους ποικίλουν, από την υποστήριξη της ομάδας μέχρι τη συμμετοχή σε συγκρούσεις. Οι σύνδεσμοι προσφέρουν έναν χώρο για κοινωνικοποίηση και ενίσχυση της οπαδικής ταυτότητας και συχνά λειτουργούν ως «δεύτερο σπίτι» για τα μέλη τους. Σε πολλούς συνδέσμους, προσφέρονται υποστηρικτικά δίκτυα, όπως βοήθεια για εργασία ή ακόμα και οικονομική στήριξη. Οι σύνδεσμοι έχουν συνήθως σαφή ιεραρχική δομή, με αρχηγούς, υπεύθυνους συντονιστές και μέλη. Οι αρχηγοί διαχειρίζονται την οργάνωση των εκδρομών, των πανό, των εισιτηρίων και άλλων δράσεων. Από την άλλη όμως, οι σύνδεσμοι συχνά αποτελούν και τον πυρήνα της οπαδικής βίας, καθώς μέσα σε αυτούς αναπτύσσονται υποκουλτούρες που ενθαρρύνουν την χρήση της βίας για την υπεράσπιση της ομάδας και της περιοχής (Γεωργίου, 2020).

Η κυριαρχία των οπαδών σε συγκεκριμένες περιοχές εκτός από την φυσική παρουσία και την διατήρηση ενός συνδέσμου φιλάθλων, μπορεί να επιτευχθεί και με την χρήση συμβόλων. Μπορεί να είναι ένα πανό που διατηρεί ένας σύνδεσμος, το οποίο κρέμεται στις κερκίδες των γηπέδων και το οποίο δηλώνει άμεσα ή έμμεσα ότι αυτοί είναι που «κάνουν κουμάντο» σε αυτήν την περιοχή. Επιπλέον, αυτή η κυριαρχία μπορεί να εκφραστεί μέσα από την ύπαρξη οπαδικών συμβόλων σε δημόσιους χώρους, όπως αυτοκόλλητα ή γκράφιτι σε τοίχους, γέφυρες ή άλλες δημόσιες επιφάνειες και παράλληλα με την καταστροφή των συμβόλων των αντίπαλων οπαδών (Καραμανής, 2012). Την δημιουργία αυτών των συμβόλων συνήθως αναλαμβάνουν τα μέλη των συνδέσμων και η ύπαρξη τους συχνά κοινοποιείται στους λογαριασμούς που διατηρούν οι λέσχες φιλάθλων στα social media, με σκοπό να αναδείξουν ακόμα περισσότερο αυτήν την κυριαρχία. «We rule this land» είναι το μήνυμα που αναγράφει ένα από τα γκράφιτι που έχουν σχεδιάσει οι οπαδοί του Ολυμπιακού σε έναν τοίχο της Νίκαιας, διαδίδοντας προς πάσα κατεύθυνση ότι «η περιοχή είναι δική τους».

Ο οπαδικός χάρτης λοιπόν αναδεικνύει τις περιοχές που είναι «υπό έλεγχο». Οι οπαδοί διακρίνουν τις «δικές τους» περιοχές και τις «αντίπαλες» με αυστηρά όρια

και το σύνολο του οπαδικού κόσμου γνωρίζει ποιοι οπαδοί ελέγχουν ποια περιοχή. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να επηρεάζονται και οι αντιλήψεις γύρω από την κίνηση σε αυτήν την περιοχή. Οι οπαδοί της ομάδας που ελέγχουν την περιοχή μπορούν να κινηθούν άνετα σε αυτήν φορώντας τα σύμβολα της ομάδας τους και γενικά να κυκλοφορήσουν χωρίς να διατρέχουν κάποιον κίνδυνο. Από την άλλη, η κίνηση σε αυτήν από αντίπαλους φιλάθλους, οι οποίοι φέρουν χαρακτηριστικά της ομάδας που υποστηρίζουν, είναι αρκετά δύσκολη και έως έναν βαθμό επικίνδυνη. Όταν η δημοσιογράφος Άντυ Κουκλάδα πήρε συνεντεύξεις από χούλιγκαν για το άρθρο της: «Οι Χούλιγκαν της Αθήνας» (2023) στο περιοδικό VICE, ένας εξ αυτών δήλωσε: «...όταν βλέπεις έναν άλλον οπαδό με μπλούζα της ομάδας του, επιβάλλεται να του την θγάλεις, για να δείξεις την κυριαρχία σου και να δώσεις ένα μήνυμα πως δεν μπορεί να κυκλοφορεί όπου θέλει με αυτήν» (Κουκλάδα, 2023).

Το να κυκλοφορήσεις σε μια περιοχή αντιπάλων επιδεικνύοντας την οπαδική σου ταυτότητα είναι αρκετά δύσκολο ακόμα και αν δεν είσαι οργανωμένος οπαδός. Χαρακτηριστικό συμβάν είναι αυτό που συνέβη στον Πειραιά τον Φεβρουάριο του 2021. Όταν μια 14χρονη περπατούσε στην περιοχή με μπλούζα που ανέγραφε: «Μπραχάμι ΑΕΚ», άγνωστοι της επιτέθηκαν άγρια και την έστειλαν στο νοσοκομείο (torontiki.gr, 2023). Τα περιστατικά αυτά είναι αρκετά και συνηθισμένα, σε σημείο που οι χούλιγκαν να παρουσιάζουν ως κερδισμένα λάφυρα τα ενδύματα που έχουν αποσπάσει βίαια από τους φιλάθλους των άλλων ομάδων. Αυτά τα λάφυρα κρεμιόνται στις κερκίδες των γηπέδων και συχνά παρουσιάζονται και στα social media, με σκοπό να αναδείξουν την κυριαρχία των οπαδών και να αποτρέψουν τους αντίπαλους από το να κυκλοφορήσουν ξανά στο μέλλον με φανέλα της ομάδας τους σε μια «απαγορευμένη» για αυτούς περιοχή. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο hip-hop κομμάτι “Tifosi” των Mo Skillz και Niko Malteze, ένας στίχος στην αρχή του τραγουδιού αναφέρει: «Λέγε τι θέλεις, τι κοιτάς και τι φοράς, θγάλε την μπλούζα, φέρε το κινητό...», αναδεικνύοντας αυτήν την βίαια φύση του οπαδού και την επιθυμία του να ταπεινώσει τον αντίπαλο.

Τα οπαδικά κινήματα συνεπώς προσπαθούν να επιβληθούν μέσω της κίνησης. Τα οπαδικά κινήματα και τα μέλη τους είναι αυτά που αποφασίζουν για το ποιος μπορεί να κινηθεί και ποιος όχι, ανάλογα με την οπαδική ταυτότητα του καθενός. Υπάρχουν ολόκληρες γειτονιές οι οποίες θεωρούνται άβατα για τους οπαδούς των άλλων ομάδων. Περιοχές που στην κυριολεξία φυλάσσονται, με μέλη των συνδέσμων να «περιπολούν» διαρκώς και να πραγματοποιούν «πεσίματα» (όπως ονομάζονται στον οπαδικό κόσμο) σε όποιον ή όποιους δεν είναι «με την μεριά τους», κατάδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο την σκοτεινή πλευρά του οπαδισμού (Stott & Pearson, 2007). Αυτή η σύνδεση του τόπου με την ομάδα αποτελεί μια από τις βάσεις συγκρότησης των οπαδικών κινήματων, αλλά και ένα από τα βασικά αίτια

του χουλιγκανισμού, μιας και η βία χρησιμοποιείται από αυτά, για την εδραίωση της παρουσίας τους σε συγκεκριμένες περιοχές (Bale, 1992).

Η σύνδεση τόπου και οπαδών είναι βαθύτατα συνδεδεμένη με την κίνηση στον χώρο. Ο χώρος διεκδικείται δια της συνεχούς, οργανωμένης κίνησης, με συγκεκριμένες τεχνολογίες (μηχανάκια – δικάβαλο). Το δικάβαλο είναι το σήμα κατατεθέν και ο βασικός τρόπος κίνησης των διάφορων ομάδων χούλιγκαν ή των διάφορων μικροσυμμοριών στις πόλεις. Το δικάβαλο προσφέρει ταχύτητα, ευελιξία στα στενά της πόλης και πλεονέκτημα σε όσους θέλουν να ξεφύγουν ή να κάνουν “πέσιμο”. Μικρές ομάδες ατόμων (συνήθως), κινούνται όλοι μαζί με τα δίκυκλα τους και στήνουν «καρτέρια» περιμένοντας τους αντίπαλους οπαδούς για να τους την «πέσουν», με τα πεσίματα αυτά να έχουν χαρακτήρα “εκδίκησης” ή “επίδειξης δύναμης” έναντι των αντιπάλων. Πολλές φορές οι ίδιες οι μηχανές την κίνησης γίνονται λάφυρα στα χέρια των αντιπάλων. Ένα από τα πιο γνωστά αντί-συνθήματα των οπαδών του Παναθηναϊκού αναφέρει: *«Γαυράκια, γαυράκια, γαυράκια, γιατί μας δίνετε συνέχεια μηχανάκια; ...»*. Επιπλέον, το 2018 και σε έναν αγώνα ΠΑΟΚ – Ολυμπιακός στο γήπεδο της Τούμπας, οι οπαδοί των γηπεδούχων κρέμασαν ένα μηχανάκι στα κάγκελα του γηπέδου, θέλοντας με αυτόν τον τρόπο να τρολάρουν τους οπαδούς του Ολυμπιακού, για το γεγονός ότι το «άφησαν πίσω τους», έπειτα από οπαδική συμπλοκή μεταξύ των χούλιγκαν των δύο ομάδων (Lifo.gr, 2018).

Η Ελληνική drill και hool rap μουσική, σε συνδυασμό με τα video clip που γυρίζουν για τα τραγούδια τους, αναπαριστά σε έναν ικανοποιητικό βαθμό το πώς οι οπαδοί διεκδικούν τον χώρο μέσα από οργανωμένες μορφές οπαδικής κινητικότητας. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί το κλιπ του Σαντάμ (rapper και οπαδός του Άρη), στο τραγούδι *«Hooligans»*, όπου διακόπτεται η ροή στην Τσιμισκή, μια από τις κεντρικότερες οδούς της Θεσσαλονίκης. Παρόμοια κλιπ συναντάμε και σε τραγούδια άλλων Ελλήνων ράπερ, όπου οι συμμετέχοντες μέσα από την συνεχόμενη κίνηση, είτε ως πεζοί είτε με τα μηχανάκια, επιβάλλουν την παρουσία τους σε στενά, κεντρικούς δρόμους, γειτονιές ή και σε ολόκληρη την πόλη. Οι οπαδοί επομένως μέσω των διαρκών κινήσεων μπορούν ακόμα και να διακόψουν τις συνήθεις ροές μιας πόλης και αυτό αποτελεί την πιο χαρακτηριστική εικόνα του τί σημαίνει τελικά να διεκδικείς τη πόλη σου ως οπαδός, να ελέγχεις δηλαδή ποιος κινείται, να οργανώνεις, αλλά και να διακόπτεις διαρκώς ροές και κινήσεις.

Ο οπαδισμός συνεπώς, έχει μεγάλη επίδραση στην συγκρότηση μιας πόλης ή μιας γειτονιάς και η επίδραση του είναι εξαιρετικά σημαντική στον τρόπο που οι άνθρωποι (οπαδοί και μη) αντιλαμβάνονται και φαντάζονται την κίνηση στον δημόσιο χώρο (Καραμανής, 2012). Οι αντίπαλοι οπαδοί συχνά αποφεύγουν περιοχές που θεωρούνται «έδαφος» μιας συγκεκριμένης ομάδας, φοβούμενοι

επιθέσεις, ενώ όσες φορές η κίνηση πραγματοποιείται, αυτή γίνεται κάτω από ιδιαίτερες περιστάσεις π.χ. με αστυνομική συνοδεία στο πλαίσιο ενός αγώνα. Οι οπαδοί σε γενικές γραμμές αναπτύσσουν μια έντονη αίσθηση εδαφικότητας (territoriality) και προσδιορίζουν την ταυτότητά τους μέσω της σύνδεσής τους με συγκεκριμένους χώρους ή γειτονιές. Αυτή η σύνδεση με τον χώρο είναι ένα αρκετά συχνό κοινωνικό φαινόμενο και συνοδεύεται από ένα «*αίσθημα ιδιοκτησίας ή αποκλεισμού*», όπου διάφορες κοινωνικές ομάδες (κυρίως νέων) προσπαθούν να «*υπερασπιστούν*» την περιοχή τους από εξωτερικούς παράγοντες (Kintrea, Bannister & Pickering, 2008).

Γίνεται λοιπόν κατανοητό ότι η σύνδεση της κινητικότητας με τον χώρο είναι άξια μελέτης, καθώς η κινητικότητα αναδιαμορφώνει τις έννοιες του χώρου και της γεωγραφίας και το αντίστροφο (Cresswell & Merriman, 2011). Η Βρετανίδα κοινωνικός επιστήμονας και γεωγράφος Doreen Massey, στο βιβλίο της «*Space, Place and Gender*» του 1994, εξετάζει το πώς η γεωγραφική φαντασία επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε και βιώνουμε τον κόσμο, μιας και οι αντιλήψεις για τον χώρο και τον τόπο συνδέονται με την εξουσία και τον έλεγχο. Έτσι λοιπόν η Massey υποστηρίζει ότι ο χώρος και ο τόπος δεν είναι στατικές, ουδέτερες ή φυσικές έννοιες, αλλά αντιθέτως είναι «*δυναμικές έννοιες που παράγονται κοινωνικά*» (Massey, 1994). Ο χώρος και ο τόπος συνεπώς είναι προϊόν της ανθρώπινης δραστηριότητας, ενώ ταυτόχρονα διαμορφώνει την κοινωνική πραγματικότητα. Είναι αρκετά συχνό φαινόμενο διάφορες κοινωνικές ομάδες (μεταξύ αυτών και οι οπαδοί) να επιδιώκουν τον έλεγχο ενός χώρου και να περιορίζουν την πρόσβαση σε άλλους πληθυσμούς, δημιουργώντας μια δυναμική του «*εμείς*» και «*αυτοί*» (Lefebvre, 1991).

3.2. Αμφισβητώντας την κυριαρχία

Τι συμβαίνει όμως όταν αυτή η κυριαρχία αμφισβητείται; Τι συμβαίνει στις περιοχές που βρίσκονται στο μεταίχμιο; Δηλαδή σε περιοχές, οι οποίες βρίσκονται «*υπό διεκδίκηση*» από οπαδούς αρκετών ομάδων. Τι συμβαίνει σε περιοχές της επαρχίας, όπου οι οπαδοί των μεγάλων ομάδων της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης συναντούν τους αντίστοιχους που υποστηρίζουν τις τοπικές ομάδες; Τι ρόλο παίζει η βία σε όλη αυτή την προσπάθεια για «*κυριαρχία*»; Μια συνεχόμενη και ατελείωτη μάχη για κυριαρχία και διεκδίκηση συγκεκριμένων γεωγραφικών περιοχών, που σε ορισμένες περιπτώσεις επιφέρουν συγκρούσεις μεταξύ των αντίπαλων οπαδών. Οι συγκρούσεις αυτές μπορεί να είναι αυθόρμητες (π.χ. τυχαίες συναντήσεις) ή οργανωμένες (ραντεβού για «*μάχες*») (Giulianotti, 1991). Συγκρούσεις των οποίων

το αποτέλεσμα μπορεί να επιφέρει αλλαγές στο ποιος μπορεί να κινείται άνετα μέσω της οπαδικής του ταυτότητας και ποιος όχι.

Τον Ιανουάριο του 2021 για παράδειγμα μια μικρή μερίδα οργανωμένων οπαδών του Ολυμπιακού πραγματοποίησε μηχανοκίνητη πορεία στην Λεωφόρο Αλεξάνδρας και αφού έφτασαν έξω από το γήπεδο του Παναθηναϊκού επιτέθηκαν σε 2 φίλους της ομάδας. Οι οπαδοί του Ολυμπιακού ανάρτησαν σχεδόν αμέσως φωτογραφίες από το συμβάν, στις σελίδες που διατηρούν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, πανηγυρίζοντας για αυτήν τους την «επιτυχία». Μάλιστα η λεζάντα που συνόδευε της συγκεκριμένες φωτογραφίες ανέγραφε: «*ΟΠΟΥ θέλουμε και ΟΠΟΤΕ θέλουμε*». Λίγες μέρες αργότερα ήρθε η απάντηση από τους οπαδούς του Παναθηναϊκού. Αυτοί σύμφωνα με τα όσα κοινοποίησαν στα social media φαίνεται να κινούταν πεζοί για αρκετό διάστημα σε περιοχές που θεωρούνται «ερυθρόλευκες». Στις φωτογραφίες φαίνεται να ποζάρουν έξω από το γήπεδο Γεώργιος Καραϊσκάκης, αλλά και στην καρδιά του Πειραιά, με τις φωτογραφίες αυτές να διαδίδονται άμεσα στον οπαδικό κόσμο και από πολλούς να θεωρούνται ως ένδειξη μιας άτυπης νίκης των οπαδών του Παναθηναϊκού. «*2 ώρες βόλτα Καμίνια – Πασαλιμάνι – Πειραιά και δεν είστε πουθενά...*» έγραφε μεταξύ άλλων η δημοσίευση των οπαδών, θέλοντας με αυτόν τον τρόπο να πικάρουν τους αντίπαλους τους.

Ένα ανάλογο περιστατικό έλαβε χώρα τον Μάρτιο του 2021 και στην Θεσσαλονίκη. Οπαδοί του ΠΑΟΚ δημοσίευσαν σε προφίλ που διατηρούν στο Instagram με όνομα: «*paok_hooligans_ws*», μια φωτογραφία με 20 περίπου χούλιγκαν της ομάδας να βρίσκονται στην περιοχή του Χαριλάου (που αποτελεί την βάση των οπαδών του Άρη), φορώντας κράνη και κρατώντας καδρόνια στα χέρια, να ψάχνουν τους αντίπαλους οπαδούς, για να τους επιτεθούν. Η λεζάντα κάτω από την φωτογραφία ανέγραφε: «*Και μια ζωή στην βρόμογειτονιά σας...*», αφήνοντας έτσι έναν ξεκάθαρο υπαινιγμό για τον σκοπό της πράξης τους. Μια ανάλογη κίνηση ισχύος θέλησαν να πραγματοποιήσουν και λίγο καιρό αργότερα, τον Φεβρουάριο του 2022, ξανά στην ίδια περιοχή. «*Ψάχνοντας*» για οπαδούς του Άρη και κινούμενοι με Ι.Χ., πραγματοποίησαν καταδρομική επίθεση όταν εντόπισαν μερικούς εξ αυτών. Ως αποτέλεσμα ήταν να τραυματιστεί θανάσιμα ο νεαρός φίλαθλος του ΑΡΗ, Άλκης Καμπανός, έπειτα από τα βίαια χτυπήματα που δέχθηκε.

Ίσως το πιο γνωστό παράδειγμα «αντίστασης» σε μια εδαφική κυριαρχία να αποτελεί ο σύνδεσμος φιλάθλων που διατηρούν οι οπαδοί της ΑΕΚ στην Λεωφόρο Αλεξάνδρας της Αθήνας. Το γεγονός ότι το περίφημο “*Δωματιάκι*” (όπως το ονομάζουν) βρίσκεται από το 1982 λίγα μόλις μέτρα μακριά από το γήπεδο του Παναθηναϊκού και σε μια περιοχή στην οποία κάνουν «κουμάντο» οι οπαδοί των πρασίνων, θεωρείται μια μεγάλη συμβολική νίκη και μια πράξη «αμφισβήτησης» του καθεστώτος, που οι αντίπαλοι προσπαθούν να επιβάλουν στην περιοχή. Οπαδοί της ΑΕΚ από διάφορες περιοχές της Αττικής συγκεντρώνονται μια ή δύο

φορές την εβδομάδα στον συγκεκριμένο σύνδεσμο, όπου παρακολουθούν αγώνες ή ξεκινούν εκδρομές για διάφορους εκτός έδρας προορισμούς. Αυτή η «παραβίαση των ορίων» έχει ωθήσει πολλές φορές τους οπαδούς του Παναθηναϊκού να κάνουν επιθέσεις στα μέλη και να προκαλέσουν σοβαρές ζημιές στο κτήριο, δείχνοντας τους με αυτόν τον τρόπο ότι δεν είναι «αποδεκτοί» στα δικά τους μέρη.

Το γεγονός ότι το “Δωματιάκι” βρίσκεται για πάνω από 40 χρόνια στην καρδιά της Λεωφόρου Αλεξάνδρας εκθειάζεται συχνά πυκνά και στα social media από τους οπαδούς της ΑΕΚ, θέλοντας έτσι να προκαλέσουν τους αντιπάλους τους. «*Το Δωματιάκι θα είναι πάντοτε εκεί*» και «*40 χρόνια σας έχουμε στο νοίκι*» είναι κάποια από τα μηνύματα που στέλνουν αρκετά συχνά μέσω αυτών, ενώ η επίσημη σελίδα της ORIGINAL 21 στο Facebook δημοσίευσε μια φωτογραφία την πρωτοχρονιά του 2023 με τους οπαδούς της ομάδας να βρίσκονται εντός του συνδέσμου. Το μήνυμα που συνόδευε την φωτογραφία ανέγραφε μεταξύ άλλων: «*...στο σπίτι μας, στην καρδιά της Αθήνας, στην αγαπημένη μας Λεωφόρο Αλεξάνδρας, εκεί που εδώ και 40 χρόνια χτυπάει η καρδιά της ΑΕΚ!*». Την απάντηση τους όμως προσπαθούν να στείλουν και οι οπαδοί του Παναθηναϊκού μέσω των social media δημοσιεύοντας ανά διαστήματα φωτογραφίες από τις καταστροφές που έχουν προκαλέσει κατά καιρούς στον συγκεκριμένο χώρο.

Τα παραπάνω παραδείγματα αποτελούν μερικά μόνο από όλα όσα συμβαίνουν συνεχώς στον οπαδικό χώρο. Μια προσπάθεια να αποδείξει το ένα οπαδικό κίνημα στο άλλο την δύναμη του. Μια προσπάθεια να αμφισβητήσουν τους γεωγραφικούς διαχωρισμούς που δημιουργεί ο οπαδικός χάρτης. Μια προσπάθεια να αποδείξουν ότι η κίνηση είναι δυνατή ακόμα και σε περιοχές που θεωρητικά είναι «απαγορευμένες» για αυτούς. Σαν μικρές πράξεις αντίστασης που έχουν ως στόχο να αμφισβητήσουν την όποια κυριαρχία και να αναδείξουν την ικανότητα του ενός οπαδικού κινήματος να επιβληθεί έναντι του άλλου. Κινήσεις που δημοσιεύονται στα social media και αποτελούν απόδειξη της «παραβίασης των ορίων» και μια δήλωση ότι δεν φοβούνται την αντίπαλη περιοχή. Κινήσεις που έχουν ως σκοπό την λήψη μιας φωτογραφίας σε περιοχή του αντιπάλου, την διαγραφή ενός graffiti ή την καταδρομική επίθεση ενάντια στους αντίπαλους οπαδούς ή στους τοπικούς συνδέσμους που αυτοί διατηρούν. Κινήσεις που συνήθως πραγματοποιούν τα πιο σκληροπυρηνικά μέλη ενός συνδέσμου και που στην προσπάθεια τους να επιβληθούν επιδίδονται σε έντονη χρήση βίας (Γεωργίου, 2020).

Η κίνηση των οπαδών λοιπόν σε εχθρικές περιοχές δεν είναι πάντα απλή και ήσυχη, αλλά αντιθέτως προκαλεί εντάσεις και συγκρούσεις. Είναι άλλωστε συχνό κοινωνικό φαινόμενο οι διάφορες εδαφικές διακρίσεις να επιφέρουν βίαιες συγκρούσεις μεταξύ διαφορετικών ομάδων, ειδικά όταν παραβιάζονται τα άτυπα όρια που έχουν τεθεί (Kintrea, Bannister & Pickering, 2008). Όμως, η ίδια η μετακίνηση, ακόμα και χωρίς βίαιες ενέργειες, μπορεί να θεωρηθεί μια πράξη «αντίστασης» ενάντια στο

καθεστώς. Ένα καθεστώς το οποίο αυτήν την φορά δεν τίθεται από το κράτος ή τους νόμους του, αλλά από τους αντίπαλους οπαδούς. Η κίνηση συνεπώς χρησιμοποιείται και σε αυτήν την περίπτωση στρατηγικά και ως μέσο αντίστασης, όπως συμβαίνει σε διάφορες περιστάσεις του σύγχρονου κόσμου (Cresswell & Merriman, 2011). Όπως δήλωσε άλλωστε ο διάσημος Γάλλος φιλόσοφος και κοινωνιολόγος Henri Lefebvre στο βιβλίο του *“The production of Space”* του 1991, «ο χώρος δεν είναι μόνο εργαλείο ελέγχου, αλλά και πεδίο αντίστασης». Ένα πεδίο αντίστασης, όπου διάφορες (συνήθως περιθωριοποιημένες) ομάδες αμφισβητούν την κυρίαρχη τάξη μέσα από την παραβίαση ή την αναδιαμόρφωση του χώρου (Lefebvre, 1991).

Ακόμα πιο έντονη όμως είναι η διαμάχη στις «ουδέτερες» περιοχές. Περιοχές δηλαδή όπου δεν κυριαρχεί μόνο ένα οπαδικό κίνημα όπως συμβαίνει σε άλλες, αλλά αντιθέτως δύο ή περισσότερα οπαδικά κινήματα συνυπάρχουν και διεκδικούν την πρωτοκαθεδρία. Στην Αττική για παράδειγμα τέτοιες περιοχές αποτελούν κυρίως τα Δυτικά προάστια (Περιστέρι, Χαϊδάρι, Αιγάλεω, κ.α.), αλλά και τα Νότια προάστια (Άγιος Δημήτριος, Γλυφάδα, Νέα Σμύρνη, κ.α.). Σε αυτές εκτός από την έντονη παρουσία των οπαδών των μεγάλων ομάδων της πόλης (ΑΕΚ, Ολυμπιακού, Παναθηναϊκού), υπάρχουν και αρκετοί που υποστηρίζουν τις συνοικιακές ομάδες π.χ. Ατρόμητος Περιστερίου, Αιγάλεω, Πανιώνιος, κ.α.. Σε αυτές τις περιοχές συνήθως κάποιο οπαδικό κίνημα υπερέχει ή τουλάχιστον προσπαθεί, όχι όμως σε βαθμό που να κυριαρχεί και για αυτόν τον λόγο η μικρή αυτή υπεροχή διαρκώς αμφισβητείται από τους αντίπαλους οπαδούς. Όταν οι περιοχές είναι αμφισβητούμενες, οι συγκρούσεις μεταξύ αντίπαλων οπαδών συνήθως εντείνονται. Οι συγκρούσεις αυτές συχνά συνδέονται με καταστροφές περιουσιών, επιθέσεις σε άτομα ή επιθέσεις σε δημόσιους χώρους, όπως συνδέσμους φιλάθλων και καφετέριες (Παπαγιαννόπουλος & Μπαλογιάννης, 2012).

Είναι χαρακτηριστικό ότι με μια απλή αναζήτηση στο διαδίκτυο για «επεισόδια οπαδών στο Περιστέρι», η λίστα με τα αποτελέσματα είναι αρκετά μεγάλη. Μια ατελείωτη διαμάχη για κυριαρχία, όπου ο ένας για να επιβληθεί έναντι του άλλου κάνει συνεχόμενη χρήση της βίας. Μικρότερα ή μεγαλύτερα περιστατικά σε καθημερινή βάση, που άλλα βλέπουν το φως της δημοσιότητας και άλλα όχι, αλλά που σε κάθε περίπτωση αναδεικνύουν αυτήν την τάση για βία. Μια τάση για βία που για πολλούς θρέφεται και αναπτύσσεται μέσα στους συνδέσμους που διατηρούν τα οπαδικά κινήματα (Καμπόλης, 2014). Σε κάθε περίπτωση και σε αυτές τις περιοχές οι αντιλήψεις γύρω από την κίνηση και η φαντασία του χώρου επηρεάζονται έντονα. Το να κινηθείς φέροντας πάνω σου σύμβολα της ομάδας που υποστηρίζεις γίνεται ακόμα πιο επικίνδυνο για τους οπαδούς όλων των ομάδων, μιας και δεν υπάρχει η ασφάλεια που επικρατεί σε περιοχές, όπου υπερέχει ένα μόνο οπαδικό κίνημα.

Στην επαρχία από την άλλη υπάρχει ένας έντονος διπολισμός: οπαδοί των τοπικών ομάδων vs οπαδοί των μεγάλων ομάδων της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Και σε αυτήν την περίπτωση πάντως η διαμάχη για την κυριαρχία είναι αρκετά έντονη, όπως και τα φαινόμενα βίας που προκαλούνται. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πόλη της Λάρισας. Στην Λάρισα η πλειοψηφία των κατοίκων υποστηρίζει την τοπική ΑΕΛ, όμως τις τελευταίες δεκαετίες έχει αυξηθεί ο αριθμός των φίλαθλων που υποστηρίζει τις μεγάλες ομάδες της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Αυτή η τάση για υποστήριξη των μεγάλων ομάδων είναι που έχει ανησυχήσει τους οργανωμένους οπαδούς της ΑΕΛ, μιας και η επιθυμία τους είναι να αποβάλλουν κάθε «ξένο» στοιχείο από την πόλη. Αυτή η τάση έγινε αρκετά έκδηλη τον Οκτώβριο του 2024. Με αφορμή την κατάκτηση του Conference League από τον Ολυμπιακό, το τρόπαιο που κατέκτησε η ομάδα μεταφέρθηκε σε πολλές πόλεις της Ελλάδας, με σκοπό να το θαυμάσουν όλοι οι οπαδοί του Ολυμπιακού. Όταν οι οπαδοί του Ολυμπιακού εξέφρασαν την επιθυμία τους να μεταφερθεί το κύπελλο και στην πόλη της Λάρισας, οι οργανωμένοι οπαδοί της ΑΕΛ “Monsters Larissa” αντέδρασαν έντονα μέσω ανακοίνωσης τους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Στην ανακοίνωση τους αναφέρουν την Λάρισα ως μια «*πόλη κράτος*» στην οποία κυριαρχούν οι οπαδοί της ΑΕΛ και θέτουν ερώτημα προς τους οπαδούς του Ολυμπιακού «*για ποιόν λόγο επιμένετε τόσο πολύ να την κατακτήσετε;*». Στην συνέχεια της ανακοίνωσης τους αναφέρουν ότι θέλουν να «*διατηρήσουν την πόλη θυσσινί*». Πιο αναλυτικά δηλώνουν: «*Θα σας πούμε το εξής: ΕΛΑΤΕ. Όμως στην είσοδο της πόλης θα σας επισκεφτούν τα φαντάσματα που εδώ και δεκαετίες στοιχειώνουν τα όνειρα σας, κρατάνε την πόλη θυσσινί και μετατρέπουν τους απλούς πιτσιρικάδες σε ΑΕΛ. Και αν γυρίσετε πίσω τον χρόνο, στο μακρινό 1988, ίσως πάρετε μια γεύση του τι θα επακολουθήσει μόλις περάσετε τα σύνορα της Λάρισας. Υ.Γ. “Ούτε λεπτό τα τρόπαια εδώ”*». Μάλιστα στα σχόλια κάτω από την ανακοίνωση που δημοσίευσαν στο Facebook, αρκετοί οπαδοί της ομάδας επευφημούν την συγκεκριμένη πρωτοβουλία. Κάποιος τονίζει: «*Κρατάμε την πόλη καθαρή!!!*», ενώ κάποιος άλλος: «*Δεν γουστάρουμε τρόπαια ξένα στην πόλη μας. Εδώ μόνο ΑΕΛ... ΤΕΛΟΣ...*».

3.3 Χουλιγκανισμός και «ραντεβού θανάτου»

Το να είσαι οπαδός σημαίνει αφοσίωση, πίστη, συνεχή υποστήριξη και έντονη συναισθηματική σύνδεση με την ομάδα. Ο οπαδός συμμετέχει σε συνδέσμους φίλαθλων, ταξιδεύει για να βρεθεί στο πλευρό της ομάδας και συχνά βλέπει τον σύλλογο ως μέρος της ταυτότητας του (Καραμανής, 2012). Στο rap κομμάτι “Tifosi”

των Mo Skillz και Niko Malteze μερικοί στίχοι σκιαγραφούν το πορτρέτο του οπαδού: *«Βράζει το αίμα, καπνογόνα στο τσαντάκι, σεβασμός για κάθε οπαδό, εκδρομές και συνθήματα, συγκινήσεις χαρές κλάμα και πανικός... να είμαι μέσα στο πέταλο και απ' την βαθούρα να γίνει σεισμός»*. Ο οπαδός μπορεί να είναι παθιασμένος, ενθουσιώδης, ακόμα και εκδηλωτικός, αλλά δεν είναι απαραίτητα βίαιος. Η βία αποτελεί το σημείο εκείνο που μετατρέπει τον οπαδισμό σε χουλιγκανισμό. Ο χούλιγκαν είναι οπαδός που εκδηλώνει επιθετική, βίαιη και αντικοινωνική συμπεριφορά, συμμετέχει σε επεισόδια και συμπλοκές, εντός ή εκτός γηπέδων, αντιτίθεται στην αστυνομία και στους θεσμούς και συνήθως αντιλαμβάνεται το ποδόσφαιρο ή τα άλλα σπορ ως αφορμή για βίαιη εκτόνωση (Sraaij, 2006). Στο τραγούδι “Hools at play” του Έλληνα ράπερ Immune, ορισμένοι στίχοι παρουσιάζουν τα χαρακτηριστικά και την κουλτούρα του χούλιγκαν: *«Το καπέλο να κρύβει τα μάτια, cargo μπουφάν και κοκκάλινα γάντια - Warzone, Athens City, φωτοβολίδες και Kappa - επεισόδια, πορείες με καδρόνια, δαγκωμένα σαγόνια»*

Παρακολουθώντας το video clip και τους στίχους του τραγουδιού “Vandal Boys”, του hip-hop συγκροτήματος Block 93, μπορεί κανείς να παρατηρήσει σημαντικές πτυχές της καθημερινότητας των χούλιγκαν, αλλά και της ευρύτερης κουλτούρας των νέων στις αστικές περιοχές. Το συγκρότημα, που έχει καθιερωθεί ως ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της εγχώριας drill και hool rap σκηνής, έχει ταυτιστεί με συγκεκριμένο σύνδεσμο οπαδών του ΠΑΟΚ στην Θεσσαλονίκη. Το βίντεο ξεκινά από το εσωτερικό του Συνδέσμου Φίλων ΠΑΟΚ ΑΜΠΑΛΑΕΑ και δείχνει μια ομάδα ανδρών, ντυμένων στα μαύρα και με καλυμμένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου, να βγαίνουν έξω από αυτόν, ενώ ένα πλάνο στέκεται και στα χρώματα του συνδέσμου. Αμέσως μετά και σχεδόν σε όλη τη διάρκεια του τραγουδιού φαίνονται να βαδίζουν οργανωμένα στα στενά της Παπάφη και σταδιακά να ξανοίγονται διεκδικώντας με την ρυθμική τους κίνηση ολόκληρη την πόλη. Οι στίχοι εκφράζουν μια στάση αντίθεσης προς τις αρχές και το κατεστημένο, με αναφορές σε συγκρούσεις με την αστυνομία π.χ. *«Μπάτσοι μας χαλάν' το έργο και τρώνε πέτρα στη μάπα...»* και με αντίπαλες ομάδες της πόλης π.χ. *«...όλοι γυρνάνε την πλάτη και τρέχουν...»*. Γίνονται αναφορές σε βία (τσάρκες και πεσίματα), παραβατικότητα, επιβίωση στους δρόμους, στο πως κινούνται, ποιοι κινούνται, ποιοι είναι οι “κατάλληλοι” δρόμοι και ποιοι οι δρόμοι της ντροπής των αντιπάλων π.χ. *«Μες στην πόλη δεν γυρνάτε παίζει πρόβλημα σαφώς, ο καλύτερός σας φίλος ο περιφερειακός»*.

Η βία συνήθως συνδέεται με την ανάγκη για επιβεβαίωση της κυριαρχίας και της ταυτότητας της ομάδας. Η βία, ωστόσο, δεν είναι μόνο αποτέλεσμα ατομικών ενεργειών, αλλά είναι βαθιά ριζωμένη στις κοινωνικές σχέσεις και στην οργανωμένη φύση των οπαδών (Παπαγιαννόπουλος & Μπαλογιάννης, 2012). Ο χουλιγκανισμός

αποτελεί μέρος μιας υποκουλτούρας που έχει τους δικούς της κανόνες, αξίες και κώδικες συμπεριφοράς. Τα οπαδικά κινήματα έχουν τις δικές τους παραδόσεις και η βία αποτελεί ένα είδος “κανόνα” και “τελετουργίας” για την απόκτηση κύρους και δύναμης (Williams, Dunning & Murphy, 1984). Ο καθηγητής κοινωνιολογίας Richard Giulianotti στην μελέτη του με τίτλο: *“Football fans and their Social Identity”* (1991) επισημαίνει ότι οι οπαδοί συμμετέχουν συχνά σε σχέσεις ανταγωνισμού και σύγκρουσης με τους αντίπαλους οπαδούς. Αυτός ο ανταγωνισμός, ο οποίος μπορεί να εκδηλωθεί τόσο λεκτικά όσο και σωματικά (μέσω βίας), συμβάλλει στη διαμόρφωση και την ενίσχυση της κοινωνικής ταυτότητας των οπαδών. Ο Giulianotti συνεπώς υποστηρίζει ότι αυτή η «αίσθηση διαφοράς και αντίθεσης» είναι κεντρική στη διαδικασία διαμόρφωσης της ταυτότητας (Giulianotti, 1991).

Ο χουλιγκανισμός προφανώς και δεν περιορίζεται μόνο στην Ελλάδα ή σε κάποιες συγκεκριμένες χώρες, αλλά αποτελεί ένα φαινόμενο με παγκόσμια διάσταση. Ένα παγκόσμιο φαινόμενο που λαμβάνει διαφορετικές μορφές ανάλογα με τα τοπικά, πολιτισμικά και κοινωνικά πλαίσια (Armstrong & Giulianotti, 2001). Σε κάθε περίπτωση ο χουλιγκανισμός φαίνεται να ενισχύει την μισαλλοδοξία, την εχθρότητα και την βία και έρχεται σε πλήρη αντίθεση με το αθλητικό πνεύμα, που προάγει αξίες όπως η συνεργασία, ο σεβασμός και το «ευ αγωνίζεσθαι» (Πανούσης, 2011). Ο χουλιγκανισμός επομένως, προκύπτει συχνά από την ανάγκη των φιλάθλων να εκφράσουν την ταυτότητά τους και τη σχέση τους με την ομάδα, αλλά συνδέεται και με την προσπάθεια υπεροχής έναντι των υπολοίπων οπαδών (Malcolm, Waddington & Williams, 2002). Μια τάση για υπεροχή και κυριαρχία σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές, ανάλογα με τις συνθήκες που διαμορφώνει κάθε φορά ο «οπαδικός χάρτης». Η βία μεταξύ των οπαδών όπως είδαμε μπορεί να εκδηλωθεί με διάφορους τρόπους. Με επεισόδια εντός γηπέδων, αλλά κυρίως με επεισόδια εκτός γηπέδων με οργανωμένες ή μη επιθέσεις σε δημόσιους χώρους, όπως: πλατείες, δρόμους και συγκοινωνίες ή με επιθέσεις σε λέσχες φιλάθλων ή καφετέριες που αποτελούν βασικά σημεία συνάντησης οπαδών (Καμπόλης, 2014).

Το τελικό “ξεκαθάρισμα λογαριασμών” για την ανάδειξη του ισχυρότερου οπαδικού κινήματος σε μια περιοχή συνήθως γίνεται με τα «ραντεβού θανάτου». Σε αυτά οργανωμένες ομάδες οπαδών από αντίπαλες ομάδες κανονίζουν εκ των προτέρων μια σύγκρουση, συνήθως μακριά από γήπεδα και υπό συνθήκες άκρας μυστικότητας, με σκοπό την ανάδειξη του ισχυρότερου (Ψωμιάδης, 2022). Τα «ραντεβού θανάτου» λαμβάνουν χώρα κυρίως σε περιοχές όπου η οπαδική κυριαρχία βρίσκεται «υπό αμφισβήτηση» και ο νικητής τις περισσότερες φορές μπορεί να περηφανεύεται ότι πήρε «υπό την κατοχή του» την συγκεκριμένη περιοχή. Η τοποθεσία επιλέγεται σε απομονωμένα μέρη (γέφυρες, πάρκα, ερημικοί δρόμοι) για να αποφευχθεί η παρουσία της αστυνομίας (Μπράτσος, 2018). Τα ραντεβού κανονίζονται από τα αρχηγικά μέλη των συνδέσμων και σε αυτά συμμετέχουν οργανωμένες και σκληροπυρηνικές ομάδες οπαδών, που

αποτελούνται από νέους άνδρες με υψηλά επίπεδα φανατισμού, οι οποίοι δρουν με στρατιωτική πειθαρχία. Οι οπαδοί συνεπώς μετατρέπονται σε μέλη μιας παραστρατιωτικής κουλτούρας και είναι πάντα ετοιμοπόλεμοι να δώσουν μια «μάχη» μέχρι τελικής πτώσεως (Καμπόλης, 2014).

Οι συγκρούσεις αυτές περιλαμβάνουν σωματική βία με χρήση όπλων όπως ρόπαλα, λοστούς, αλυσίδες, πέτρες, ναυτικές φωτοβολίδες, ακόμα και μαχαίρια. Σε ορισμένες περιπτώσεις τίθενται αυστηροί κανόνες ή όρια, όμως σε κάποιες άλλες όχι, με αποτέλεσμα πολλές φορές να υπάρχουν σοβαροί τραυματισμοί ή και θάνατοι. *«Και αυτό συμβαίνει επειδή υπάρχει συσσωρευμένη οργή και ανεξάντλητο μίσος για τον εχθρό»* δηλώνει ο δημοσιογράφος Θανάσης Κρεκούκας στο άρθρο του: *«Οπαδική βία στην Ελλάδα: Ο φαύλος κύκλος της υποκρισίας»* το 2022 (Κρεκούκας, 2022). Χούλιγκαν που δίνουν μια σειρά από “τελικούς”, με αφορμή τον αθλητικό σύλλογο που υποστηρίζουν και με τελικό στόχο *«την επικυριαρχία στην σκηνή των χούλιγκαν»* (Μπράτσος, 2018). Τα «ραντεβού θανάτου» αποτελούν ένα τρόπο για να επιδείξουν τη φυσική τους παρουσία σε μια περιοχή, να διεκδικήσουν ή να υπερασπιστούν γεωγραφικά όρια και να αναδείξουν τη δύναμή τους έναντι των αντιπάλων (Stott & Pearson, 2007). Τα «ραντεβού θανάτου» αποτελούν ένα διεθνές φαινόμενο με μεγάλες εκτάσεις και μάλιστα είναι αρκετά τα παραδείγματα, όπου ξένοι χούλιγκαν ταξιδεύουν και ενώνονται με οπαδούς άλλων ομάδων, με σκοπό να τα «βάλουν» με κάποιον κοινό εχθρό (Μπράτσος, 2018).

Προφανώς και τα social media παίζουν μεγάλο ρόλο στην διάδοση αυτών των συγκρούσεων. Τα οπαδικά κινήματα προβάλλουν τις όποιες νίκες επιτυγχάνουν σε επεισόδια με άλλους οπαδούς και διατρανώνουν την δυναμική που διαθέτουν οι σύνδεσμοι που διατηρούν. Η μεγάλη διαμάχη για παράδειγμα μεταξύ των οπαδών του Παναθηναϊκού και του Ολυμπιακού έχει ως αποτέλεσμα τα φαινόμενα βίας και συγκρούσεων μεταξύ τους να είναι πολλά και συχνά. Βίαιες συγκρούσεις και «ραντεβού θανάτου» σε περιοχές εντός και εκτός Ελλάδας με στόχο την ανάδειξη του ισχυρότερου. *«Γαύροι τουμπέκι στα ραντεβού που δίνετε κάνετε αναστροφή»* ανέγραφε η φωτογραφία που δημοσίευσαν μαζικά οι οπαδοί του Παναθηναϊκού στα διάφορα προφίλ που διατηρούν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τον Μάρτιο του 2017. Είχε προηγηθεί ένα ραντεβού για συμπλοκή στην Λεωφόρο Ποσειδώνος, στο πλαίσιο της γενικότερης διαμάχης που έχουν μεταξύ τους στα Νότια Προάστια της Αθήνας. Με το να κοινοποιήσουν τις φωτογραφίες από το συμβάν στα social media θέλησαν να επιβεβαιώσουν την «επιτυχία» τους και να παρουσιάσουν σε όλον τον οπαδικό κόσμο την δυναμική που διαθέτουν στην συγκεκριμένη περιοχή.

«Βαζέλια τα παράπονα σας στα κυνηγημένα αδέρφια σας στο Βερολίνο... Έψαχναν απεγνωσμένα την αστυνομία για βοήθεια, όπως κάνουν πάντα οι λαγοί». Το παραπάνω απόσπασμα αποτελεί μέρος της λεζάντας από βίντεο που κοινοποίησε στο Facebook η Θύρα 7, τον Ιούνιο του 2024. Το βίντεο παρουσιάζει χούλιγκαν του

Ολυμπιακού μαζί με χούλιγκαν του Ερυθρού Αστήρα από την Σερβία (με τους οποίους είναι αδελφοποιημένοι) να επιτίθενται σε μερίδα φιλάθλων του Παναθηναϊκού στο Βερολίνο. Οι οπαδοί των δύο Ελληνικών ομάδων είχαν βρεθεί στην πρωτεύουσα της Γερμανίας λίγες μέρες πριν, με αφορμή την διεξαγωγή του Final 4 της Euroleague στο μπάσκετ και βρήκαν την ευκαιρία να λύσουν για ακόμα μια φορά τις διαφορές τους. Σκοπός δεν ήταν το ποιος θα κυριαρχήσει οπαδικά στην περιοχή (μιας και αποτελεί ξένο έδαφος), αλλά κυρίως ήταν η ανάδειξη του ισχυρότερου. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα δεκάδες σχόλια κάτω από την δημοσίευση επευφημούν αυτήν την «νίκη» των οπαδών του Ολυμπιακού και χλευάζουν τους αντιπάλους τους. Μερικοί εξ αυτών γράφουν ειρωνικά: «Περαστικά στους Βάζελους» και «Στο Βερολίνο περάσαμε καλά!».

Οι διαμάχες όμως δεν είναι έντονες μόνο στην περίπτωση των “αιωνίων”. Ένα ακόμα παράδειγμα αποτελεί η κόντρα μεταξύ των οπαδών της Νίκης Βόλου και του Ολυμπιακού Βόλου στην πρωτεύουσα της Μαγνησίας. Συχνά πυκνά είτε οι μεν, είτε οι δεν υπερηφανεύονται για κάποια «νίκη» τους έναντι του αντιπάλου στα social media, στην προσπάθεια να αναδείξει ο καθένας την κυριαρχία του στην πόλη. «*Η πόλη μας ανήκει. Αυστριακοί σας περιμέναμε*» αναγράφει η λεζάντα από την φωτογραφία που ανέβασαν οι οπαδοί της Νίκης Βόλου από την παραλία του Βόλου. Η φωτογραφία δείχνει τους οπαδούς της ομάδας να περιμένουν τους αντιπάλους τους για κάποιο προκαθορισμένο ραντεβού για «ξύλο». Το γεγονός ότι οι οργανωμένοι οπαδοί του Ολυμπιακού Βόλου (με την επωνυμία “Austrian Boys”) δεν εμφανίστηκαν σε αυτό, θεωρήθηκε μια άτυπη επιτυχία για τους πρώτους, που έσπευσαν άμεσα να ενημερώσουν για αυτό τους ακόλουθους τους. Η απάντηση από τους Austrian Boys ήρθε λίγο καιρό αργότερα, όταν ανάρτησαν φωτογραφία από κεντρικό σημείο της πόλης, δείχνοντας ετοιμοπόλεμοι για επεισόδια. «*Και δεν είστε πουθενά...*» γράφει το μήνυμά τους, θέλοντας με αυτόν τον τρόπο να πικάρουν τους αντιπάλους τους, οι οποίοι δεν εμφανίστηκαν στο προκαθορισμένο ραντεβού.

Όλα τα παραπάνω σκιαγραφούν μια κουλτούρα που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την παραδοσιακή αρρενωπότητα. Μια κουλτούρα που στηρίζεται στην σωματική επιβολή, στο «να μην κωλώσεις», στην αντοχή στη βία και τις συγκρούσεις και στην αντίληψη ότι ο «πραγματικός οπαδός» είναι σκληρός, ανθεκτικός και έτοιμος για μάχη. Οι οργανωμένοι οπαδοί συχνά μιλούν για «οικογένεια» ή «αδέλφια», αναπαράγοντας πρότυπα ανδρικών δεσμών, ενώ υπάρχει και μια αλληλεγγύη μεταξύ ανδρών που πολλές φορές ορίζεται από τη συλλογική στάση απέναντι σε έναν «εχθρό». Τα παραπάνω αποδεικνύουν ότι ο κόσμος των οπαδών είναι παραδοσιακά ανδροκρατούμενος. Στους κύκλους των οπαδών συχνά αναπτύσσεται έντονος σεξιστικός λόγος και πολλές φορές ο οπαδισμός λειτουργεί ως χώρος αναπαραγωγής έμφυλων στερεοτύπων, με τις «ευαίσθητες» γυναίκες να περιθωριοποιούνται, με την αιτιολογία ότι δεν είναι αρκετά «σκληρές» για να είναι

στο πέταλο (King, 2001). Η αρρενωπότητα συνεπώς στον οργανωμένο οπαδισμό δεν είναι φυσικό χαρακτηριστικό, αλλά πολιτισμικό κατασκεύασμα που αναπαράγεται μέσα από λόγους, τελετουργίες, ενδυμασία και πράξεις (Cleland, 2015).

3.4 Social media και δικτυακή κινητικότητα

Παρατηρούμε λοιπόν τον μεγάλο ρόλο που παίζουν τα social media στην διαμόρφωση αυτού του οπαδικού χάρτη. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν έναν εξαιρετικά σημαντικό χώρο στο πλαίσιο της διαμάχης για την εδαφική κυριαρχία. Η γεωγραφική διεκδίκηση των περιοχών από τους οπαδούς, σε συνδυασμό με την ψηφιακή διάσταση του σύγχρονου οπαδισμού, δημιουργεί ένα «νέο πεδίο μάχης» (Fuchs, 2017). Το διαδίκτυο λοιπόν, έχει γίνει μια ψηφιακή «συνέχεια» των παραδοσιακών μαχών των οπαδών για τον έλεγχο περιοχών. Το Facebook, το Instagram, το Twitter, αλλά και πιο εξειδικευμένες πλατφόρμες όπως τα οπαδικά forums, λειτουργούν ως χώροι για την επίδειξη δύναμης. Οι οπαδοί μεταφέρουν σε αυτά τα διάφορα συνθήματα, αυτοκόλλητα και γκράφιτι που δημιουργούν στον δημόσιο χώρο. Επιπλέον, μέσω memes και viral εικόνων, οι οπαδοί εκφράζουν την κυριαρχία τους, ενώ παράλληλα ειρωνεύονται ή διαστρεβλώνουν την εικόνα των αντίπαλων οπαδών και των περιοχών τους. Τέλος, οι οπαδοί μοιράζονται συνεχώς φωτογραφίες και βίντεο για να υπογραμμίσουν την παρουσία τους είτε σε εδάφη που θεωρούνται «δικά τους», είτε σε εδάφη που παραδοσιακά θεωρούνται των «αντιπάλων», ενώ δημοσιεύουν πλούσιο οπτικοακουστικό υλικό από διάφορες συγκρούσεις με άλλους οπαδούς, θέλοντας να αναδείξουν την όποια επιτυχία στο πεδίο των μαχών.

Ένας από τους κύριους λόγους για τον οποίο οι οπαδοί χρησιμοποιούν το διαδίκτυο είναι και η ανάγκη για προπαγάνδα (Ζαϊμάκης & Κοταρίδης, 2013). Οι οπαδοί δημιουργούν και διαδίδουν την αφήγηση που θέλουν να επικρατήσει για τις «κατεχόμενες» ή «διεκδικούμενες» περιοχές. Αυτό περιλαμβάνει την ανάρτηση φωτογραφιών από «τσάρκες» σε περιοχές αντιπάλων, την ανάδειξη στιγμών «θριάμβου» ή την καταγραφή της παρουσίας τους σε περιοχές που οι αντίπαλοι τους δύσκολα πλησιάζουν. Πέρα λοιπόν από τις «μάχες» που οι οπαδοί δίνουν στους δρόμους, πλέον αναμετρώνται και στον ψηφιακό χώρο, όπου προσπαθούν να αποδείξουν ποιος είναι ο «ισχυρότερος» και ποιος έχει τον «έλεγχο» του χώρου. Έτσι λοιπόν μέσω των social media, οι οπαδοί ενισχύουν την οπαδική τους φήμη, επιβεβαιώνοντας την ύπαρξή τους και το δικαίωμά τους στον έλεγχο του χώρου. Οι οπαδοί επιτίθενται διαδικτυακά στους αντίπαλους οπαδούς και στις αφηγήσεις που αυτοί παρουσιάζουν και αρκετές φορές οργανώνουν ολόκληρες εκστρατείες επίδειξης ισχύος και προπαγάνδας με σκοπό να υπερισχύσει ο δικός τους λόγος.

Είναι αρκετά τα παραδείγματα στον οπαδικό κόσμο, όπου τα οπαδικά κινήματα διεκδικούν έναν φυσικό χώρο μέσω των social media. Ειδικά σε περιοχές με αμφισβητούμενη κυριαρχία αυτή η τάση είναι εξαιρετικά συνηθισμένη. Η πόλη της Ρόδου για παράδειγμα αποτελεί μια περιοχή, όπου συνυπάρχουν οπαδοί όλων των μεγάλων ομάδων. «*Η Ρόδος είναι πράσινη Παναθηναϊκή!*» δηλώνουν οι οπαδοί του Παναθηναϊκού, στο διαδικτυακό κάλεσμα προς όλους τους οπαδούς της ομάδας στο νησί, για να παρακολουθήσουν τον προσεχή αγώνα μπάσκετ της ομάδας. «*Το κατακόκκινο νησί μας*» αναφέρουν οι οπαδοί του Ολυμπιακού ποστάροντας στο Facebook φωτογραφίες με την παρουσία των οπαδών της ομάδας από αγώνα μπάσκετ το 2024. «*Και με καραντίνα και χωρίς, εμείς κουμάντο εκεί που πρέπει...στους δρόμους. Υ.Γ. ΕΙΜΑΣΤΕ ΜΟΝΟΙ ΜΑΣ ΣΤΟ ΝΗΣΙ!*» είναι η λεζάντα των οργανωμένων οπαδών της ΑΕΚ από τον τοπικό σύνδεσμο, σε εικόνα που τους δείχνει σε κάποιο σημείο του νησιού, την περίοδο της καραντίνας για τον COVID 19 το 2020. Οπαδοί λοιπόν που διεκδικούν την κυριαρχία του νησιού τόσο μέσω των δράσεων τους και της φυσικής τους παρουσίας σε γήπεδα και δημόσιους χώρους του νησιού, όσο και μέσω της ψηφιακής τους παρουσίας, όπου όλοι προσπαθούν να παρουσιάσουν ότι η Ρόδος τους «ανήκει».

Τον Αύγουστο και τον Σεπτέμβριο του 2024 το Ευρωπαϊκό τρόπαιο που κατέκτησε η ποδοσφαιρική ομάδα του Ολυμπιακού στο ποδόσφαιρο μεταφέρεται σε διάφορες πόλεις της Βορείου Ελλάδας. Πολυάριθμοι φίλοι του συλλόγου συγκεντρώνονται σε πόλεις όπως οι Σέρρες, η Ξάνθη, η Θεσσαλονίκη, η Καστοριά, η Κατερίνη, κ.α. για να παρακολουθήσουν τις εκδηλώσεις που έχει ετοιμάσει η διοίκηση του Ολυμπιακού. Η μεγάλη παρουσία του κόσμου ωθεί την Θύρα 7 μέσω των επίσημων λογαριασμών της στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης να παρουσιάσει την Βόρειο Ελλάδα ως μια περιοχή η οποία κυριαρχεί από τους οπαδούς του Ολυμπιακού, παρά το γεγονός ότι είναι αρκετά έντονη η παρουσία των οπαδών και άλλων ομάδων (ειδικά των μεγάλων ομάδων της Θεσσαλονίκης). «*Και ο Βορράς είναι Πειραιάς!*» αναφέρει η λεζάντα από την δημοσίευση που απεικονίζει τους οπαδούς της ομάδας στις διάφορες αυτές πόλεις, ενώ με νέα ανάρτηση τους δηλώνουν πως όλη η Ελλάδα κυριαρχείται από τους οπαδούς του Ολυμπιακού. Πιο συγκεκριμένα αναφέρουν: «*Από τον Έβρο ως την Κρήτη μόνο ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΣ...Δεν είναι ένα απλό σύνθημα, αλλά ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ!*»

Τα παραδείγματα προφανώς και είναι πολλά, όλα όμως επιβεβαιώνουν την σύνδεση μεταξύ του φυσικού κόσμου με τον ψηφιακό κόσμο. Μια σύνδεση που καταδεικνύει, πως τόσο ένας φυσικός όσο και ένας ψηφιακός χώρος μπορεί να μετατραπεί σε πεδίο σύγκρουσης. Η σχέση άλλωστε μεταξύ φυσικών και ψηφιακών «περιοχών» είναι μια σύνθετη δυναμική που διαμορφώνεται από τη σύγκλιση της φυσικής πραγματικότητας και της ψηφιακής διάστασης του κόσμου μας. Η σύνδεση αυτή αναδεικνύει τις νέες μορφές οργάνωσης και διαχείρισης του χώρου στον

σύγχρονο κόσμο, όπου το φυσικό και το ψηφιακό σύμπαν αλληλοεπιδρούν και δημιουργούν νέες κοινωνικές δυναμικές (Sheller & Urry, 2006). Η σχέση αυτή επηρεάζει τον τρόπο που οι άνθρωποι αλληλοεπιδρούν με τις γειτονιές τους, τις περιοχές τους, την πόλη τους ή το ευρύτερο περιβάλλον τους, αλλά και με την αντίπαλη πλευρά, ειδικά όταν η κοινωνία καταγράφει έντονες αντιπαλότητες όπως αυτές των οπαδών.

Η σύνδεση μεταξύ αυτών των δύο χώρων γίνεται ολοένα και πιο εμφανής. Για παράδειγμα, οι οπαδοί που κυριαρχούν σε μια φυσική περιοχή, όπως είδαμε μπορεί να μεταφέρουν έντονα αυτήν τους την «κατάκτηση» με πολλές δημοσιεύσεις, σχόλια και επιθέσεις έναντι των αντίπαλων οπαδών μέσω των social media. Από την άλλη, οι διάφορες οπαδικές διαμάχες που μπορεί να ξεκινούν και να εξελίσσονται κατά καιρούς στο διαδίκτυο, μπορεί εύκολα να μεταφερθούν και στην πραγματικότητα, με τους δημόσιους χώρους να γίνονται τόποι συγκρούσεων και επίδειξης δύναμης. Άλλωστε, πολλές από τις καταδρομικές επιθέσεις ή πολλά από τα ραντεβού για «ξύλο» που δίνουν οι οπαδοί αποτελούν αποτέλεσμα της όλης αυτής διαδικτυακής διαμάχης για την διεκδίκηση του χώρου. Αυτό που είναι σίγουρο όμως, είναι ότι οι οπαδοί ανταγωνίζονται συνεχώς και με έντονο τρόπο για την επικράτηση και την επιρροή και στα δύο αυτά περιβάλλοντα.

Το διαδίκτυο λοιπόν παίζει έναν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση των οπαδικών κινημάτων, ενώ παράλληλα διαμορφώνει νέες συνθήκες στην δράση των χούλιγκαν. Με μια σύντομη αναζήτηση στις πλατφόρμες αναζήτησης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης π.χ. Facebook, Instagram, Twitter, κ.α., μπορεί κανείς να αντικρύσει εκατοντάδες σελίδες που ασχολούνται με τα τεκταινόμενα γύρω από τον οπαδικό κόσμο, καταδεικνύοντας πως τα social media έχουν γίνει το βασικό πεδίο έκφρασης και επικοινωνίας μεταξύ των οπαδών (Μπράτσος, 2018). Το περιεχόμενο που αναρτούν αυτές οι σελίδες αποδεικνύουν ότι ο χουλιγκανισμός «σερφάρει» ανεξέλεγκτος, μιας και οι διάφορες δημοσιεύσεις μίσους συνοδεύονται πολλές φορές από πλειάδα εμετικών σχολίων για τους αντίπαλους οπαδούς (Κρεκούκας, 2022). Η υπερβολική κάλυψη των επεισοδίων βίας από αυτές τις σελίδες συχνά δημιουργεί έναν φαύλο κύκλο βίας και μιμητισμού, μιας και ο ένας προσπαθεί συνεχώς να αντιγράψει τον άλλον (Ζαΐρης, 2015). Οι οπαδοί συνεπώς (και ειδικά οι πιο νεαροί σε ηλικία) εκτίθενται συνεχώς σε ένα περιβάλλον μίσους που ενισχύει την αίσθηση του "εμείς" και οι "άλλοι" (Καραμπάσης & Παπαδόπουλος, 2019).

Αυτές οι ψηφιακές ομάδες οπαδών συνδυάζουν ψηφιακή παρουσία, κοινωνική δικτύωση και παραγωγή περιεχομένου (Dixon, 2016). Ο αριθμός των ατόμων που συμμετέχουν σε αυτές τις ομάδες και η πρόσβαση σε αυτές ποικίλλει. Υπάρχουν ανοιχτές πλατφόρμες με χιλιάδες μέλη ή ακόλουθους, όπου οποιοσδήποτε χρήστης μπορεί να δει περιεχόμενο. Είναι ενδεικτικό ότι η επίσημη σελίδα της Θύρας 7 στο Facebook "Gate 7 Official", εν έτη 2025 αριθμοί πάνω από 60.000 ακολούθους και

τα post της συνοδεύονται από χιλιάδες αντιδράσεις, σχόλια και κοινοποιήσεις. Από την άλλη υπάρχουν και πιο κλειστές κοινότητες. Είναι συνήθως ιδιωτικές ομάδες, που δεν αριθμούν περισσότερα από 100 μέλη και η πρόσβαση σε αυτές γίνεται με ειδικές προσκλήσεις, ή «συστάσεις» από υπάρχοντα μέλη. Τέλος, κάποιες πλατφόρμες έχουν μικτή δομή: δημόσια σελίδα + κλειστά κανάλια ανταλλαγής πιο “ευαίσθητου” περιεχομένου (π.χ. σκληρές ακραίας βίας), όπου η πρόσβαση γίνεται έπειτα από ειδική άδεια ή κατόπιν πληρωμής. Η διαχείριση αυτών των ομάδων γίνεται από ανώνυμα υποκείμενα, στην πλειοψηφία τους μέλη συνδέσμων. Πολλές φορές πρόκειται για άτομα ή ομάδες ατόμων με τεχνική κατάρτιση και δικτύωση σε οπαδικούς κύκλους.

Μάλιστα μέσω των social media τα τοπικά οπαδικά κινήματα μπορούν να συνδεθούν με οπαδικά κινήματα από τον υπόλοιπο κόσμο, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο ένα διεθνές δίκτυο, όπως συμβαίνει και με πολλά άλλα κοινωνικά κινήματα ανά την υφήλιο (Castells, 2012). Όπως τονίζει άλλωστε ο Ισπανός κοινωνιολόγος Manuel Castells: *«Η κοινωνία του 21ου αιώνα χαρακτηρίζεται από τη δικτύωση»*, μιας και οι επικοινωνιακές και πολιτικές διαδικασίες είναι ολοένα και περισσότερο διαρθρωμένες γύρω από δίκτυα, τα οποία είναι κατανομημένα και συνδεδεμένα σε παγκόσμιο επίπεδο (Castells, 2009). Έτσι και στον οπαδικό χώρο υπάρχουν ορισμένες διεθνείς σελίδες, οι οποίες αναρτούν υλικό από δράσεις των Hooligan σε όλον τον κόσμο. Μια εξ αυτών είναι το περίφημο “Hooligans TV”, το οποίο έχει παγκόσμιο κοινό (702.000 ακόλουθοι στο Facebook) και όχι μόνο συγκεντρώνει βίντεο και ειδήσεις από οπαδικές συγκρούσεις σε όλο τον κόσμο, αλλά ορισμένες φορές διαμεσολαβεί ώστε να οργανωθούν αυτές οι μάχες (Μπράτσος, 2018).

Η ανάρτηση μιας μονομαχίας από μια τέτοια σελίδα βοηθά ορισμένα οπαδικά κινήματα να επιβεβαιώσουν σε μεγάλο βαθμό μια νίκη που πέτυχαν σε κάποιες από αυτές τις μάχες και ως εκ τούτου να διατρανώσουν την κυριαρχία τους σε έναν χώρο ως το αποτέλεσμα αυτών. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ανάρτηση που έκανε τον Μάρτιο του 2022 το Hooligans.cz, το οποίο αποτελεί παρακλάδι του Hooligans TV. Σε αυτήν παρουσιάζεται οπτικοακουστικό υλικό από την πρώτη προγραμματισμένη μάχη για «ξύλο» (σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα) που έγινε ποτέ στην Ελλάδα. Μια μάχη δηλαδή που συναντάμε κυρίως σε χώρες όπως η Ρωσία, η Πολωνία, η Σουηδία, κ.α., μια μάχη σε υπαίθριο χώρο, με ορισμένο αριθμό συμμετεχόντων και με πολλούς άλλους συγκεκριμένους κανόνες. Αυτή διεξήχθη στο Αιγάλεω και συμμετείχαν χούλιγκαν της ΑΕΚ και του Αιγάλεω, με σκοπό την επίλυση των διαφορών που έχουν μεταξύ τους στην συγκεκριμένη περιοχή.

Οι πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης φαίνεται ότι έχουν γίνει σημαντικοί χώροι έκφρασης των οπαδικών συναισθημάτων, επιτρέποντας στους οπαδούς να

αλληλοεπιδρούν άμεσα και σε πραγματικό χρόνο. Αυτή η άμεση και συχνά ανώνυμη αλληλεπίδραση οδηγεί σε πιο έντονες και ακραίες μορφές φανατισμού, καθώς οι οπαδοί μπορούν να εκφράζουν ακραίες απόψεις χωρίς τον φόβο κοινωνικών συνεπειών, ενώ μπορεί να αποτελέσει και την αφορμή για πράξεις που δυνητικά μπορεί να είναι επικίνδυνες τόσο για τους ίδιους όσο και για τους άλλους (Καραμπάσης & Παπαδόπουλος, 2019). Ένας έντονος φανατισμός, που εμπλέκεται με την διαρκή επιθυμία για κυριαρχία στον χώρο, μια επιθυμία που εκφράζεται τόσο στον φυσικό κόσμο όσο και στον ψηφιακό. Η κυριαρχία σε έναν χώρο εν τέλει θα αναδείξει και τις δυνατότητες για κίνηση, το ποιος δηλαδή θα μπορεί να κινείται και ποιος όχι σε έναν χώρο.

Το σύγχρονο οπαδικό κίνημα και η σύνδεση του με τον ψηφιακό κόσμο μας βοηθά να εντοπίσουμε και να διακρίνουμε μια «δικτυακή κινητικότητα» (networked mobility). Η δικτυακή κινητικότητα είναι ένας όρος που χρησιμοποιείται κυρίως στις κοινωνικές επιστήμες και τις σπουδές για την κινητικότητα και περιγράφει τον τρόπο με τον οποίον η ανθρώπινη μετακίνηση, οι επικοινωνίες και οι ροές αγαθών και πληροφοριών εντάσσονται και εξαρτώνται από δίκτυα – είτε φυσικά, είτε ψηφιακά, είτε κοινωνικά (Urry, 2007). Η κοινωνιολόγος Mimi Sheller στην θεωρία της προτείνει ότι ζούμε σε ένα «*σύστημα υβριδικής κινητικότητας*»: φυσικής (σωματικής), ψηφιακής, συναισθηματικής και πολιτισμικής. Όπως επισημαίνει: «*Οι άνθρωποι συμμετέχουν σε δίκτυα, τα οποία συνδέονται μέσω τεχνολογιών, μεταφορών, αλλά και συμβολικών δεσμών*» (Sheller, 2018). Η θεωρεία αυτή μας ωθεί σε τελική ανάλυση να δούμε το οπαδικό κίνημα ως αποτέλεσμα πολλαπλών δικτύων, που συγκροτούνται και λειτουργούν μέσα σε ένα συνεχές πεδίο υλικής και άυλης κινητικότητας.

Συμπεράσματα

Η κινητικότητα αποτελεί ένα βασικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης ζωής και για αυτόν τον λόγο η μελέτη της αποτελεί έναν ραγδαία αναπτυσσόμενο κλάδο των κοινωνικών επιστημών. Μάλιστα ο Βρετανός κοινωνιολόγος John Urry εισάγει τον όρο «κοινωνία της κινητικότητας» (society of mobilities) για να περιγράψει τις σύγχρονες κοινωνίες και με αυτόν τον όρο εξετάζει το πώς οι κινήσεις ανθρώπων, αγαθών, πληροφοριών και ιδεών διαμορφώνουν τον σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο κόσμο και το πώς επηρεάζουν τις καθημερινές εμπειρίες και σχέσεις (Urry, 2007). Οι μελέτες για την κινητικότητα συνιστούν μια απόκλιση από τις παραδοσιακές κοινωνιολογικές προσεγγίσεις, που κατά βάση έχουν επικεντρωθεί σε στατικές δομές. Η κινητικότητα συνεπώς δεν είναι απλώς μεταφορά από το ένα σημείο στο άλλο, αλλά επηρεάζει και διαμορφώνει τις κοινωνικές σχέσεις, τις πολιτικές και οικονομικές δομές, καθώς και τις καθημερινές πρακτικές (Adey, 2010).

Από την άλλη ο οπαδισμός αποτελεί ένα εξαιρετικά σημαντικό κοινωνικό κίνημα, μιας και σε αυτόν συμμετέχουν αρκετά μέλη μιας κοινωνίας (Giulianotti, 2002). Ένα βασικό στοιχείο συγκρότησης και ύπαρξης των οπαδικών κινημάτων αποτελεί η συνεχόμενη κίνηση. Τα ταξίδια και οι εκδρομές συνιστούν ένα είδος τελετουργίας και τρόπος ζωής για τους οπαδούς, με τα χιλιάδες χιλιόμετρα που διανύουν να αποτυπώνουν την αστείρευτη αγάπη και αφοσίωση προς τον σύλλογο που υποστηρίζουν (Doidge, Kossakowski & Mintert, 2020). Η μελέτη του οπαδισμού συνεπώς σε σχέση με την κινητικότητα (mobility) κρίνεται απαραίτητη, παρόλα αυτά δεν είναι ευρέως ανεπτυγμένη στην ελληνική βιβλιογραφία ως ξεχωριστό αντικείμενο μελέτης. Για τον λόγο αυτό, η συγκεκριμένη εργασία είχε ως στόχο να φέρει κοντά αυτούς τους δύο τομείς, βάζοντας στο επίκεντρο το Ελληνικό οπαδικό κίνημα.

Στην εργασία αυτή λοιπόν, είδαμε τον οπαδό ως ένα υποκείμενο σε διαρκή κίνηση. Έναν οπαδό που όχι απλά μετακινείται από γήπεδο σε γήπεδο ή από πόλη σε πόλη για να ακολουθήσει την ομάδα του σε αγώνες, αλλά κινείται και εντός των αστικών ιστών διεκδικώντας την παρουσία του και την εδραίωση του στον χώρο. Οι οργανωμένες μορφές οπαδικής κινητικότητας μπορούν να τροποποιήσουν ή και να διακόψουν τις συνηθισμένες ροές και κινήσεις μιας πόλης. Επομένως, ο οπαδός μπορεί να ιδωθεί ως ένα "κινούμενο υποκείμενο" (mobile subject) που υπάρχει και δρα μέσα από τη σχέση του με την ομάδα και που συνεχώς παράγει νόημα μέσα από αυτές τις κινήσεις. Ο οπαδός είναι ένα υποκείμενο, το οποίο φαίνεται ότι δεν έχει μια μόνιμη "έδρα", με την έννοια ότι η ταυτότητά του δεν

περιορίζεται σε έναν σταθερό γεωγραφικό ή κοινωνικό χώρο. Αντιθέτως, ο οπαδός μοιάζει περισσότερο με ένα "νομαδικό υποκείμενο", ένα υποκείμενο που παράγει συνεχώς νέους χώρους, νέους χρόνους, νέα "σπίτια".

Επιπλέον, παρατηρήσαμε ότι η κίνηση των οπαδών αποτελεί αντικείμενο ελέγχου. Από την μια το κράτος με τους νόμους και τους κανόνες που θέτει, μαζί με την Ελληνική Αστυνομία, που λειτουργεί ως εκτελεστικό όργανο, προσπαθούν να ελέγξουν την κίνηση των οπαδών. Ο περιορισμός ή η απαγόρευση των οργανωμένων μετακινήσεων αποτελούν μέτρα πρόληψης που έχουν ως στόχο την διαφύλαξη της δημόσιας τάξης. Οι τακτικές που ακολουθεί το κράτος εντάσσονται στα ευρύτερα μέτρα που υιοθετεί και έχουν ως σκοπό την ρύθμιση κάθε μορφής κίνησης. Ο έλεγχος των κινήσεων μας βοηθά να κατανοήσουμε τον τρόπο που με τον οποίο κυβερνά ένα σύγχρονο κράτος, δηλαδή την «*κυβέρνηση μέσω της κινητικότητας*» (Baerenholdt, 2013). Ο έλεγχος όμως της κίνησης των οπαδών μπορεί να γίνει και από τους ίδιους τους οπαδούς. Οπαδικά κινήματα που συντηρούν «*καθεστώτα κυριαρχίας*» σε ορισμένες περιοχές της χώρας και με αυτόν τον τρόπο γίνονται υπεύθυνα για το ποιοι οπαδοί επιτρέπεται να κινηθούν και ποιοι όχι σε αυτές τις περιοχές.

Η προσπάθεια ελέγχου όμως της κίνησης των οπαδών φέρνει και αντίδραση. Οι οπαδοί θεωρούν αυθαίρετο δικαίωμα τους να ταξιδέψουν για την ομάδα τους και βλέπουν τις κρατικές πολιτικές ως εχθρικές απέναντι τους. Για τον λόγο αυτό προχωρούν σε μικρές πράξεις αντίστασης, πράξεις που έχουν ως στόχο να διασπάσουν αυτές τις απαγορεύσεις. Οι παράνομες και κρυφές μετακινήσεις των οπαδών τείνουν να γίνουν κανόνας εντός του οπαδικού κόσμου, ενός οπαδικού κόσμου που ψάχνει συνεχώς τρόπους να αντισταθεί και να ξεπεράσει τα εμπόδια που του θέτουν, ενός οπαδικού κόσμου που ψάχνει συνεχώς για «*διαδρομές διαφυγής*» (Paradopoulos, Stephenson & Tsianos, 2008). Οι οπαδοί αντιστέκονται όμως και στα καθεστώτα ελέγχου που επιβάλλουν άλλοι οπαδοί σε συγκεκριμένες περιοχές. Οπαδοί που παραβιάζουν τα άτυπα όρια, οπαδοί που κινούνται σε χώρους που κανονικά "δεν πρέπει" και αμφισβητούν έτσι τον οπαδικό χάρτη και την κυριαρχία συγκεκριμένων οπαδών σε συγκεκριμένες περιοχές. Οι κινήσεις των οπαδών επομένως μπορεί να εξελιχθούν σε ένα μέτρο αντίστασης, αντίδρασης και αμφισβήτησης στην εξουσία. Οπαδοί δηλαδή που «*αντιστέκονται μέσω της κινητικότητας*».

Στην εργασία αυτή παρατηρήσαμε και την ψηφιακή διάσταση του σύγχρονου οπαδισμού. Η αλληλεπίδραση των οπαδών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και στα οπαδικά φόρουμ δίνει νέα διάσταση στην έκφραση και την διαμόρφωση της οπαδικής ταυτότητας (Παπαγιαννίδης, 2017). Είδαμε τα social media ως έναν «*νέο χώρο αντίστασης*», έναν χώρο όπου οι οπαδοί μπορούν να μετατρέψουν τις κρυφές κινήσεις σε φανερές, έναν χώρο όπου μπορούν άμεσα να εκφράσουν την

δυσaréσκεια ή την αισιοδοξία τους, έναν χώρο «*οργής και ελπίδας*» (Castells, 2012). Είδαμε όμως και τα social media ως ένα «*νέο πεδίο μάχης*», ένα πεδίο όπου ο φυσικός κόσμος συνδέεται με τον ψηφιακό, ένα πεδίο όπου οι οπαδοί μπορούν να μεταφέρουν τις συγκρούσεις που δίνουν στους φυσικούς χώρους. Ένα πεδίο όπου μπορούν να δώσουν την «μάχη» τους για κυριαρχία σε έναν χώρο, ένα πεδίο που μπορεί να διαμορφώσει την δυνατότητα ή μη για κίνηση (Dixon, 2016).

Σε τελική ανάλυση παρατηρούμε ότι οι κινήσεις των οπαδών δεν είναι μια απλή διαδικασία, αλλά αντιθέτως πρέπει να δώσουμε έμφαση σε όλο αυτό το σύστημα που την επηρεάζει και την διαμορφώνει. Είναι οι νόμοι, οι πολιτικές, η αστυνομία, η τεχνολογία, τα μέσα μεταφοράς, οι υπόλοιποι οπαδοί, τα social media και όλες αυτές οι υποδομές που συγκροτούν αυτό το σύστημα. Ένα σύστημα πολύπλοκο που διαμορφώνει νέα νοήματα, νέες ερμηνείες, νέες αντιλήψεις, νέες φαντασίες γύρω από την κίνηση των οπαδών. Ένα σύστημα που διαμορφώνει εν τέλει μια νέα κινητικότητα, την «*οπαδική κινητικότητα*».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

- Adey, P. (2010). *Mobility*. London: Routledge.
- Armstrong, G., & Giulianotti, R. (2001). *Fear and Loathing in World Football*. Oxford: Berg Publishers.
- Baerenholdt, J. (2013). Governmobility: The Powers of Mobility. *Mobility*, pp. 20-34.
- Bale, J. (1992). *Sport, Space and the City*. London: Routledge.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Bennett, L. W., & Segerberg, A. (2012). The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics. *Information, Communication & Society*, 15(5), pp. 739-768.
- Bigo, D. (2002). Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease. *Alternatives: Global, Local, Political*, 27(1), pp. 63-92.
- Bromberger, C. (1995). Football as World-View and as Ritual: The Turkish, Algerian, and Iranian Cases. *French Cultural Studies*.
- Brown, A. (1998). *Fanatics! Power, Identity and Fandom in Football*. London: Routledge.
- Castells, M. (2009). *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press.
- Castells, M. (2012). *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Cambridge: Polity Press.
- Cleland, J. (2015). Discussing homosexuality on association football fan message boards: A changing cultural context. *International Review for the Sociology of Sport*, 50(2), σσ. 125-140.
- Crawford, G. (2004). *Consuming Sport: Fans, Sport and Culture*. London: Routledge.
- Cresswell, T. (2006). *On the move. Mobility in the Modern Western World*. New York: Taylor & Francis.
- Cresswell, T., & Merriman, P. (2011). *Geographies of mobilities: Practices, spaces, subjects*. London: Routledge.
- Deleuze, G. (1992). Postscript on the Societies of Control. *October*, 59, pp. 3-7.

- Dixon, K. (2016). *Consuming Football in Late Modern Life*. London: Routledge.
- Doidge, M. (2015). *Football Italia: Italian Football in an Age of Globalization*. London: Bloomsbury Academic.
- Doidge, M., Kossakowski, R., & Mintert, S. (2020). *Ultras: The passion and performance of contemporary football fandom*. Manchester : Manchester University Press.
- Dominic, M., Waddington, I., & Williams, G. (2002). The Social Context of Football Violence in Europe. *European Journal of Sport Science*.
- Foucault, M. (1991). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. London: Penguin Books.
- Foucault, M. (2009). *Security, Territory, Population. Lectures at the College de France 1977-1978*. London: Picador.
- Fuchs, C. (2017). *Social Media: A Critical Introduction*. London: Sage Publications.
- Giulianotti, R. (1994). *Football, Violence and Social Identity*. London: Routledge.
- Giulianotti, R. (1999). *Football: A Sociology of the Global Game*. Cambridge: Polity Press.
- Giulianotti, R. (2002). Supporters, Followers, Fans, and Flâneurs: A Taxonomy of Spectator Identities in Football. *Journal of Sport & Social Issues*, 1(26), pp. 25-46.
- Goldblatt, D. (2007). *The Ball is Round: A Global History of Football*. London: Penguin UK.
- Graham, S. (2010). *Cities Under Siege: The New Military Urbanism*. New York: Verso Books.
- Hardt, M., & Negri, A. (2000). *Empire*. Cambridge: Harvard University Press.
- King, A. (2001). *The End of the Terraces: The Transformation of English Football in the 1990s*. Leicester: Leicester University Press.
- Kintrea, K., Bannister, J., & Pickering, J. (2008). Territoriality and Disadvantage Amongst Young People: An Ethnographic Study. *Urban Studies*, 45(7), pp. 1231–1253.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. (D. Nicholson-Smith, Trans.) Oxford: Blackwell.
- Lyon, D. (2003). *Surveillance After September 11*. Cambridge: Polity Press.

- Malcolm, D. (2004). Fan Mobilities: Analyzing Football Fandom and Travel. *Sociology of Sport Journal*.
- Manderscheid, K. (2016). Who Does the Move: Affirmation or Deconstruction of the Solitary Mobile Subject. In M. Enders, K. Manderscheid, & C. Mincke, *The Mobilities Paradigm, Discourses and Ideologies* (pp. 91-113). London & New York: Routledge.
- Massey, D. (1994). *Space, Place, and Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Nairn, T. (2012). Globalization and Football: A Comparative Study of Fan Mobilities. *Sociology of Sport Journal*.
- Nairn, T. (2012). Mobilities: Understanding Supporter Travel to International Football Competitions. *Sociology of Sport Journal*.
- Papadopoulos, D., Stephenson, N., & Tsianos, V. (2008). *Escape Routes: Control and Subversion in the 21st Century*. London: Pluto Press.
- Pearson, G. (2012). *An Ethnography of English Football Fans: Cans, Cops and Carnivals*. Manchester: Manchester University Press.
- Pearson, G. (2016). The Regulation of Football Fan Travel in Europe. *Journal of Sport and Social Issues*.
- Scott, J. C. (1985). *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven: Yale University Press.
- Sebastien, L. (2023). *Το φαινόμενο των Ultras στην Ιταλία 1968-2020* (2η ed.). (B. Γιαννακοπούλου, & Χ. Σαμαρά, Trans.) Απρόβλεπτες εκδόσεις.
- Sheller, M. (2018). *Mobility Justice: The Politics of Movement in an Age of Extremes*. New York: Verso Books.
- Sheller, M., & Urry, J. (2006). The New Mobilities Paradigm. *Environment and Planning A*, 38(2), pp. 207-226.
- Spaaij, R. (2006). *Understanding Football Hooliganism: A comparison of Six Western European Football Clubs*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Stott, C., & Pearson, G. (2007). *Football Hooliganism: Policing and the War on the English Disease*. London: Pennant Books.
- Stott, C., Adang, O., & Schreiber, M. (2008). Public Order Policing in Europe: Measures and Impact of Fan Movements. *Journal of International Policing*.

- Testa, A., & Armstrong, G. (2010). *Football, Fascism and Fandom: The Ultras of Italian Football*. London: A&C Black.
- Urry, J. (2007). *Mobilities*. Cambridge: Polity Press.
- Williams, J., Dunning, E., & Murphy, P. (1984). *Hooligans abroad: The behaviour and control of English fans in continental Europe*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Zaimakis, Y. (2018). Football fan culture and politics in modern Greece: the process of fandom radicalization during the austerity era. *Soccer and Society*, pp. 252-270.
- Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. London: Profile Books.

Ελληνόγλωσση

- Αθανασιάδης, Κ. (2015). Η πολιτικοποίηση του οπαδισμού στην Ελλάδα. *Πολιτική Επιστήμη*.
- Αθανασίου, Γ. (2017). *Η Αστυνομία και η Βία στα Γήπεδα: Δομικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Βασιλείου, Ε. (2018). *Κοινωνικά Δίκτυα και Αντίσταση: Μια Μελέτη Περίπτωσης της Κίνησης #MeToo στην Ελλάδα*.
- Γεωργιάδου, Β. (2001). *Η οπαδική ταυτότητα και το ελληνικό ποδόσφαιρο*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Γεωργίου, Π. (2020). Οπαδισμός και κοινωνικές σχέσεις: Μια μελέτη περιπτώσεων. *Κοινωνιολογικές Αναζητήσεις*.
- Δημητρίου, Α. (2015). *Το Διαδίκτυο ως Εργαλείο Κοινωνικής Κινητοποίησης: Μια Ανάλυση της Χρήσης των Social Media στις Κοινωνικές Διαμαρτυρίες στην Ελλάδα*.
- Ζαϊμάκης, Γ. (2018). Νεολαία, συλλογική μνήμη και οπαδισμός στην Ελλάδα την περίοδο της Μεταπολίτευσης. In Κ. Κατσάπης (Ed.), *Οι Απείθαρχοι: Κείμενα για την Ιστορία της Νεανικής Αναίδειας τη μεταπολεμική περίοδο* (pp. 39-72). Αθήνα: Οκτώ.
- Ζαϊμάκης, Γ., & Κοταρίδης, Ν. (2013). *Ποδόσφαιρο και Κοινότητες οπαδών*. Αθήνα: Πλέθρον.

- Ζαΐρης, Σ. (2015). Βία στα Γήπεδα και Νεανική Παραβατικότητα. *Ελληνική Κοινωνιολογία*.
- Καμπόλης, Ν. (2014). *Οι στρατοί της εξέδρας*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Καραμανής, Κ. (2012). *Γήπεδο, οπαδοί και κοινωνία: Η διαμόρφωση της οπαδικής κουλτούρας στην Ελλάδα*.
- Καρβούνης, Γ. (2009). *Η ελληνική επαρχία και το λεωφορείο: Μια ανθρωπολογική προσέγγιση*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Καραμπάσης, Α., & Παπαδόπουλος, Γ. (2019). Η επίδραση των μέσων μαζικής ενημέρωσης στον οπαδισμό. *Μέσα και Κοινωνία*.
- Καψάλης, Α. (2011). *Η πολιτική ανυπακοή στην Ελλάδα*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Μαστρογιαννάκης, Δ. (2021). Εξετάζοντας την οργανωμένη οπαδική βία στην Ελλάδα: συγκριτική μελέτη των θεωρητικών πλαισίων και των μεθοδολογικών προσεγγίσεων του «χουλιγκανισμού». *Άθληση & Κοινωνία. Περιοδικό Αθλητικής επιστήμης*, 1(67)
- Μιχαλόπουλος, Δ. (2018). *Οργανωμένοι οπαδοί και κοινωνική ταυτότητα στην Ελλάδα*. Αθήνα: Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Νικηφορίδης, Β. (2012). *Οπαδοί, Ταυτότητες και Βία στα Γήπεδα (Διδακτορική διατριβή)*. Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Πανούσης, Γ. (2011). *Οπαδισμός: Η μαύρη βίβλος των γηπέδων*. Αθήνα: Πατάκη.
- Πανούσης, Γ. (2004). *Οπαδική Βία και Νεανικές Υποκουλτούρες*. Αθήνα: Σάκκουλα.
- Παπαγιαννίδης, Α. (2017). *Οπαδισμός και κοινωνική ταυτότητα*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Παπαγιαννόπουλος, Σ., & Μπαλογιάννης, Δ. (2012). Η κοινωνική δομή του οπαδισμού στην Ελλάδα. *Ελληνική Κοινωνιολογία*.

Πηγές από το διαδίκτυο

- CNN.gr (31 Αυγούστου 2024). Απαγόρευση οργανωμένης μετακίνησης οπαδών για τους αγώνες ΑΕΚ και Ολυμπιακού από την ΕΛ.ΑΣ. Ανάκτηση από:
<https://www.cnn.gr/ellada/story/436683/apagorefsi-organomenis-metakinisis-opadon-gia-tous-agonas-aek-kai-olympiakoy-apo-tin-el-as>
- Euronews.gr (29 Μαΐου 2024). Τελικός Conference League: «Αστακός» η Αθήνα - Επί ποδός 5.000 αστυνομικοί. Ανάκτηση από:

<https://gr.euronews.com/2024/05/29/telikos-konfeenpse-leagye-astakos-h-athina-astynomikoi>

Gazzetta.gr (6 Νοεμβρίου 2022). *Η στιγμή της επίθεσης της Αστυνομίας σε οπαδούς του Άρη: «Σταματήστε, θα τον σκοτώσετε. Μάνα σάς γέννησε και εσάς».*

Ανάκτηση από: <https://www.gazzetta.gr/superleague/2167200/i-stigmi-tis-epithesis-tis-astynomias-se-opadoys-toy-ari-stamatiste-tha-ton>

Gazzetta.gr (22 Μαΐου 2024). *Τελικός Κυπέλλου: Οριστικά χωρίς κόσμο το*

Παναθηναϊκός – Άρης με απόφαση της ΔΕΑΒ. Ανάκτηση από:

<https://www.gazzetta.gr/football/kypello-elladas/2336485/telikos-kypelloy-oristika-horis-kosmo-panathinaikos-aris-me>

Lifo.gr. (26 Φεβρουαρίου 2018). *Ποιος και πώς πέρασε το μηχανάκι που κρέμασαν στη κερκίδα της Τούμπας.* Ανάκτηση από:

<https://www.lifo.gr/now/sport/poios-kai-pos-perase-mihanaki-poy-kremasan-sti-kerkida-tis-toympas>

Luben.gr (9 Μαρτίου 2021). *Οπαδοί ΑΕΚ, ΟΣΦΠ και Πανιωνίου γίνονται ένα κατά της αστυνομικής βίας στην Νέα Σμύρνη.* Ανάκτηση από:

<https://luben.tv/article/opadoi-aek-osfp-kai-panioniou-ginonta-208945>

Sportdog.gr (24 Μαΐου 2023). *ΤΩΡΑ: Οπαδοί του ΠΑΟΚ εντοπίστηκαν στο Βόλο και επέστρεψαν συνοδεία αστυνομικών στη Θεσσαλονίκη!* Ανάκτηση από:

<https://www.sportdog.gr/podosfairi/kypelo-elladas/768469/twra-opadoi-toy-paok-entopisthkan-sto-bolo-kai-epestrepsan-synodeia-astynomikwn-sth-thessalonikh>

topontiki.gr (27 Φεβρουαρίου 2021). *Αδιανόητο επεισόδιο στον Πειραιά: Χτύπησαν 14χρονη επειδή φορούσε μπλούζα της ΑΕΚ.* Ανάκτηση από:

<https://www.topontiki.gr/2021/02/27/adianoito-episodio-ston-pirea-chtipisan-14chroni-epidi-forouse-blouza-tis-aek/>

Κουκλάδα, Ά. (2023). *Οι χούλιγκαν της Αθήνας.* Ανάκτηση από:

<https://www.vice.com/el/article/oi-xoyligkan-ths-a8hnas/>

Κρεκούκας, Θ. (2022). *ΟΠΑΔΙΚΗ ΒΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: Ο ΦΑΥΛΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΤΗΣ*

ΥΠΟΚΡΙΣΙΑΣ. Ανάκτηση από: <https://www.news247.gr/magazine/opadiki-via-stin-ellada-o-favlos-kiklos-tis-ipokrisias/>

Μπράτσος, Κ. (2018). *Τα ραντεβού θανάτου των χούλιγκαν: Πού, πώς και γιατί.*

Ανάκτηση από: <https://www.contra.gr/podosfairi/rantevoy-thanatoy-poy-pos-kai-giati.7422025.html>

- Πανταζόπουλος, Γ. (2023). *Γιατί δεν έχει τέλος το φαινόμενο της οπαδικής βίας;*. Ανάκτηση από: <https://www.lifo.gr/stiles/optiki-gonia/giati-den-ehei-telos-fainomeno-tis-opadikis-bias>
- Παπαμακάριος, Π. (14 Απριλίου 2022). *Τέλος τα εισιτήρια στις θύρες των οργανωμένων*. Sport 24. Ανάκτηση από: <https://www.sport24.gr/football/telos-ta-eisitiria-stis-thires-ton-organomenon/>
- Υπουργείο Πολιτισμού (12 Φεβρουαρίου 2021). *Άρθρο 9 Οργανωμένες μετακινήσεις φιλάθλων – Τροποποίηση άρθρου 41Δ ν. 2725/1999*. Ανάκτηση από: <https://www.opengov.gr/cultureathl/?p=8383>
- Ψωμιάδης, Γ. (2022). *Τοξικός οπαδισμός στην Ελλάδα. Γιατί έχει ξεφύγει η κατάσταση;*. Ανάκτηση από: <https://www.lifo.gr/now/sport/toxikos-opadismos-stin-ellada-giati-ehei-xefygei-i-katastasi>

